

<i>Szépirodalom</i>	
Lövetei Lázár László versei	5
Ágh István versei	8
Dezső Kata versei	11
Káli István: Fazék	16
Hegedűs Imre János: A Fekete Ház	33
Simonfy József versei	42
Soós Amália versei	47
Amerikai költők versei (Terrance Hayes, Tracy K Smith, Eileen Myles – Gyukics Gábor fordításai)	50
Kovács Lajos versei	56
<i>Forgószínpad</i>	
Próba végén egy „köszí” (Deák Katalin beszélgetése Demeter Kata dramaturgjal)	68
<i>Nobile Officium</i>	
Az örökség egy megoldandó feladat (Oláh-Gál Elvira beszélgetése a maroshévízi Urmánczy örökösökkel)	80
<i>Ujjlenyomat</i>	
Küzdelmes élet. Király István önéletrajza (1882-től 1922-ig) II. rész	94
<i>Műteremtés</i>	
Murádin Jenő: A festő Vastagh György erdélyi évei	132
<i>Szemle</i>	
Borsodi L. László és Nagy Attila Lövetei László Miféle harag című könyvéről	142
Mirk Szidónia-Kata: Ünnepeink népi színháza (Barabás László könyvéről)	156
Halász Péter: Berszán Lajos-breviárium (Toldi Éva: <i>Az aranymisés Pappbácsi, Berszán Lajos</i>)	162
Olvasólámpa (A Székely Könyvtár sorozat 76–80. köteteiről: <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i> ; Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i> ; <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i> ; Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i> ; Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>)	170
Előfizetők listája	182

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövétei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Lövétei Lázár László

FEKETEMUNKA¹

BOLDOG ÍZEK

Nem pont ezek a legboldogabb ízek –
Mondja hétéves fiad a konyhában
Valami nem-szeretem-étel mellett üldögél
Van így néha
Hogy beletrafál a közepébe
Te éppen Szentendrével és a parizerrel kinlódsz
'86-ban
Udvarhelyen
Bentlakó diákként a meggylevest
'96-ban
Szentendrén
Feketemunkásként a parizert utáltad meg egy életre
Zsömle parizer és zacskós kakaó
Huszonegy napig zsömle parizer és zacskós kakaó ebédre
Aztán azok a boldog lövétei ízek a huszonkettedik napon
Rokonlátogatás Vecsésen
Tyúkhúsleves
Pedig öt évvel korábban szinte megutáltad a tyúkot is
Nagysolymosról
BA esküvőjéről jövet eltévedtél Héjjasfalván a kukoricásban
Muszáj volt fölérned Udvarhelyre a hajnali székelgy gőzössel
De eltévedtél részegen a kukoricásban
Nem találtad a vasútállomást
Bekopogtál az egyetlen kivilágított házba
Tyúkot kopasztottak éppen
Hajnali 3-kor
Azok a rémült tekintetek
Köszöntél illedelmesen

1 Részletek egy készülő könyvből.

Már amennyire illedelmes tud lenni egy részeg ember
Mondtad hogy a héjjasfalvi vasútállomást keresed
Az a megkönnyebbülés
Hogy nem a tyúkot
Hanem csak a héjjasfalvi vasútállomást keresed
S az a megkönnyebbülés
Meg is ölhetek volna
Mint Petőfit amott a szomszédban
Gondoltad másnaposan
Már a buszon
A lövétei tyúkhúsleves felé...

NEGYEDIK VIGNETTA

„Piszkosul meggazdagodott kárpótlási jegyekből
A bőre alatt is pénz volt
Ő tudja
Miért kellett neki ilyen rikító zöld külső színnek
De végül szép lett a háza -
Mint egy vadiúj Mengele ganészórá.”

A TÖRPIKÉKBEN

Aki ma még feketemunkás
Holnap már itt is „humán erőforrás”
Messze itt még a holnap
Maradsz hát a feketemunkásoknál

„Sokan nem is gondolják
Hogy a feketemunka kifejezés lényegében
Kettős tényállást takar
- Válaszolja megkeresésedre
HGCS munkajogi vezető -
Feketemunkának kell tekinteni az olyan eseteket
1. amikor a munkát végző személlyel nincs a munkavégzésének
megfelelő írásos munkaszerződés kötve

Illetve

2. amikor a munkát végző személy nincs az adóhatóság számára a valósággal egyezően bejelentve

E kettős tényállás számtalan »lehetőséget« rejt magában

- Írja HGCS -

A teljesség igénye nélkül

1. a munkát végző személlyel nem a tényleges munkavégzésének megfelelő szerződést kötöttek

Vagy

2. teljes munkaidős foglalkoztatására részmunkaidős szerződéssel kerül sor...”

Idáig jutsz az olvasással

Mi a fenéről beszél ez

Lehet hogy nem volt világos a kérdésed

De téged '96

A hőskor érdekelt volna

Ma sincs munkaszerződésük a fiúknak

Nemhogy akkor

'96-ban

Ugyanígy ültétek körül az asztalt akkor is

'96. szeptember 1-jén

Az Omszki-tónál

Mint ma a Törpikében

A téma is ugyanaz az örökzöld:

- *S akkó?*

- *Hogy viszed, öcskös?*

- *Bukszát tucc-e szere'ni?*

- *Az sem baj, ha hián'zik a fél csicse!*

- *Baszni azért tud...*

Ágh István
KÉT HANG SZÓLÍT

Két hang szólít tudatom odújából,
még a dobhártyám is beléremeg,
a jelent múltra és jövőre váltón
egyszerre vagyok öreg és gyerek,

múltam segít jövőmet elviselni,
carpe diem! az okos mának él,
bár ami lesz, gyökerét belém ereszti,
s szívja sóim, mint földből a növény,

mégsem mindegy, mi után jutok sírba,
nincs mód pótolni, jóvá tenni sem,
ittlétem ne csak salakom bizonyítsa,
ha érdekében áll valakinek,

míg a napok műhelyében időzöm,
múlt s jövő között áll a pillanat,
melyben ittlétem bizonyítéka készül,
mégsem adtam meg könnyen magamat.

KIÁLLÍTÁSON

Én vagyok a legvénebb mindenhol,
jobb lenne hát meghúzódni otthon,
minthogy magamat is félreértsem,
hogy fönt vagyok, pedig már a mélyben,

ha kérdezik éveimnek számát,
hozzám képest túl soknak találják.

Ám magukhoz mértén aggastyánnak
tolnak kilencven év távolába,

állók között ülni már nem szégyen,
elveszek a tömeg sűrűjében,
s ha megszédít tarka örvénylése,
megkapaszkodom egy kölcsönszékben,

így érezhet legalul a törpe.
Szoknyaszélek kószálnak fejemre,
csiklandoznak cérnaszálak, bolyhok,
azt képzelem, sírok, bár vigyorgok,

az emberszag elnyom, mint az álom,
kifordított tömegsírba látok,
oda leszek eleven temetve,
elfelejtve, az ifjú szívekben.

SZENTEK VOLTUNK

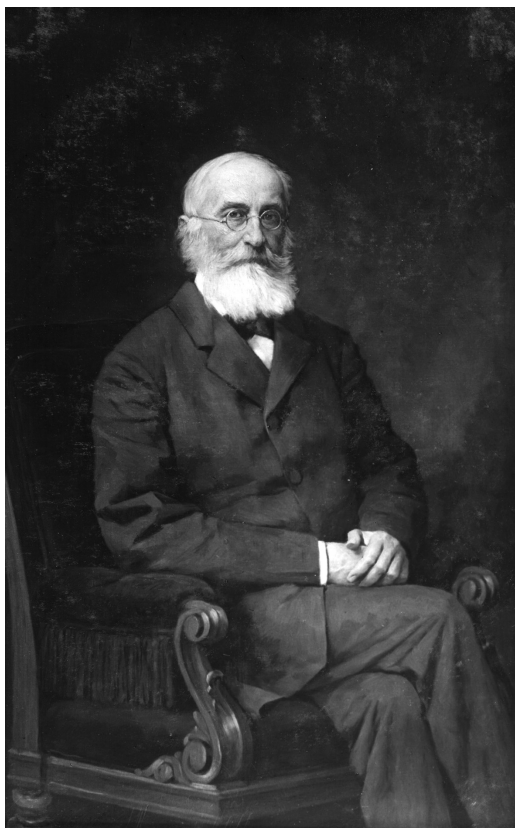
Elcsodálkozom, mint mindannyiszor,
nem haltunk ki, ha én még itt vagyok,
tán az örökzöld szokás segített
vakreménnyel élni reménytelen.

Hova lettünk volna hitetlenül,
akkor kérni sem lett volna kitől,
bor, búza, béke jutott valahogy,
csak a talentum ezüstje fogyott.

Mindig több, ami egyre kevesebb,
közeledik az igenhez a nem,
s ha kioltja egyik a másikat,
valamerre egy csillag leszalad.

Luca után és vízkereszt előtt
osztották az égi előleget.
Szentek voltunk akkor mindannyian,
ott lebegett a fényes karika

birkabőrből szabott kucsmánk fölött,
mintha már nem is dudás regösök
lettünk volna, akik jókedvűen
összeéneklék aprópénzüket.

Tisza Kálmán portréja

Dezső Kata

JUHARFÁK, ELSŐ NAPLEMENTE ÉSZAKON

Térdem idegen roppanása
egyetlen társam ebben a tolongó sötétben
nincs lámpafény
csak jeges dombok fekete anyátlanság
hiányzó kegyelem

Út menti banditák az ellenünk terebélyesedő fák
leárnyékolják hálózatra terelt jeleinket
nem kommunikál semmi
csak a cukoroldat a gyökérrel

a szállításba kapcsolódó hangok ágak felé törő magánya

A vegytisztítás előtt csillagportól bódult
ösvényörök irányították az állatokat
a növények házzá nőttek
és levelükben termelt szívárványgázzal tartották fogva lakóikat

A térdem fagyos
nem cipelem már sokáig
megfáradt árnyaim a semmibe terelnek
tetszik nekik
hogy nem feljűk
felém néz és integet

Hideg energiák haladnak bennem előre
mozgatják nappalok és éjszakák körülményeit

nem számít mennyi a valóság és
mennyi amit felszívott szerpentinek tartanak

igazak a fekete rigók otthon

az aszfalton összesimuló sárnyomok
a dachból fel nem néző földművesek véres köpései

belőlem ezeket kell megmentened

LÉPÉST TARTANI

Először a halomban dohányzó nőknek mondtam el
az egymásnak fújt füsttel kommunikáltak
és a világ próbaomlását várták

Aztán elmondtam a vonatablakhoz ragadt néaninek
épp szatyrokba rendezte álló történeteit
rám nézetett nem mer semmit szólni mondta
és tekintete egy síkba rendeződött a meghaladt mezőkkel
a mezők szélére fagyott ideges vadakkal

féltett köveim régről ismerték
zajló napjaimat
figyelmem vergődését
hegysíkok és virágosládák között
az ásványok szintjén máshogy értelmezik
az örület jelét

kimondatlan jelenségeink száma
lelkeken innen
lelkeken túl is megegyezik

olyan nehéz
belátható nagyságút mondani
a nyugalom halmazállapotáról

olyan nehéz
hogy nem a faroppanás
hanem a benne zajló történelem

BEÉPÜLÉS

Zalában minden végződést egy
felkészületlen bunker jelöl,
fennmaradása bizonytalan,
mint egy frissen eltört ágban a folyadékirány

Van még erő bőven a kertben,

(a kert: minden beépítetlen parcella,
az épülés által kiirthatatlan, nyers alap)

az egyik szélen pottyantós,
a másikon dagadt rózsák,
a köztes sávban mozgolódás:
eljutni a trágyától a trágyázottig.

És arról, hogy az ittenieknek sajátja csak a félelem elalváskor,
hogy másnap felkelnek ugyanígy,
miért nem esik szó, tudjuk mind,
egymás felé fűjjük cigarettáinkkal,
(a cigaretta: gyújtósáv a papír és a dohány égési sebességének
játékához)

hiába rontottuk el a ránk bízottakat,
erről nem beszélhetsz senkinek,
ha új országra akarsz telepedni,
(új ország: ahol a tavasz tényleg csak egy kiskabát,
példamondat:
Tavasz: kiskabát a vodkagyári dolgozón,
kiskabát az árváin)

itt kell hagynod történelmedet,
hogy frissen eltört ágként kezdhesd újra,
melyben csak pillanatnyilag domináns
az egyik vagy a másik folyadékirány,

ahogy dicsőséggel
a legújabb kertbe kapaszkodik.

KILÉPŐ SEBEK

- Képzeld azt hogy a testszagodból kirajzolódik egy város
amelyben fénykiszorító sétáló térfogat vagy
hagynod kell ami benned történik
mint ez amíg olvasod -

mint a kidőlés előtt álló fáknál
egymás felé mozduló törzseinkben
az árnyékok holtjátéka
gyakran félsz attól hogy nem kelsz fel másnap
attól hogy felkelsz ugyanígy
- ide vagy pont vagy kérdőjel -
a zajlás kérlelhetetlensége
meleg fényes szombat délután meghalni mondjuk
vasárnap esti költözés a teljesen átjárhatóba
az mégis valami
hogy utána mi hiányzik
a fájdalom vagy a hiánya
a lombrés vagy az átszökő napsütések
nem tudod
hova kell majd nézni
mint amikor különböző irányokból egyszerre fotóznak
és amíg nem látsz újra mert levakuztak
és nincs előtted semmi csak apró kicsi alaktalan felvillanások
olyan lesz utána végig
vagy villanás
vagy elnyelő sötét
de csak az egyik

a legrosszabb úgysem történhet meg
a legrosszabb az ha itt maradsz

és nem fogod tudni
fölötted alattad benned van-e az
ami elnyel a végén

sose vetted észre
ezek egymás után vetett szótagok csupán
bemászhatasz velük a számba

mert hagyni kell ami bennünk történik

mert hagyni kell
a végső megtörténés
szavait

Női portré

Káli István

FAZÉK

Hogy egészen pontosan mennyi az annyi, és az mettől meddig számíttatik, mi, halandók képtelenek vagyunk megállapítani, még ha egyértelmű is, hogy környezetünk milyen tapintható anyagára, érzékelhető jelenségére vagy egyezményes fogalmára vonatkozik az illető adat. Hogyan tudnánk akkor az életünket mérni bármily módon is, amikor a jóra-rosszra, szépre-csúfra, kellemesre-zaklatóra, boldogítóra-bosszantóra, derűsségre-busongásra, szárnyalásra-vakondkodásra (ésatöbbi) a teremtés óta nem voltunk képesek mércét találni, így minden, ami megállapítható rólunk ezekből a szempontokból, kizárólag egyénenkénti, sajátos értékelés alapján történik, és az sem a kívülálló szempontjából: mindenki közülünk csak ő maga döntheti el, hogy egy adott pillanatban éppen mennyi az annyi.

Nos, ez alól Fazék sem volt kivétel. Ha valamennyire különbözött is talán az átlagtól, az abban nyilvánult meg, hogy az alig harmincöt évének gazdag tapasztalataiból levont következtetések miatt nagyon ritkán érzett készletetést ezekre a sajátos értékelésekre, ezért az esetleges megfigyelőknek az lehetett volna a benyomásuk, hogy ő soha semmit nem tervez, soha semmire nem alapoz, az „ahogy esik, úgy suppan” elvére esküdve éli a mindennapjait, és ezen az alapon igyekszik a viszonylag népes családját eltartani – a drága Ágnes közbeiktatásával három leánygyermekben számolhatta az ég áldását –, miközben alkalmat teremt magának annyi plusz megszerzésére – a család az szent, attól elvonni a magunk élvezetére főbűnnek számít –, amennyi majdnem elég, hogy olykor-olykor, lelkiismeretének károsodása nélkül, hódolhasson szenvedélyének.

Nem emlékezett pontosan, mikor is kezdődött, de arra igen, hogy biztosan Atyhához köthető, ahova huszonegy évesen került, miután kézhez kapta a vásárhelyi tanárképző főiskolától a Lábás Béla névre szóló oklevelét, amely feljogosította, hogy általános iskolák nebulóinak kémiát és fizikát tanítson. A helység gazdag szokásvilágából más is ragadhatott volna rá, hiszen semmi új befogadása nem volt tőle idegen, csak hát nem biztos, hogy például a táncrend különlegessége vagy a

népi építészet elemeinek jellegzetessége ugyanúgy megóvja az ember fiát telente a hidegtől, mint az érett szilva erjesztés utáni hajszalér-tágitó nedűje. Mire a táncrendnek is eljött az ideje, és az építészetben is felfedezte volna az egyedit, már a farsang farkára hágtak, s a gátlásoldó tűzcsiholás mindennapivá vált.

Pedig akkorra már Ágnes is bekerült a képbe, és érte bármit megtett volna, akár azt is, ha ő kéri, hogy megvonja magától a kiengesztelést. De Ágnes soha nem kért ilyent. Csak kéthetente egyszer találkozhattak egy-egy estére, éjszakára, vagy ő nyugölt haza váltott buszokkal Vásárhelyre, vagy Ágnes onnan Atyhára, ilyenkor semmi nem számított az egymásra figyelésen kívül. A légyottok közötti időben reggelente is a fűtetlen, nyirkos magányban az a buta mondóka zsongott a fülében, az iskolában a táblára rótt nátrium plusz sósav vegyi reakciójából is az buzogott fel, hogy „Ágnes, a te ...nád mágnes!” És a hiány fájdalmas keserűségére nem létezett más gyógyír. Ezért aztán a rosszmájú megállapításra, hogy tán egy hordóval sem lenne elég neki, békítően kiegyezett egy fazéknyival. Így ragadt rá levakarhatatlanul ezért örökre a Fazék-bélyeg, ami csak akkor vált nyilvánvalóvá, amikor rendszeren töltött is belé. Erre az évek során négy komoly alkalmat is adódott: az a pünkösöd utáni vasárnap, amikor Ágnes tetőtől talpig fehérben tündökölt a jobbján, aztán kétévente, amikor Enikő, Emese, majd Elza először belesírt a világba. S hogy az olykori nagy adag ne ártson meg túlságosan, közel tíz évig edzette magát tovább a hetenkénti ingázással bebiztosított atyhai magányban. És ennek csak akkor lett vége, amikor az Ágnes nagybátyja főmufti lett a börgyárban, és a családot segítő, odavette őt a tímárműhelybe betanított melósnak, amiből aztán egy hathónapos tanfolyam „elvégzésével” szakmunkássá, majd technikussá avanszált.

Egy évvel később megmondta ugyan Basának, akihez a nagybácsi-főmufti ajánlotta be, miután megunta már a csersav szagát, a króm krárogató hatásáról nem is beszélve, hogy neki tanári oklevele is van, de megegyeztek, hogy a káderesnek ezt nem feltétlenül kell tudnia, az átigazoláshoz elég az érettségít meg a szakképzést igazoló papír, úgyszólván az utolsó bejegyzés szerint alkalmazták.

Jó hely volt az új labor, nem gyilkos a munka, felelősség is alig, Kuszu és Marcsi igazán belevaló csajok, mindent elvégeztek, amit kellett, illet megbecsülni őket, ha tévedtek is olykor, egy téglagyárban,

egy betonöntő-telepen abba még senki nem halt belé. Ezért Fazék, az esélyt becsülendő, mindennap józanul érkezett és úgy is távozott, így aztán a bemutatkozáskor elkezdett, *a debreceni lunátikust* idéző beszélgetés – „azt mondják, maga szereti a lét!” (Basa), „csak mikor szomjazom” (Fazék), „a szilvalére gondoltam” (Basa), „ha azt szomjazom” (Fazék) – nem folytatódott, mert odabent erre nem volt sem ürügy, sem indok, és minden, ami a bentieken kívül történik, az magánügy, amit a mindenható Basa sem kérhetett számon, bármennyire is szerette volna.

A barátkozás készségén kívül is, ami igen jellemző volt rá, annyi minden van az életben, amitől egyik ember más, mint a többi. Ezért ha azt mondanánk, hogy Fazékban mint jelenségben volt valami csak rá jellemző különös elegancia, nem is igazán érthetnénk, mi az, emiatt nem is értékelhetnénk. Mert pusztán annyi, hogy naponta tiszta, világos ing, gallérja alatt a csinos és szabályos bogban induló, sötét selyemnyakkendő, vasalt élű nadrág, finoman vállra-testre omló gyapjúkardigán, fényesre vikszolt, az évszaknak megfelelő cipő, mind-mind csak tárgyi kellékei a jelenségnek, az igazi eleganciája azokban az összetéveszthetetlen mozdulatokban rejlett, ahogyan mindezeket hordta, jobban mondva viselte, úgy tolva maga előtt keces léptei közben tekintélyesre kerekedett pocakját, hogy az csakugyan tekintélyt követelt, úgy vitte szájához az elmaradhatatlan cigarettát, szívta be, majd fújta ki a füstöt, hogy a megrögzött nemdohányzók is olykor megkívántak egy-egy slukkot, úgy szólt hozzá, olyan okosan csillogó szemekkel ahhoz, amihez értett, és csakis akkor, ha értett hozzá, hogy hitelt érdemlő tudását senki nem cáfolhatta.

Nos, ez a hitelt érdemlő tudás borzongatta meg az akkor már katonaviselt és a szakmai hozzáállásában apró, de elismerten biztos ugrásokkal előre haladó mérnököcskénk fantáziáját, amidőn egyik nap Fazék, titokzatosságát hangsúlyozandó, azt mondta neki, hogy menjen vele hátra a termelőkhöz, mert valami különös jelenségre szeretné felhívni a figyelmét, majd alig léptek ki az adminisztrációs épület bejáratán, amikor egy szippantást követő kifújás közben kilehelte a varázsos kulcsmondatot is: „Csináljunk aranyat!”

Mérnököcskénk, noha nem csak a társadalmi viszonyokat rögzítő és népszerűsítő információdömping folytán volt tisztában azzal, hogy a szocializmus építésének ez a szakasza már biztosította a túllépést az

alkémia korán, hirtelenjében mégis visszafuttatta gondolatait néhány évszázadnyi távolságra az emberiség történetében, hogy meggyőzhesse önmagát: ez már a humanizmus késő szakaszában is lehetetlennek bizonyult, a lehetetlenre pedig nem érdemes időt, tudást és energiát vesztegetni. Mégsem akarta egyetlen lemondó legyintéssel odébb hessegetni az iménti borzongását, ezért, mintegy várakozásként a folytatásra, a titok részletesebb megosztására serkentően, kifelé fordított tenyerével jelezte maga részéről a rákérdezés szándékát.

De Fazék kerülte a szószátyárságnak még a látszatát is. Újabb slukk, újabb kifújás, aztán a meredek, a hozzáállást elkerülhetetlenül tisztázní hivatott kérdés:

- Benne vagy a buliban, vagy nem?! Ha igen, igen, ha nem, nem!

Ez a határozottság egyértelműen arra sarkallta a tétovázót, hogy belássa, benne kell lenni a buliban, mérnököcskénk tehát igenlően bólintott, és ettől kezdve izgatottan várta a kihívást, amely, ha egyelőre nem is szabja meg, de legalább körülírja az ő majdani szerepét az aranycsinálásban.

- Ismered Kocsis Jancsit, az ékszerészt? Ő a kulcs. Ő tudja, hol az arany. A mi dolgunk, hogy kibányásszuk. Ha az megnyugtat, nem kell a föld alá menni érte.

Ismerte. Nem volt régi az ismeretség, abból eredt, hogy mivel ő kínálta a lehetséges legváltozatosabb karikagyűrű modelleket, alig több mint egy éve múlt, hogy igénybe vette a legegyszerűbbet, amikor az elhunyt apja után maradt kisebb pecsétgyűrűből elkészíttette vele a szövetkezeti ékszerésműhelyben azt a két, egy kisebb meg egy nagyobb aranykarikát, amivel a sorsát örökre tűnőnek megpecsételte.

- Na figyelj, öcsi! Ezek az eszementek csatornába öntik az aranyat. Ha előntik, azt jelenti, hogy nekik nem kell. Ha nekik nem kell, s úgys előntik, miért ne lehetne a miénk? - Kivárt, majd látva, hogy mérnököcskénk, értelmi képességeit meghazudtolva, milyen bambán bámul rá, folytatta: - Azt mondja Jancsi, hogy mióta ő az eszét tudja, minden kész aranyékszert, ami az olvasztás után végső formát kap, de matt, mint a homokozott ablaküveg, belemártanak valami kékes, átlátszó löttybe, s abban tartják egy ideig, amíg megfényesedik. Ezt a löttyöt ők úgy kapják, minden hónap elején egy hónapra valót, öt- vagy egy tízliteres befőttesüvegekben, amelyeknek a lezárt, leplombált fedelén van egy nagyobbacska lyuk, azon eresztik be a kész ékszert.

Egy egyenruhás és egy civil zsernyák kíséri azt a palit, aki az új lötytöt hozza, s viszi el a régit. Azt mondja Jancsi, biztosan nem a rátapadt piszkot mossa le a lötty az ékszerről, mert akkor nem kellene zsernyák a hoci-neszéhez. Abban a löttyben ott az arany. Nem tudni, mennyi, de van, csak ki kell szedni belőle valahogy. Namármost, nekünk ezt a pedán nem tanították, de tudod, nem vagyok annyira balek, nekiálltam, hogy utánaolvassak. Csakhogy azokban a szarokban, amit sikerült a könyvtárból előhalásznom, nem találtam ilyesmit. De te vegyész-mérnök vagy, öcsi, nehogy azt mondd, hogy halvány fogalmad sincs róla, mert azonnal leszokom a cigiről. Megdumáltuk Jancsival, hogy bevezünk a buliba. Nem nagyon akarta, ózdkodott, ami nem csoda, de mondtam neki, rendes gyerek vagy. Ha összejön, tisztességesen osztozunk, a harmada a tiéd, ha megtanítasz minket, hogy kell kibányászni az aranyat a kék löttyből.

Ez nem semmi volt, a „de szeretnék gazdag lenni” megkísértése, nem libacomb, hanem aranyrudak változatban. A leggátlátalanabbnak is torkára akadna a szó a kilátások latolgatása közben. Kár, hogy mérnököcskénknek, a helyzeti, állandó fenyegettségben leledzés miatt nem a váratlan gazdagság biztosította gondtalan, fényűző élet, a kényelem, a napi gürcről független szabadság, a megvásárolható sikerélmények jutottak eszébe, hanem a valószínű következmények, amelyek semmi jóval nem kecsegtettek. S hogy szabaduljon a nyomástól, azonnal ki is mondta magából.

- Tudod te, Fazék, hogy mivel járna, ha rajtakapnának?! Jutalmul életünk végéig bányászhatnánk az aranyat. De nem a lötytötökből, hanem a föld alatt, az igazi bányában. Ingyen csikos öltönyben. Azt mondom neked, felejtsd el! S azt is, hogy velem ilyesmiről beszéltél. És mondd meg Jancsi barátodnak is, hogy tartsa távol magától a kísértést.

- Cseszd meg! - Fazék arcára kiült a gyávákat illető megvetés. A mozdulat, ahogy a csikket eltaposta, maga volt az utalás arra, hogy ki mit érdemel. - De legalább tudod, hogy kell csinálni? - Majd az igenlő bölintást tudomásul véve enyhült a véleménye, és abban, ahogy a kezét nyújtotta, már volt valami az öndicséretből, hogy mégsem egy arra érdemtelenhez fordult megoldásért.

A hétköznapi egyhangúsága, a mindent a terv teljesítéséért diadalmenete fátylat is borított volna a beszélgetésre, de az ékszerészek gyűjtőördöge nem hagyta kialudni Kocsis Jancsiban a szerzés parazsát,

a mindennapi friss zsarátnokból juttatva Fazéknak is kellő mennyiségű gyújtóst ahhoz, hogy a tetté formálható lehetőség újra meg újra fellángoljon benne, s e szűnhetetlen lobogásnak köszönhetően ismét megkönyékezze mételyt oltó ötletével a mi higgadtan szorgalmas, a tizedikei fizetésosztást kellő türelmetlenséggel váró mérnököcskénket, immár egy másik megközelítésben, ami a „hűségesen elkötelezett bunkók” számára is talán elfogadható lehet, mert a „szocialista társadalom vagyonának gyarapítására” alapoz.

Szegény mérnököcskénk csak kapkodta a fejét, tette-vette a rendezhetetlen gondolatait, mert nem értette, neveléséből fakadóan nem is érthette, hol itt a csapda, márpedig annyit sejtett – mit sejtett?!, biztosan tudta –, hogy valahol ott van szem előtt, egészen nyilvánvalóan, s ő mégsem képes rájönni, mi az, s hol rejtőzik. És már csak pusztá büszkeségből is, tehetetlenségét álcázandó, rákérdezett, hogy mi az új változat.

– Országos érvényű újításként nyújtjuk be az aranycsinálást, öcsi! Azt mondja Jancsi, van negyvenegy megye, minden megyében legalább egy szövetkezeti ékszerézműhely, de ott van még Bukarest, ahol nem is lehet tudni, hány ilyen működik. És az holtbiztos, hogy minden műhelyben előttenek havonta legalább egy bödön aranyat. Akármilyen kurvára gazdag ez az ország, csak nincs ennyi kidobni való aranya. Te is tudod, milyen nagy mostanában az újítási láz, nem kell feltalálnod, hogyan csinálj barackmagból atommagot, már azért is fizetnek, ha Csajágaröcsögén új eljárásként alkalmazod, ami Köcsögházán bevált. Aratunk, öcsi, zicherre lóvészagú a dolog. Hivatalosan tiszta jó román pénzre mossuk a dugiaranyat. Na?! – Kivárt, s mikor látta, hogy még nem teljes a hatás, hozzátette: – S neked még a szocialista munka hőse címet is kijárom a nagy tudásodért s e nemes tettedért, ha kell.

Nem annyira a szocialista izé, mint inkább a tiszta jó román pénz mozgatta meg a mérnököcskénk fantáziáját, amiért valamennyit, persze, nem sokat, érdemes kockáztatni. De nem árt mindent alaposan fontolóra venni, mert egyetlen igennel a kocka el van vetve. Bár ez a buli értékrendjében más, mint az a tavaly egyedül benyújtott újítása, hogy a téglá- meg a cserépvágó gépben a vágódrotba kifeszültségű, kiserősségű egyenáramot vezessenek, amitől az eredetileg száraz acéldrot az agyag szeletelése közben folyamatosan nedves marad, ezért kisebb a súrlódás, nem szakad oly könnyen, nem kell gyakran cserélni,

ami a gép megállításával jár, termelés kiesést okozva – akkor kiszámították a megtakarítást öt évre, százalékot kapott belőle, ami elég volt két alkalommal mozijegyre s utána egy-egy kávéra az asszonnyal –, ez itt aranyról szól, tisztára komoly aranyról. Ki tudja, mennyi aranyról?! És ebből következtetve, ki tudja, mennyi tiszta jó román pénzről, három felé osztva. Azaz...

Nos, éppen ez volt a kezdeti bökkenő, hogy nem lehetett csak háromfelé... Fazéknak ugyanis be kell avatnia Dagadtat, vagyis Jánosi Mikit, a közvetlen főnökét, ő is vegyész, lehet, hogy elméletben nem zseni, de a gyakorlatban ász, ezért, ha konkrétumra kerül a sor, ő mindig feltalálja magát. De ami a lényeges: az aranybánya ékszerész-műhely a Metalul Kisipari Termelőszövetkezet szolgáltató egysége, ott kerül alkalmazásra az újítás, annak a vezetőségéhez kell tehát benyújtani. De Csulak elvtársat, az elnököt nem lehet csak úgy lerohanni egy ilyen kényes ügyel, kell egy megfelelő kapcsolat, aki hitelesen beadagolja neki, mekkora dicsőség érheti ezáltal, s főleg milyen komoly kis motyó várhat rá. Erre pedig csak Basa képes, akit néhány hónapja ugyan megfosztottak az igazgatói hatalmától, de a maga hét kis osztályával és címzetes kőművessegéd igazolványával megmaradt a vállalat műszaki vezetőjének, és mint ilyen is megtartotta a szolidaritásrendet azokkal az elvtársakkal, akikkel fél éve még rendszeresen találkozott a megyei pártaktívagyűléseken, amit a barátságok fenntartása érdekében jól bevált szokásuk szerint a fehér asztalnál folytattak, így természetesen puszipajtás volt Csulak elvtárral is. De hát az a pénz hatfelé osztva sem elhanyagolható. Ezért aztán mérnököcskénk a maga elfogadhatónak vélt román fogalmazás-tudásával sürgősen megírta a beadvány eszmei-érdemi részét, még akkor is, ha nyilvánvaló volt, hogy a javaslat beadását el kellett napolni, mert adatok hiányában a gazdasági indoklás értelmezhetetlen lett volna. Namármost, az ehhez szükséges adatot csakis az országos összesítésből kaphatják meg, amihez be kell vonni Agyagási elvtársat, a Metalul szövetkezet főkönyvelőjét, aki egykor falustársa volt Lupu elvtársnak, a Megyei Szövetkezetek Szövetsége gazdasági alelnökének, aki évekkkel ezelőtt meghívta keresztapának Florescu elvtársat – katonatársak voltak egykor Vinju Marén, vele lehetett egyedül értelmesen beszélni az asztalosmesterség szépségéről abban a nagy pusztaságban –, akkoriban még nem tudván, mekkora haszna származik ebből, ugyanis Florescu elvtársat, miután

kijárta a megfelelő pártiskolákat, két évvel ezelőtt kinevezték a Kisipari Termelőszövetkezetek Országos Szövetsége elnökévé, s mint ilyennek, csak egy csettintésébe került a szükséges adatok összegyűjtése. Azt már tudták tehát, hogy az utolsó évek átlagait tekintve havonta kb. háromezernyolcszázkilencven liter kék lötyt kerül csak a szövetkezeti hálózatból rendőri felügyelet alatt a szennycsatornák lefolyóiba, de azt még mindig nem, hogy ez mennyi aranyat jelent. Ahhoz, hogy ezt kimutathassák, szükség volt legalább egy üvegnyi lötytre. De a hozzáférésre csak a milícia megyei parancsnoka, Sucudean ezredes elvtárs adhat engedélyt, a gazdasági ügyosztály vezetőjének, Sfetcu alezredes elvtársnak a javaslatára, közösen a nemzeti bank megyei igazgatójával, Turdean elvtárssal, akinek alárendeltségébe tartozik a Caramihai elvtárs vezette nemesfém-gazdálkodási osztály, s mindezt láttamoznia kell a Metalul Szövetkezetért felelős állambiztonsági tisztnek, Firav százados elvtársnak, igazolva, hogy a vele való kísérlet nem jelent veszélyt Románia Szocialista Köztársaság biztonságára. Mindezek után az már elhanyagolható volt, hogy illett bevonni a buliba Kajcsa Bandit, aki a Kocsis Jancsi közvetlen főnöke volt a szövetkezet szolgáltatási főosztályvezetőjeként, annak főnökét, Porodan mérnök elvtársat, a szövetkezet főmérnökét, úgyszintén Hesfelean Jenőt, a szövetkezet párttitkárát, aki az ilyen tisztségeket betöltő elvtársakkal ellentétben maga volt a megtettesült jovialitás. Az újításért járó lehetséges jutalom háromfelé osztásából így máris tizenhétfelé osztás lett, ami miatt akár el is lehetett volna keseredni, de az egész hercehurca menet közben annyira egyedien izgalmassá vált, hogy az indítványozók eldöntötték, most már akár fityingekért is végigcsinálják. A rendőrpáncsnok meg a bankigazgató is követelte, hogy a beadványhoz csatolják a műszaki leírást is, de azért mérnököcskénk, bár jóhiszeműnek született, menet közben megnevelődött annyira, hogy ezen csak mosolyogni tudjon, így mindkét kulcsintézményben anélkül iktatták a kérést, amelyre nem egészen három hónap elteltével meg is érkezett az írásos jóváhagyás: öt liter lötytel garázdálkodhattak szabadon egyszeri alkalommal.

Hát, volt izgalom, annak ellenére, hogy mérnököcskénk és Dagadt előre megbeszélték a teendőket, hiszen minden kézenfekvő volt: egyszerű cianidos komplexálással kicsapni az oldatból az aranytartalmat, leszűrni a csapadékot, aztán a megfelelő hőfokon elégetni, légnak eresztetni a szennyezékeket. Csulak elvtárs engedélyével, aki a bizton-

ság kedvéért folyton keze ügyében tartotta az újtással kapcsolatos dossziét, száznál többen állták körül a Kossuth utcai emeleti ékszerész-műhely egyik nagysztalát, ahol a két alkalmi alkimista a szocializmus dicsőségét hivatott igazolni. Első felhördülés: amikor a kellemeskék lötytyben a hozzáadott oldattól kicsapódott a rusnya, patkányszürke zatty. Második felhördülés: amikor az öt liter zavaros folyadék szép lassan átfolyt a szűrőpapíron, amelyen mindössze egy diónyi nagyságú, meghatározhatatlan állagú pizok maradt. Harmadik felhördülés, ami aztán ovációba csapott át: amikor a fehér porcelántégelybe rakott papír és zatty egyveleg fokozatosan elkezdett fémesen csillogni a Kocsis Jancsi kezéből ráverő gázláng nyomán. Aztán hirtelen csend lett. Minden jelenlevőben tudatosult, hogy a szocializmus építésében e pillanattól kezdődően új korszak indult.

- Arany - törte meg a csendet Kocsis Jancsi suttogása. Arcára kiült a veszteség fájdalma. Abban a pillanatban ébredt rá, hogy mit kénytelen másokkal megosztani. Azt és annyit, amiről tudta, hogy tulajdonképpen csak őt illeti meg.

De már nem volt visszaút. Csulak elvtárs hirtelen illetékesnek érezte magát, hogy a tégelyben szétfolyt anyagért nyúljon. Felkapta, de abban a pillanatban el is dobta, túl forró volt még. Kocsis Jancsi négykézláb mászott az asztal alatt, amíg a lábak között rátalált a lényegre. Rátette a kis formázó üllőre, és laposra kalapálta, úgy adta át Csulak elvtársnak.

- Mérleget - mondta ő a lehető leghatározottabban, noha már-már tántorgott a megilletődöttségtől. - Ez tiszta aranynak látszik - lelkendezett, miközben Kocsis Jancsi a századgrammos pontosságú mérleghez irányította.

Közösen mérték meg. 1,98 grammot nyomott. Jancsi még azon frissiben elvégezte a királyvizes próbát is, a kis lapótya az ékszerműhelyben általában használt 14 karátos aranyból volt.

Mérnököcskénk gyorsan számolni kezdett, majd fintorogva tette le a golyóstollat.

- Mennyi? - kérdezte kíváncsian Csulak elvtárs.

- Majdnem tizenkilenc - válaszolta ő, nem titkolva keserű csalódottságát s az abból fakadt lehangolódottságát.

- Mi majdnem tizenkilenc? - csodálkozott rá az értetlenségtől elnyílt szemekkel Csulak elvtárs.

- Annyi kiló arany folyik el évente a román csatornába.
- Te jószágos isten! - fakadt ki Csulak elvtársból a kommunista öntudat -, ezt nem engedhetjük meg magunknak! - Felkapta, majd az első oldalnál felütötte az újítási dossziét, a leszorító fémlemezke alá benyomta az aranylapocskát, és az iratköteggel a hóna alatt kiviharzott a műhelyből, így már azt sem hallotta meg, amikor mérnököcskénk nem titkolt elégedetlenségének adott hangot, mondván: „én többre számítottam!”

Igazság szerint ezt később meg is bánta, szégyellte a saját telhetetlenségét, mert miután mindennek utána számolt, kiderült, hogy ez mégiscsak több mint egy kiló arany fejenként, aminek a hozadéka akár 25-30 deka ellenértéke is lehet, ha figyelembe vesszük az ügy meg főleg a bevont elvtársak fontosságát, de akár több is, ha több évre is vonatkoztatják.

És mindezt már a reményen túli bizonyosságként könyvelték el, amikor egymás között beszéltek róla, márpedig erre igen gyakran sor került, hogy is ne került volna, hiszen a számításokból következtetett kilátások akár sok évi fizetéssel egyenlő kisebb vagyont ígértek a hozzá hasonló, sóherségre fogott, ítélt mitugrasz mérnököcskének, technikuskáknak és így lefelé a lajstromban. Még az sem számított, hogy hetek, hónapok múltak el a legkisebb mozgás, a hivatalosságok viszonyulása nélkül. Amikor már egy fél évnél több is eltelt, pedzették Basának, ismervén, hogy mennyi jobb helyre bejáratos, mi volna, ha finoman rákérdezne. S a látszat azt mutatta, hogy Basa kapott is az alkalmon, ott kopogott, ahol kellett, mert a következő hétfőn behívta az irodájába az érdekelteket, de csak annyit mondott: „Ejsze, szarba nyúltunk, de nem a szerencsénk gyanánt!”

Persze ezt többféleképpen lehetett értelmezni, de - bár nyoma sem maradt bennük a kezdeti lelkesedésnek - sem Fazék, sem Dagadt, még a mi mérnököcskénk sem volt hajlandó a kudarc viharának előszeleként felfogni, és arra sem voltak kaphatók, hogy saját kezüleg szúrják ki egy-egy gombostűvel a szemük előtt lebegő színes sikerléggömbjüket.

Aztán mégis mély keserűséggel kellett tudomásul venniük a milícia országos parancsnokhelyettesének, a Román Nemzeti Bank nemesfémekkel foglalkozó osztálya főosztályvezetőjének aláírásával a Metalul szövetkezet elnökének, Csulak elvtársnak címzett átirat tartalmát,

amely egyértelműen, minden köntörfalazás nélkül kimondta, hogy a Csulak Ádám és többiek által benyújtott, országosan érvényesnek tekintett újítási javaslat három alapvető ok miatt nem alkalmazható és nem kiterjeszhető: 1. gazdaságossága kétséges, mivel semmivel nem igazolható, hogy a próbamennyiségben kimutatott hasznos anyag általános érvényű a többi, hasonló jellegű termelő- és szolgáltatóegységben előtérésre kerülő folyadéokra; 2. az alapanyag összegyűjtése, szállítása és feldolgozása központilag olyan kiadásokat igényelne, amelyek nem igazolják annak hatékonyságát; 3. a feldolgozás folyamata ellenőrizhetetlen, ezért fennáll a veszélye, hogy az ezzel foglalkozó személyek illetéktelen jövedelemhez juthatnak, ami ellentétes a szocialista etika követelményeivel.

- Na cseszd meg! - tört ki dühödten Fazék, amikor Csulak elvtárs bátorító kézfogását követően már kint voltak az utca zajának közepette -, a hangsúly a szocialista etikán van. Az arany meg hadd vegyüljön a szarral!

Ennek a megállapításnak a reális tartalmával nemhogy mérnököcskénk és Dagadt, de még maga Basa sem érthetett egyet, mégis rászólt Fazékra, nem törődve azzal, hogy szavaiból kicseng a méltánytalansággal szembeni rezignáltság és felháborodás elegyének felhangja:

- Lábás elvtárs, válogassa meg a szavait! Egy ilyen tárgyszerű, hivatalos közeg által kibocsátott átirattal szemben nem lehet semmilyen apprehenda!

Tiszta beszéd volt, nem figyelembe venni maga lett volna az önpusztítás. Így aztán még azt sem kérdezték meg soha senkitől, hogy az az 1,98 grammos aranylapocska, amelyhez valamennyi közülük mégiscsak volt, kinek a birtokába került. Hagyták, hogy folyjon az idő a havonkénti tizedikék között, azt kellett szeretni, ami volt, s abból vircsaftolni, amennyi erre jutott.

Aztán mégis meglepődtek, amikor jó egy év elteltével egyik reggel Fazék megkérdezte mérnököcskénktől: „Neked is tépték a nyelved a zsernyákok aranyügyben, öcsi?” A kis ártatlannak jól meg kellett erőltetnie az agyacsáját, hogy megértse, rá is hamarosan a kérdés-felelet csatája vár, noha akkor még elképzelné sem tudta, hogy még aznap délután sor kerül rá egy nagyon szigorú, ráncolt homlokú, összevont szemöldökű milicista őrnagy elvtárs ellenfeleként. De csak az első néhány kérdés alatt szorította össze biztonság kedvéért az alsó

ügyűrűt, amikor a téma ismétlésére került sor, már kiengedett, mert rájött, hogy ártatlanságából kifolyólag befoghatatlan. Ha akarják, úgyszólván rásütnek valamit – azt már Jenőtől, a munkavédelmistől tudta, hogy elkerülhetetlen, ha ezek a cél érdekében rád szállnak, veled ugyanis ez történt az '56-ot követő tisztogatások után, s ő le is ülte a maga kis hat évét, amit, mint utólag mondta, a szocializmus diadalának oltárán áldozott –, de abból, ahogy az őrnagy erőltette, látszott, kiérezhető volt, hogy mi körül kering a szándéka, s ő hagyta, hadd tűnjön mind okosabbnak a saját szemében az erőlködésével: valamennyi ismétlődő kérdésre harmadszor is ugyanazt a választ adta. Ez a fázis kvízióját persze közel három órát tartott, emiatt aztán bármennyire is igyekezett, nem sikerült azt az elvesztegetett délutánt az örömszerzés kontójára írni, bármennyire is feldühítette az őrnagyot, noha az megjárta a nyugalomát, a maga részéről eredményként igyekezvén elkönyvelni, hogy a jegyzőkönyv aláírására mindkettőjük neve odakerült, és ennek öröme eltűnt homlokáról a ránc, amikor búcsúzásként a kezét nyújtotta.

A kellemetlenebb része a fejleményeknek akkor következett, amikor tanúként idézést kapott a városi bíróságra a román állam versus Kocsis János és társai perének tárgyalására, és állampolgári kötelezettségként meg kellett jelennie. Meghallgatására a tárgyalás alatt ugyan nem került sor, mégis zavarodottság uralkodott el rajta, mert minden olyan hirtelen történt, hogy sem az ügyész vádbeszédéből, sem az ügyvéd védőbeszédéből nem igazán értette, miért szabott ki az elnöklő, Boitan nevű bírónő Kocsis Jancsira minden gramm aranyért egy-egy év letöltendő börtönt, Kajcsa Bandira minden két grammért ugyanannyit. Pedig mind a vádiratból, mind a büntetés indoklásából egyértelműen kiderült, hogy a lehető legaljasabb és eléggé el nem ítélt módon három egymást követő hónapban Jancsi, a Bandi figyelmetlenségét, felületes ellenőrzését kihasználva, kicserélte a hatóságilag ellenőrzött és lebélyegzett befőttesüveg megsemmisítésre váró, aranyvegyületet tartalmazó folyadékát aranyat nem tartalmazó, színben hasonló folyadékkal, az eredetiből kivonta azt a bizonyos 5,6 gramm aranyat, amelyet, a román államot anyagilag és erkölcsileg megkárosítva, saját tulajdonának tekintett. Hogy Kocsis Jancsira kirótták, amit ki, az még hagyján, de hogy Fazékot harmadrendű vádlottként az a szikár boszorka miért ítélte tíz hónap börtönre, amelyet, tekintettel a családi

állapotára, a munkahelyen tölthet le, azt mérnököcskénk nem igazán fogta fel, bár lehet, hogy ezzel nem ő volt az egyedüli ott a tárgyalóteremben, hiszen Fazék immár a megfelelő, román nyelven kiadott szakkönyvvel igazolta a bírónőnek, hogy a cianidos komplexálás a román aranykitermelésnek egyik bejáratott módszere, az eljárás mindenki számára kézenfekvő.

Tény, hogy a következő hétfőtől Fazékról messziről lerítt a változás: se világos ing, se vikszolt cipő, se vasalt nadrág, hogy a szépbogú nyakkendőről ne is beszéljünk. Helyette viseltes bakancs, kitérdesedett, kék pamut mackónadrág, nyűtt gallérú ing s egy ki tudja, melyik sufniből előszedett kék-fehér csíkos, század eleji, széles fazonú vászonzakó. A járása változásáról nem is beszélve: nem ő tolta a pocakját, a pocakja húzta őt. Messziről is, a külsődleges, vélekedett mérnököcskénk, mert közlőről még érezhetőbb volt, különösen, ha az ember a leheletének közvetlen szférájába került: már korán reggel a friss szilvórium szaga keveredett az állottéval. De érdekes módon, sem a külső, sem a belső változását senki nem tette szóvá. Annak az egész aranycsinálás-ügynek csak az általános hangulat látta utólag kárát a brancsban, az se túl sokáig. Ugyanaz a szereplő, más előadás. Illet odafigyelni rá, mert ami értékelendő, azt értékelni kell.

Dagadt, Gyuszi, Jenő és mérnököcskénk is ezt tette: minden tizedikén haveri alapon megtoldották egy-egy százassal a Fazék fél fizetését – a másik fele a román államot illetve, kárpótlásként azért, hogy lényegében mégiscsak megkegyelmeztek neki –, noha tudták, ezzel aligha járulnak hozzá igazán érezhetően a kiesés pótlásához, és közben még hálásak is voltak Fazéknak, amiért ő hálálkodás nélkül elfogadta, mintha a kapott pénz valami közös, jótékony ügryhöz lenne hozzájárulás.

Sem a külső, sem a belső változásból nem is származott volna igazán baj, ha Fazék nem makacsolja meg magát, s nem tüntet télvíz idején is a csíkos vászonzakójával. De a melegből ki, a zimankósra sikeredett télben az udvaron végigvonulni egyszer-kétszer lehet büntetlenül, ám a sokadszorra fityuszként felmutatott dact daccal bosszulja meg az idő. A sok napja tartó, fojtó köhögésből ágynak dőlés lett. Ezt onnan lehetett tudni, hogy azon a bizonyos csütörtökön mindenkinek hiányérzete támadt a csíkos zakó látványának elmaradása miatt.

Egy névtelen senki megteheti, hogy észrevétlenül hiányzik néhány napot, ha utólag bemutatja a káderosztályon az orvos által kiállított

táppénzes igazolást, de ha egy börtöntöltelék nem jelenik meg a reggeli appelen, azt bizony jelenteni kell az illetékeseknek, még ha a „szökevény” felesége be is telefonált a vállalat kéderosztályára, ismertetve a tényeket. A pénteki jelentés nyomán szombat reggel megjelent a vállalatnál a hatóság képviselője, egy milicista főtörzsőrmester, aki felszólította a vezetőséget, amit éppen Basa képviselt, hogy a lebonyolítandó ellenőrzés céljából adja mellé segítségnek a vállalat három alkalmazottját. Magyarul beszélt, ilyenként jóformán írmag volt a régiek közül, ritka madár, mindenki ismerte, Fekete Miklósnak hívták, a rendesebbek között tartották számon a városban. Kézenfekvő volt, hogy Basa éppen az irodájában jelen levő Gyuszit, Jenőt és mérnökcskénket delegálja a feladatra, a saját rendelkezésére álló dzsippet is hozzáadta kegyes járulékként, hogy az elvtársak el ne fáradjanak, amíg eljutnak a város egyik – koronkai – végéből a másik – November 7. utcai – végéig. Mert Fazék ott lakott még hatodmagával a kis két szoba-konyhás udvari lakásban a pusztulásra ítélt Lavotta-telep aljában, amelyikbe annak idején beleszületett.

Özvegy édesanyja nyitott ajtót, arcára kiült a rettegés, amikor meglátta a milicistát, de aztán feloldódott valamelyest, amikor a többiek is szem elé kerültek, Gyuszit meg is ölelte, szívélyesen tessékelte befelé a társaságot. Párás meleg volt odabent, a kályhán éppen forni kezdett egy nagyobb fazékban a víz, a konyhaasztalon a főzéshez előkészített, beáztatott bab, hámozott hagyma, egy másik, kisebbben néhány kinyitva maradt füzet, a földön szerteszét gyermekjátékok, azok között mászkált a két kisebbik lány, Emese és Elza.

- Béla? - kérdezte halkán Gyuszi.

- Odabent van a szobában, fekszik - intett a csukott ajtó felé a mama. - Úgy köhög, hogy köpi ki a tüdejét. Mondtam neki, menjen orvoshoz, írasson fel gyógyszert, de nem akar, azt mondja, meggyógyul anélkül is, kidobott pénz lenne.

- Vajon zavarhatjuk egy percre? - kérdezte a főtörzs olyan szelíd hangon, hogy nem csak a mamát, de a három kísérőt is meglepte.

- Persze, tessék csak - mondta a mama. Előrelépett és kinyitotta az ajtót. - Béluska, vendégeid vannak.

- Hogyaza... - mordult fel Fazék, amint az egyenruhást meglátta, de aztán lenyelte a folytatást, mert észrevette Gyuszit, aki a főtörzs nyomában belépett. A paplan a nyakáig felhúzva, arcán lázpir ült, a

szeme összeszűkül, fényesen csillogott. Egy tisztességes köhögésroham közepette az ebédlőasztal körüli székekre intett.

- Nem, nem, ne haragudjon, Lábas, hogy magára törtünk, tudom, hülyeség, de mivel nem jelentkezett a munkahelyén, kötelességünk volt ellenőrizni, hogy nem szökött-e meg a büntetés elől - mondta főtörzs, és érződött a hangján, hogy csakugyan zsenáns számára a helyzet. - Ennyi volt, már megyünk is. Gyógyuljon meg mielőbb! Vizontlátásra. - És intett a többieknek, hogy indulhatnak.

Fazék bólintott, de amint a főtörzs hátat fordítva kifelé indult, hevesen gesztikulálva maradásra bírta a társaságot, amire Gyuszi szólt a főtörzsnek, hogy viheti a dzsippet, ők még beszélgetnek egy kicsit a kollégával.

- Folytathatom? - kérdezte Fazék, amint a milicista kilépett, majd az engedélyt meg sem várva üvöltötte: - ...közönséges háziszamar, amelyiknek a hátán Jézus urunk bement Jeruzsálembe, az dugja szájba őket, sorban, valamennyit!

- Nyugodj le, Fazék! Ez a rendesebbek közül való. Csak azt csinálta, amit parancsban kiadtak neki - mondta Gyuszi.

- A hóhérok is mindig csak azt csinálják! Na, de jó, hogy itt vagytok! Két nap alig telt el, s már hiányzott a pofátok látványa. Hétfőn megyek, akármilyen.

- De nem a csíkos zakódban, az szent. Rendesen felöltözöl, emberformára veszed a figurát, ahogy előtte. És pia nincs. Rendben? - Gyuszi hangján érződött, hogy ezt akár ultimátumként is fel lehet fogni.

- Rendben - mondta Fazék rezignáltan. Majd hirtelen felélénkült. - De ezt az egyezséget most megpecsételjük. Iszunk rá egyet. - Azzal, mielőtt még a többiek felocsúdtak volna, hogy mi következik, kipattant az ágyból, pizzamára húzta a nadrágját, pulóverbe bújt, száras cipőbe dugta a lábát, felkapta a télikabátját, és indult.

- Hülye vagy? Nem mész sehova ilyen állapotban! - nyúlt volna utána Gyuszi, de Fazék már a konyhában volt.

- Hova mész, Béluska? - szólt a mama is, a hangjában maradási esdeklő rimánkodás volt, próbálta a könyökénél fogva visszatartani a fiát, sikertelenül.

- Csak ide, szembe - azzal már nyitotta is a bejárati ajtót.

A mama a fia után kiviharzó társaságra szólt: - Gyuszika, könyörgöm, ne hagyjátok, hogy így legyen.

Köszöntek, s kétségbeesését látván maradtak volna, hogy nyugtatgassák, de Fazék már a kapuban állt, idegesen, türelmetlenül intett nekik. – Na, mi van?!

– Hülye vagy, Fazék! Sírba viszed anyádat – rohanta le Jenő, amikor az udvaron átsietve a kapuba értek. – Megéri neked az a kurva pia?

– Ne rinyálj, Jenő! Csak szentesítjük, hogy többet nem lesz pia, ahogy Gyuszi kérte. Ez nem éri meg neked, hogy velem igyál egy kört?

Hagyták magukat zsarolni. A Fazékék házával srégen szemben, az utca sarkán, a Temes nevű kocsmában, ahol a magas asztalokat körbeállva lehetett a söntéspultnál kimért, viszonylag olcsó italokat elfogyasztani, a törzsvendégeknek hitelük volt. Fazéknek is. Egy-egy deci bittert és egy-egy korsó sört rendelt. Egy nagy tálcán egyensúlyozta el a poharakat az asztalig, majd néhány gyors mozdulattal kiosztotta. Gyuszi valamivel gyakorlottabb ivó volt, de Jenőben és mérnököcskékben a sok ital pusztá látványa is undort keltett.

– Szarjatok rá, hogy munkaidőben isztok, az én egészségemre teszitek, az mindennél fontosabb! Na, isten, isten! – Azzal egy hajtásra kiitta a gyomorkeserűt, s leöblítette a korsó tartalmának háromnegyedével. – Ez az orvosság, öcsi, nem a penicillin! Töltsd le! – Árgus szemekkel leste, amint a mérnököcske belekóstolt az italba. – Mi van, nem ízlik? – förmedt rá Jenőre, aki tüntetően éppen csak megnyalta a bitteres pohár száját, s egyet kortyolt a korsóból. – Addig nem megyünk el innen, amíg el nem fogy. – Azzal kiitta a saját korsójából a maradékot is. – Én még rendelék egy adagot magamnak. – S mire a többiek szoltak volna, hogy ne marhulj, Fazék, már hozta is az újabb adagot, ugyanúgy egyből lehajtva a bittert s rá ezúttal az egész korsó sört.

– Te tényleg hülye vagy, Fazék! Megölnöd magad! – mondta kétségbeesetten Jenő.

– Ne félj, azért sem téged fognak elítélni. Nem isszátok meg? – mutatott a Jenő és a mérnököcskék poharaira. Kivárt, hogy mi lesz a válasz, de a másik kettő tétovázását látva maga elé kapta a poharakat. – Akkor majd én! – És sorban kiitta mindegyiknek a tartalmát.

– Az istenedet, mit csinálsz?! – rázta meg Gyuszi a vállánál fogva. – Belehalsz!

– Na és?! Remélem, elsiratsz, pajtikám! Remélem... – Látszott rajta, hogy nem tudja folytatni, hirtelen mészfehérré sápadt. A szájához kapta a kezét, összeszorított ujjait az ajkaira tapasztotta. – Innen ki nem

jössz! – sziszegte. A következő pillanatban az ujjai között spriccelni kezdett a rózsaszínes folyadék. Egy darabig még szájára szorította a kezét, de hirtelen lankadni látszott, a karját maga mellé ejtette, majd összecsuklott, aztán elomlott a petróleummal felkent padlón, mint egy üres búzászsák.

A pultos hívta a mentőket. Csak annyit mondott, hogy egy negyven körüli férfi elájult. A mentőorvos vissza akart fordulni, amikor meglátta Fazék mellett a bűzlő tócsát. Gyuszi erősködött, hogy vizsgálja meg, mert az ájult ember nagyon beteg. Az orvos ímmel-ámmal a Fazék arcára tette a kezét. Attól kezdve mozdulatai hirtelen megélnék. Kigombolta Fazékon a kabátot, nyakig felhúzta rajta a pulóvert és a pizsamafelsőt, mellére tette a sztetoszkópot. Aztán intett az asszisztenseknek, azok hozták a hordágyat, kínlódva ráemelték az ernyedt, alélt testet, s vitték a kocsihoz.

Gyuszi megfogta az orvos karját, kérdően nézett rá.

– Nem az alkoholkómától ájult el. Az alkoholnak nem volt ideje felszívódni. Talán tüdőgyulladás, a súlyosabb változat. De biztosat csak odabent mondhatunk. Jön? – kérdezte.

Gyuszi bólintott. Aztán, mielőtt a mentőorvos után indult volna, maga sem tudta, miért, megölelte a döbbenettől lemeredt Jenőt és a mérnököcskét.

A kárvallott cigány

Hegedűs Imre János

A FEKETE HÁZ

– Szikszay Jenő emlékének* –

„Heteroptera. Rovarok egyik rendje, közel 40 ezer ismert fajjal. (...) Jellegzetes szűrő-szívó szájszervük van. Az alsó ajak a felső ajak egy részével együtt csőszerű szipókát alkot. Ebben négy szűrősörte van, amelyek a két rágóból és két állkapocsból alakultak ki. ... Nyálat juttatnak a növényeken vagy állatokon ejtett sebbe, és felszívják a nedveket.”

(Magyar Nagylexikon)

A generalisszimusz nevét viselte egy ideig a Város, aztán levették róla, mint tél végén koponyákról a bundasapkát, de esszenciálisan nem változott semmi. Az emberek, ha nem volt muszáj, nem hagyták el otthonaikat, behúzódtak a falak közé, igaz, a falakban sem bíztak, sőt a falak jelentették a legnagyobb veszélyt, azon keresztül még a gyomor korgását, a hangos szellentést vagy az éhes gyerek sírását is hűségeesen rögzítette a telefon- vagy villanyhálózat dobozaiba beépített készülék. Annak, mármint a készüléknek a neve is változott, igaz, nem kapott olyan magasztosat, mint a Város, hogy generalisszimusz, a népfantázia a rovarok, a *heteropterák* irányába lódult meg.

A Tanár pedáns életviteléről, úri modoráról, elegáns külsejéről és hatalmas tudásáról legendák keringtek a Városban. Korán kelt, fél óra kocogás szürke melegítőben, torna, mosakodás, gyors reggeli, gondos öltözködés, a bibliotékában kötetek, szemelvények kiválogatása az óráira.

* Szikszay Jenő brassói magyartanárt 1977. április 11-én halálba kergette a román titkosrendőrség.

Senki, még a tanítványai sem tudták megelőzni a köszönésben, ha felbukkant az utcán egy ismerős arc, ő, a Tanár szép ívben emelte meg a kalapját.

Háromszáznál több verset tudott könyv nélkül, prózát is gyakran idézett emlékezetből, tanítványai próbálták rajtakapni, követték ujjbeggyel a szöveget a padokban, hátha kihagy egy kötőszót, hátha fölcserél két sort vagy strófát, de sikertelen volt a kísérlet. Puha bariton hangján hibátlanul recitálta a klasszikusokat, a moderneket, a világ-irodalom nagyjait, sőt szakszövegeket is.

Jelszava volt: 10 versért 10-es! S valóban meg is adta annak, aki, napokra, hetekre felosztva, elszavalta az osztály előtt a szabadon választott tizedet.

Tűzbe mentek volna érte. Még a megátalkodott trehányak is összedtétk magukat, becsület dolga volt ismerni a nemzet irodalmát (Mindig így emlegette!), a nyelv gejzír-kitöréseit, és szent feladatnak számított a sziszifuszi küzdelem a megmaradásért.

Becsület és megmaradás. Sötét lyuk, antianyag a Fekete Ház ügynökeinek. Ők szerelték az éber készülékeket a falakba.

Arról volt híres a Fekete Ház, hogy működése soha nem állt le. Nagy volt a jövés-menés hajnalban, délben, éjszaka, ünnepnapokon; inkább különös malom volt, mint ház, furgonok, terepjárók, fekete csajkák hordták be az anyagot a zúzdába, s ugyanazok hordták ki napok vagy hetek múlva a törmeléket.

A névadás ez esetben is bonyolult gyűrődéseken ment át a népfantáziában, az emberek láttak képeket tévéhíradókban a Fehér Háizról, szemtanúk is beszámoltak róla, azt mondták, túl kicsi, nos – ha ott, az Óperenciás-tengeren túl van Fehér Ház –, akkor itt, a Városban legyen Fekete Ház, mondták, s találó volt a szín megválasztása, mert köszénnel tüzeltek sokáig, koromszínű lett a nagy, komor épület, és a Hivatal fekete céljaival is tökéletes harmóniában állt.

A személyzet állandó készenlétben volt, hullámzott, mint a csalántenger, nem ismerték a csendes, békés délutánokat, a sétát, a kedves kirándulást, süppedős fotelben a szundikálást, úgy különböztek a Fekete Ház ügynökei a közemberektől, mint – mondjuk – a *heteropterák* a hattyúktól, ingerülten és felajzottan lesték a zsákmányt, áldozatokat

után kutatva járták a Várost, minden mozdulatuk alá volt rendelve a Szent Eszmének, amely érdekében követni, megfigyelni, ellenőrizni kell a lakók tetteit, cselekedeteit, kapcsolatrendszerüket, be kell pillantani az agytekervényeikbe, sőt kifinomult módszereikkel még az álmok mélységesen mély kútjából is tudósításokat kötelesek felhozni.

Szakma volt ez, rangos, előkelő, igaz, a kiképzéseken fárasztó gyakorlatokat végeztek, a „szűrő-szívó szájszervük” fejlesztése évekig tartott.

- Legyen helyes arány az áldozat sebébe pumpált méreg és a kiszívott vér között! - mondták felkészítőik az oktatók. - Nem kell félni az önmérgezésről, a Hivatal gondoskodott a munkatársak immunitásáról. És eldobni, mellőzni minden filantróp kényeskedést! A tizedelés, az irtás egyidős a fajjal, a cro-magnoni ősember nem csak tizedelt, hanem tarolt is, a Fekete Ház sem működhet áldozatok nélkül, inkább pusztuljon egy tucat ártatlan, minthogy megmaradjon egyetlen egy bűnös, s ha nem kerül senki horogra, akkor tenni kell arról, hogy legyen áldozat, ezernyi módja, eszköze van az áldozat-termelésnek: provokáció, színlelt ellenzékiség, ital, kábítószer.

A Tanár minden irodalomóra előtt arra kérte a tanítványait, énekeljenek el egy népdalt. Az is költészet. Mégpedig rangos! Ismételni nem szabad!

A négyéves ciklus mérlege hasonlatos volt az ő verstudásához, több száz népdaltól zengett az iskola, amit - a Fekete Ház ügynökeinek nagy bosszúságára -, széthordtak a diákok a Városban.

Szokása volt az is a Tanárnak, hogy életművekből szimbólumokat keresett ki: Janus Pannonius dunántúli mandulafája, Balassi kardja, Szenczi Molnár Albert híves pataka, Arany János kapcsos könyve, Mikszáth pipája, Petőfi négyökrös szekere, Benedek Elek Lavalliere- és Kosztolányi csokornyakkendője, Pilinszky kámzsája, Veres Péter fehér inge, fekete lajbija, Szabó Lőrinc sokdioptriás szemüvege, József Attila kékítője, Ábel kunyhója, Sztána Varjúvára, Marosvécs kastélya és így tovább, ezekre úgy építkezett, mint a mérnökök az ünnepélyesen lerakott alapkőre; nézzétek, fiatal barátaim, mondta, hétköznapi tárgyak nevei ezek, de a líra gyöngyházzsínú felhőin elíziumi mezőkre

vándorolnak, kifakul prózaiságuk, csillogásukból a lélek, a gondolat szívirványhídja áll össze, s vetül az égbe.

Ilyen választékosan, ilyen szóvirágosan fogalmazott a Tanár, ami fejfájdító gondot és bosszúságot jelentett a Fekete Ház ügynökeinek, mert nehéz volt lefordítani, s még nehezebb volt kihámozni gondolatfutamaiból az allúziókat, a célzásokat, a kétértelműségeket, az aknamunka alattomos megjegyzéseit.

Irodák működtek a Fekete Házban, tollbérencek fordították a lehallgatókészülékek szövegeit, nemcsak az iskolákban, hanem a hivatalokban, kocsmákban, magánlakásokban, ebédlőkben, hálószobákban elhangzott szavakat, kettétört, elharapott, megbicsaklott mondatokat, ritkán fogcsikorgatva kirobbanó káromkodásokat.

A Város úgy erősítette föl a Tanár tetteit és cselekedeteit, mint egy hatalmas transzformátor, szállóige lett egy-egy kijelentése, intelmeit átvették a szülők, még a papok is beleszótték prédikációikba, ami főbenjáró bűnnek számított, és mérhetetlenül nagy kárt okozott neki, a Fekete Ház ennek alapján fogalmazta meg fő vádpontjait: lázító, bujtogató, mételyes gondolatok terjesztője, halált hirdető, huhogó, éjszakai kuvik.

De nem volt könnyű megbirkózni a Város ítéletével, izzadtak is rendszeren az ügynökök. Munkastílusukhoz hozzátartozott a fokozatoság, ezért először a presztízs, a tekintély lerombolásának stratégiáját dolgozták ki.

- Úgy kell meglékelni a nimbuszát - adta ki a parancsot a főnök -, mint a jéghegy a Titanic luxushajót, ne legyenek finnyások, a cél szentesíti az eszközöket, terjesszettek rémhíreket róla, íratok vagy írássatok a besúgókkal fiktív, anonim leveleket, s küldjétek el a címére, éjszaka, éjfél után hívjátok fel telefonon, s ha nem elég a csengőriasztás, olvassatok be neki, remélem, a szókincsetek elég gazdag.

A Város sokáig ellenállt. Szerette kedvencét, a Tanár nélkül nem zajlott le sem ünnepély, sem évfordulás megemlékezés, a sajtó vezércikket kért tőle, s ami fő bűnének számított, a hiányzó tankönyv pótlására, megírta briliáns, kis irodalomtörténetét, amit a helyi újság folytatásokban közölt: percek alatt elkapdosták a számokat a bódékból, bekövetkezett a hihetetlen botrány, hiánycikk lett egy napilap.

A Tanár tisztában volt az erőviszonyokkal. Nem hitt a parittyás Dávidok győzelmében, gyakran elmélkedett arról, hogy a növény, a virág, de még a daliás tölgy is kiszárad, ha élősködő, ha parazita pusztítja a gyökerét, és idézte, talán túl gyakran idézte a Költő két sorát: „*Lassan hervadni el, mint a virág, / Amelyen titkos féreg foga rág*”.

Egy, egyetlenegy illúziója maradt. Szentélynek hitte szeretett szakmáját, az irodalmat, a „*ius divine*”, az isteni jog védelmét remélte attól, ami *aziliumot*, sérthetetlenséget biztosít neki, akárcsak az ókori görög templomok az üldözötteknek. Tévedett. A *heteroptera*k korában megváltozott a világ vegyjele, már nem menedékhely volt a művészet, hanem kaszaverem, visszacsapott rá, mint az ősök felajzott íja.

Közveszélyes személy lett a Tanár a Városban, mert a gyakran ismételt szállóigéit, axiómáit átvették a diákok, szülők, az ismerősök, beleszótták beszédjükbe, s gyanútlanul hivatkoztak rá. Elegendő volt kiejteni a négy veszedelmes szót: „*titkos féreg foga rág*”, mindenki tudta, kik a titkos férgek, mert a lehallgatókészülékek neve, a *heteroptera* névátvitellel átterjedt a Fekete Ház ügynökeire, kezdték őket is így nevezni.

Ezt is tudták. Mindent tudtak. És semmi nem maradt büntetlenül. A gépezet hibátlanul működött, elégtétellel nyugtázták a rájuk szórt átkot, abból tudták, hogy aki ellensége a Fekete Háznak, az ellensége a Szent Eszmének.

Teljes fegyverzetben sorakozott fel most már nemcsak a Tanár, hanem az egész Város ellen a Fekete Ház minden katonája. Tudták, nem elég elszívni az életnedveket, vágni, döfni, pusztítani kell, arravaló a „*négy szúrósörte*”.

Két csillagszemű fia volt a Tanárnak, két briliáns gyöngyszem, és egy csupa-lélek, rajzművész felesége.

Mivel megalázónak tartották otthonukban a suttogást, a cédulák írogatását, leszoktak a társalgásról, a beszédről.

Zenébe és festészetbe menekültek. Hangokból, dallamokból, fűgák-ból, színekből, formákból, vonalakból szavak nélküli világot, otthont, hazát teremtettek maguknak. Bach, Mozart, Liszt, Kodály, Bartók

családtagnak számított, s mivel a Tanár imádta a taljánok nyelvét, és rajongott Itáliáért, állandó háttérzenéjük lett Mendelssohn *Olasz szimfóniája*.

A család minden tagja zenélt. A Tanár hegedült, a feleség gordonkázott, a fiúk váltogatták a trombitát, a furulyát, a kürtöt, a gitárt, nagyszerű kvartetté álltak össze, de volt olyan napjuk is, amikor lerakták a hangszereket, és reneszánsz madrigálokat énekeltek; szállt szép otthonukban a muzsika, amit magukba szívtak a falak, a Fekete Ház nagy bosszúságára a *heteropterák* prelúdiumokat, csodálatos fűgákat, nyitányokat, szviteket, oratóriumokat rögzítettek, amit nem lehetett lefordíttatni és jegyzőkönyvbe venni.

Kiváló stratégiák vezették a Fekete Házat. Aprólékos tervet dolgoztak ki. Nagygyűlést hívtak össze, amelyen egyetlen tárgy, egyetlen téma és cél a Tanár megsemmisítése volt.

Siserahad egy szál ember ellen.

- Meg kell szabadítani a Várost a Tanártól - mondta a Főnök. - Ki kell húzni a méregfogát. S ha az nem elég, el kell tiporni.

Lépésről lépésre valószínűsítették meg a tervet.

Beköltöztettek a Tanár szomszédjába egy népes lumpen-családot. Infernói zajjal, kiabálással, veszekedésekkel törték össze a kvartett-muzsikát, a lány, édes madrigáldallamokat. A szép, új világ tükörképe, kétarcú lett a panel: egyik lakosztályban líra, muzsika, másokban obszcenitás, brutalitás, hangorkán.

Köztük a vékony fal, benne a *heteropterák*.

A Fekete Ház a csápjait először a fiúk után nyújtotta ki.

Az ügynökök behívták őket az igazgatóhoz, aki az ő emberük volt, s felszólították a kollaborálásra. S mivel ők felháborodva utasították vissza, kegyetlenül megbosszulták. A behódolt tanárok gyötörték őket, hibás feladatok megoldására kényszerítették, jegyeik leromlottak, a bukást is kilátásba helyezték. Mivel addig éltanulók voltak, mindenki tudta, az apa miatt van mindez, őmiatta szenvednek.

Az ülésrendet az osztályfőnök határozta meg, utasításra olyan iskolatárs mellé helyezte a Tanár fiait, akinek a belső zsebükben ott volt a *heteroptera*.

Iskolai ünnepeken a Szent Eszmét dicsőítő ódákat osztották ki nekik, a fiúk azt megtagadták, emiatt fegyelmi bizottság elé citálták őket, kilátásba helyezték a kicsapást.

S mivel a fiúk gyötrésével nem értek el eredményt, behívatták a feleséget a Fekete Házba.

Ez jelezte, a gátszakadás megindult.

Az iskola díszítése mindenhol a rajztanár feladata volt. Azzal vádolták, reakciós, nacionalista, dekadens a munkája.

A Tanárra még nem tették rá iszonyatos mancsukat, túl nagy volt a tekintélye, tartottak a Várostól.

Vártak. Az idő nekik dolgozott. Az idő a Fekete Ház lakálya lett.

Körbe-körbe, mind kisebb köröket írva, közeledtek a Tanárhoz.

Rokonokat, tisztességes kollégákat, barátokat hallgattak ki, pofoztak föl, s akiket megvertek, akiket reflektorral szembevilágítottak, akiket estétől reggelig faggattak a vallatószozában, azokra ráolvasták: azért lettek ellenségei a Szent Eszmének, mert kapcsolatot tartanak a Tanárral, ő fertőzte, mételtyezte meg őket.

Első céljukat, a bizalmatlanság állapotát elérték.

Kezdték kitérni előle az utcán. Ha meglátták távolról, átmentek a másik járdára.

Kimaradoztak a látogatók. Még a félénkebb rokonok is kimentették magukat, nem mentek el névnap, születésnap ünnepségekre.

Féltek.

Ritkábban kértek tőle cikket, esszét, tanulmányt a szerkesztőségek. Mentegetőzve tagadták meg egy-egy írás lekölzlését, mert kartácstűzzel pusztított a cenzúra.

De semmi sem ingatta meg a Tanárt. Elvégezte a reggeli szertartásos programját, s derűs arccal, szürke kalapját meg-megemelve ment a lúceumba rajongó tanítványaihoz.

A stratégia tábornokai harmadik, utolsó előtti rohamra utasították a *heteropterákat*.

Éjfélt után, máskor hajnalban szólalt meg a telefon.

Utána néma csönd.

A csengőfrász beköltözött az idegekbe.

Egy hétig gyakorolták ezt, akkor a csendet fölváltotta a fenyegetés, a szitkozódás. Nem, mondatok nem hangzottak el. Felszólítás sem, csupán obszcén szavak. Arra is volt gondjuk, rezes, rekedtes legyen a hang.

Postán levelek érkeztek.

Ezek kétfélék voltak.

Júdásnyelven ajánlott ismeretlen személy összeesküvést a Szent Eszme ellen.

Más levelekben, aláírás nélkül nyílt, durva fenyegetés: „Kitörjük a nyakad, hitvány reakciós!”

Rendületlenül állta a rohamokat a Tanár. Nem ismerte a félelmet, de a kialvatlanság kezdte felőrölni az idegeit.

Legszebb vonásai torzultak, tűntek el: a derű, a jókedv, az optimizmus.

Néha elnyomta az álom, ezekben a delíriumos állapotokban óriásrovarkok jelentek meg, akiknek a „*két rágóból és két állkapocsból*” kifejlődött „*négy szúrósörtéi*” soha be nem gyógyuló sebeket ejtenek.

Depresszió tünetei jelentkeztek.

Az offenzíva negyedik fázisa következett. Berendelték a Tanárt a Fekete Házba, s mivel nem volt hajlandó teljesíteni a parancsot, fekete autóval jöttek utána.

Természetesen éjszaka.

Belökték a hátsó ülésre. Másfél napig faggatták, három-négy *heteroptéra* kérdés-zuhataga omlott rá.

Különös, nagyon különös helyzet állt elő.

A Tanár legszebb eszméi, a tisztesség, az őszinteség, a becsület, a hűség, emberség, jóság előjelei változtak meg a Fekete Házban.

Bűn lett az erényből.

Már nem a fekete autóval szállították haza, hanem dubával. Furgonnal.

Kellett az elszállítani a termelést. Így nevezték. Házkutatásra jött a *heteroptérák* erre a célra kiképzett rohamcsapata.

Éjszaka volt. A feleséget és a két fiút belökték a konyhába, és feldúlták a lakást. Könyvek és kéziratok után kutattak.

Még őket is meglepte, hogy a Tanár briliáns irodalomtörténetét kiegészítette, folytatta, tizennégy füzetben letisztázva lapult az ágyne-műtartóban.

Nehéz csizmákban cammogó *heteroptérák* hurcolták le kosarakban, ládákban a zsákmányt a furgonba.

A szomszédok lesötétített lakásaikban visszatartott lélegzettel, félve, rettegve olvasták ki a hangokból a történés részleteit.

A hatalmas könyvtárt is megtizedelték.

Történelemre és nyugati irodalomra vadásztak.

Megtelt a furgon. Vitték egy nagy humanista bűnjeleit.

Az egyhetes néma csend rosszabb volt a csengőfrásznál.

Időbe telt, amíg a zsákmányt feldolgozták, lajstromozták, katalógust állítottak össze.

Egy hét után jöttek a Tanárért.

Zuhogtak most is a kérdések és a vádak, annyi különbséggel, hogy most már verték, arcába sújtottak ököllel, kéziratkötegekkel, kemény támlájú könyveivel, az irodalomtörténet vastag füzeteivel.

Akkor rokkant meg, akkor hullott össze, amikor megmondták neki, tönkre teszik a fiúkat. Nem fogják megengedni nekik, hogy akkora dinoszaurusszá váljanak, mint az apjuk.

Ez hatott.

Minden jegyzőkönyvet aláírt.

Minden bűnét beismerte.

Tiszta volt az agya.

Ha ő nincs, megmaradnak a fiai és az imádott feleség.

Kilökték a kapun, gyalog szédelgett haza.

Húsvét szent ünnepére készült a világ.

A Tanár nagypénteken belépett a kaukázusi krétakörbe.

Csak egy módon mentheti meg a fiait.

A padlás egy részét szárítónak használta a lépcsőház.

Erős kenderköteleken lógtak a fehérneműk, ágyneműk.

Oda ment fel a Tanár.

Kenderkötéllel a nyakán ugrott a semmibe.

Simonfy József

MÁR NEM

hogy érhetne véget úgy
hogy jó legyen
hogy érhetne véget úgy
hogy jó legyen
világtól megcsömörölten
világtól megcsömöröltem
fáj minden mozdulatom
minden mozdulatom fáj
fáj minden mozdulatom
minden mozdulatom fáj
utam végén valaki vár
utam végén valaki vár
míg várom nem múlik el
míg várom nem múlik el
szótlanak párbeszédét hallgatom
szótlanak párbeszédét hallgatom
sosem éreztem magam jól
mások szavaiban
sosem éreztem magam jól
mások szavaiban
szemünket lehunyjuk
szemünket lehunyjuk
egymás nélkül már
lélegezni sem tudunk
egymás nélkül már
lélegezni sem tudunk
mennyivel nyugodtabban teltek
mennyivel nyugodtabban teltek
amikor még a csillagok állása
irányította napjaink
amikor még csillagok állása
irányította napjaink

halál utáni életben
én már nem hiszek
halál utáni életben
én már nem hiszek
sötétem mélyét milyen
hold világítaná be
sötétem mélyét milyen
hold világítaná be
miért van az mikor
lelkem legkedvesebb részét
miért van az mikor
lelkem legkedvesebb részét
akarom fölmutatni
akarom fölmutatni
mint a pillangók szárnyáról
mint a pillangók szárnyáról
tenyerembe separt gyönyörű
színek már nem látható

MEZÍTELEN SZÍVEM

szűkülések lábban
kézben szívkoszorúerekben
szűkülések lábban
kézben szívkoszorúerekben
hatalmasakat zuhanok
micsoda mélységek bennem
hatalmasakat zuhanok
micsoda mélységek bennem
egyedül vagyok zúrzavarommal
egyedül vagyok kétségeimmel
egyedül vagyok zúrzavarommal
egyedül vagyok kétségeimmel
fát mit ültettem hús árnya
alatt mások ölelkeznek

fát mit ültettem hús árnya
alatt mások ölelkeznek
ha ütött az utolsó órám
meglelem-e békességemet
ha ütött az utolsó órám
meglelem-e békességemet
mennyi út felét
sem jártam be
mennyi út felét
sem jártam be
világ gondját
nem én cipelem
világ gondját
nem én cipelem
vállamon egy levél
is micsoda teher
vállamon egy levél
is micsoda teher
csak át ne aludjam
ami még hátra van
csak át ne aludjam
ami még hátra van
daloláshoz nem értek
daloláshoz nem értek
fölgyújtott nádas a lelkem
minden élő menekül
fölgyújtott nádas a lelkem
minden élő menekül
amit látok jobb ha nem látod
amit látok jobb ha nem látod
amit hallok jobb ha nem hallod
amit hallok jobb ha nem hallod
amit érzek jobb ha nem érzed
amit érzek jobb ha nem érzed
az öregség iszonyú teher
az öregség iszonyú teher
riadtan arra ébredek

valaki bennem gödröt ás
riadtan arra ébredek
valaki bennem gödröt ás
száraz levél tenyeremben
száraz levél tenyeremben
hogy vergődik reszket
mezítelen szívem
hogy vergődik reszket
mezítelen szívem

NEM ÚGY

bábját szétfeszítve mennyi
levegőre van szüksége a lepkének
bábját szétfeszítve mennyi
levegőre van szüksége a lepkének
hogy repüljön szárnyra keljen
hogy repüljön szárnyra keljen
milyen nagy a nagyon nagy
milyen messze a nagyon messze
milyen nagy a nagyon nagy
milyen messze a nagyon messze
mindig az újban találod a régit
mindig az újban találod a régit
kék égen egy még kékebb madár
kék égen egy még kékebb madár
minden nap álarcot cserélek
mindegyik nagyon hasonlít az előzőre
mindegyik nagyon hasonlít az előzőre
valami most nem kezdődik el
valami most nem kezdődik el
valami most nem történik meg
valami most nem történik meg
valaki most nem születik meg
valaki most nem születik meg

elfog valami örület
elfog valami örület
nem úgy vesznek körül az évek
ahogy az erdőt a fák
nem úgy vesznek körül az évek
ahogy az erdőt a fák

Vastagh György, festő.

Veress Ferenc felvétele Vastagh Györgyről

Soós Amália
ÉLETKÉPEK

A napok rendje magától értetődő,
bámulatós, precíz felület:
kelni hajnalban, zuhanyozni,
étkezni, utazni, aludni,
olvasni, írni, tisztába tenni
mindent, szépen sorban,
dolgozni naphosszat,
higgadtan, figyelmesen,
igyekezni mosolyogni,
megértően közeledni,
kitalálni, eltervezni,
megoldani, befejezni,
összeveszni a főnökkel, ha kell,
örvendetes, hogy néha ránk figyel,
gondtalannak tűnni,
mint kinek minden mindegy,
mint kiben minden mag kikel,
hát lenni kell,
megfelelni, érteni, vitázni,
ferde tükörben egyenesen állni,
optimistán realista lenni,
akadályokat félvállról venni.
Ez a tökéletes szigor:
acélnak látszani, miközben szétfolyunk,
amint belül suhan az úr
és szétterül.

ROMÁNC

Amikor csak a test nyelvén beszéltünk,
erősítettük egymást gesztusainkkal,
egymás mondandóját kiegészítettük,
nem volt mellébeszélés,
hiú dobálózás a szavakkal.
Túl későn értettem meg,
az ilyen nyelv
nem retorika, csak tiszta logika:
minden harmadik kizárt,
s mert benne egy a kettő,
ha egyik igaz, a másik is az.
Ez a nyelv céltudatosabb
a szavaknál, igen törékeny,
kedvhez, alkalomhoz kötött,
és túl sok feltételnek
kell teljesülnie,
hogy egyáltalán megszülessen.

Ma sem tudom, miért,
a szavak nyelve
lassan kiszorította a testét,
volt összeszólalkozás,
aztán ránk ült a hallgatás,
s ma úgy nézel rám, mint kit elfeledtél.
Mégis, mikor találkozunk,
a testem még köszön neked
és álmodja, hogy visszakapja
a nyelvet, ami elveszett.

JÚDÁS

Hol az éjfél utáni nyelv?
Némán, vakon
keresgélem, tapogatom
a zsiros csöndet,
szikkadt félhomályt,
talán ez az a pont,
hol a halál életre vált,
s az én húsvétom is megérkezik,
s véle belőled is valami...
Az utolsó – tán stimmel,
de nincs vacsora,
ajtók alatt terjeng
a lélekfüst szaga.
Hol az éjfél utáni nyelv?
S mi volt éjfél előtt?

Éjszakai tűzvész

AMERIKAI KÖLTŐK VERSEI

Terrance Hayes

MISZTIKUS HETVENKEDÉS (*MYSTIC BOUNCE*)

Még ha kedveled is a felemelkedés ricsaját,
tudnod kell, miként hagy el a hatalom.
És kinek van kedve meditálni ezen a hangfekvésen?
A tengert épületek falazzák be. Nekem
hiányzik a csend, és neked? Ezt pedig azért mondtam,
„Baszd meg azt az agancsos, szőrös szarvast”, mert
láttam *ökölbe szorulni* pár államelnök arcát.
Ha az én gondjaimra lenne bízva, tudnám, hogy
kellene megbütykölni a világot: ingyenes egészségügyi ellátás,
vagy legalább ingyenes egészségügyi vizsgálat és az
absztrakt maradandó szeretete. Amikor azt mondtam,
„A történelem meg van mentve számunkra,” az azért volt,
mert épp kigúnyoltam az emancipált eget.
Szóval öklendezel a himnuszról? Amikor megkérdeztem
Istent, hogy szerinte az, aki rabszolgának születik, úgy is hal meg,
azt mondta: „Persze, mint ahogy egy szikla legurul a
domboldalon.” Ezért nem vagyok keresztény.

TERRANCE HAYES (szül. 1971) amerikai költő, egyetemi tanár, hét kötet szerzője. Több rangos díj nyertese, legrangosabb díja a National Book Award. Manhattanben él.

Tracy K Smith

SCI FI

Nem lesznek szegélyek, csak hajlatok.

Világos előre mutató vonalak.

A kemény gerincű és kutyafül sarkú
Történelem nüansszal lesz helyettesítve.

Csak úgy, ahogy a dinoszauruszok helyet adtak
A jéghegyeknek, jégthalmoknak.

A nők nők maradnak, de a
A különbség üres lesz. A sex

Minden fenyegetést túlél, és csupán
Az elme kedvében jár, mivel ott létezik.

Heccből táncolunk magunknak
Arany izzókkal díszített tükrök előtt.

Az idősebbek felismerik azt a fényt –
De a *nap* szó át lesz csoportosítva

A Standard Urán Semlegesítő készülékhez,
Ami minden háztartásban és nyugdíjasotthonban megtalálható.

És valóban, a népszerű közös megegyezésnek köszönhetően
sokkal tovább fogunk élni. Súlytalanul, hibbantán,

Még a saját holdunkból származó Eonok is etelődnak
A tér kódében, ami mindenki számára

Érthető lesz és biztonságos.

MINDEN, AMI VALAHA VOLT
(*EVERYTHING THAT EVER WAS*)

Mintha egy széles virrasztás fodrozódna
Végtelenül a távolban, minden,

Ami valaha csendes volt, valahol most is az,
Sodródik a felszínhez közel, neked és nekem
Ringatja éhségét.

És most elneveztük,
És készítettünk egy helyet neki.

Néha szökőárként feldagad,
Követeli azt az apró földrészt,
Ahol állunk.

Az eső szélként vágat,
Átsöpör a faleveleken,

Betaszítja az ablakot,
Nem csuktuk be elég gyorsan.
Sötét a víz, napokba telik, míg elfolyik.

Múlt éjjel álmomban lepett meg minket.
Ételt, ajándékot hozott. Ott állt

Nyíltan közöttünk, miközben szemed
Szemem felé táncolt és kezem
Egy szál fonalon dolgozott az ölemben.

Közelről olyan sovány volt, és amikor
Végül megérintettél, meghátrált,

Reménytelenül, de nem legyőzötte. Ma már

Akármi is volt, csekélynek tűnik. Füstként
Emelkedő felhőcsík.

A fák nézik, amint írok,
Hajlonganak a szélben, mintha minden,

Ami megmozdul a föld alatt, az nem más,
Mint a tudás egy apró érintése.
Nagy vak gyökerek incselkednek,
És idővel elhagynak minket.

TRACY K SMITH (szül. 1972) amerikai költő, egyetemi tanár. Öt kötet szerzője. Több rangos díj nyertese, többek között American Book Award- és Pulitzer-díjas. Amerika babérkoszorús költője. Princetonban él.

Eileen Myles

IDŐJÁRÁS
(*WEATHER*)

Már régóta olyan
nő vagyok,
aki jobbára egyedül él,
teszi a dolgát, múlatja
idejét. Egy izgága gyerek
él bennem,
egy zöld manó.
Teljesen egyedül vagyok.
Egy bizonyos sportautóra
vágynom, érzelmes éjszakára.
Beveszed Rómában a
hajtúkanyart, és közben
úgy sugárzik az arcod,

mint milliányi napsugár.
Érted? Na indulj.
Amit tudsz,
az van. Már régóta
a saját utamat
járom.

TINTA (INK)

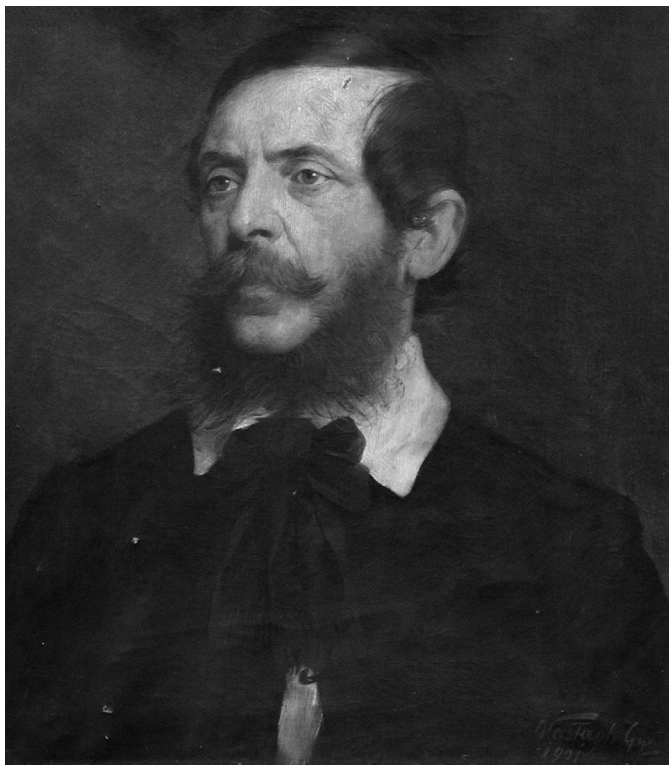
Félek,
émelygek, de tényleg,
az irántad érzett szenvedély
még mindig a reggel fehérségével ringatja testem,
szeretni téged a legmagányosabb dolog, amit ismerek,

akarom, hogy öleljenek meleg karjaid,
érezem, hogy valamiképpen illeszkedem terveidbe,
abba, amelyikben csendesen kicsusszansz valaki életéből,
bele egy másikba, amiből én hiányzom. Nem is akarok benne
lenni, csupán ideiglenesen szeretnék beburkolózni szerelmeddel,
lélegzeted óceán illata elképesztő, csak úgy, mint
feléd irányuló szenvedélyem erőszakossága.
Olyan egyszerűnek tűnik az egész,
pörögni, tűnj el, végtelenül merülj alá.
Nem kellene ilyen elveszettnek éreznem magam
e kapcsolat nélkül, de lecsap rám
kiszámítható kérésed, amire várok,
ami oly végtelen és ismerős,
hogyan nem tudok,
ez már rég nem természetes nekem,
hogyan beteljesítsek egy szükségletet,
és ne legyek ott
valahol,
amikor a karjaidban

akarok lenni,
nem incselkedem, tesztelem
kudarcom.

EILEEN MYLES (szül. 1949) amerikai költő, író, egyetemi tanár, performer. Húsz kötet szerzője. A St. Mark's Poetry Project volt művészeti vezetője. Politikailag nagyon aktív, ami költészetében is megnyilvánul. Számos díj, elismerés és ösztöndíj nyertese. Manhattanban él.

Gyukics Gábor fordításai

Kossuth Lajos portréja

KOVÁCS LAJOS VERSEI ELÉ

Kovács Lajos író, költő, kritikus, szerkesztő, tanár és helytörténész 1949. november 3-án született Piliscsabán, 2017. október 9-én hunyt el Dorogon.

Irodalmi munkásságát az 1970-es években versekkel és elbeszélésekkel kezdte. Verseit a Komárom-Esztergom megyei *Dolgozók Lapjában* publikálta, majd bemutatták és közölték országos folyóiratok, többek között az *Életünk*, a *Jelenkor*, a *Napjaink*, az *Új Forrás*. Költészetét a korszak meghatározó élő és klasszikus szerzői, József Attila, Juhász Ferenc, Nagy László természeti és gondolati képi világa ihlette, valamint két költőbarát, Baka István és Vaderna József versírásával folyamatosan párbeszédet folytatott. Elbeszélései az *Életünkben*, a *Mozgó Világban*, az *Új Forrásban* jelentek meg. Korszakjellemező kisprózájának két fontos erőssége a szociális érzékenység és a nyelvi játékosság. A kilencvenes évek elején a regény műfajához fordult, családja felvidéki származásának és a maga eszmélkedésének történetét tervezte megírni. Az évtizedeken át hordott családregegyéből egy fejezet jelent meg (*Megteremtjük a nagyapám-képet*) a *Hófűvás szagát* (1993) című antológiában. A tatabányai *Új Forrás* szerzőjeként, majd szerkesztőjeként évtizedeken át közölte a lapban esszéit, műbírálatait, riportjait a magyar irodalom őt érdeklő megjelenéseiről, szűkebb és tágabb életvilága, Dorog és vidéke kulturális és társadalmi történéseiről. Publikált az *Art Limesben*, a *Forrásban*, a *Honismeretben*, az *Irodalmi Szemlében*, a *Művészeti Műhelyben* és az *Új Könyvpiacban*.

Országos hírnevet gyermekirodalmárként szerzett. Ifjúsági és mese-regényei a Móra Kiadó és az *Új Forrás* Könyvek gondozásában jelentek meg (*Nyolcadikba járni áprilisi tréfa*, 1981; *Megmarad a meseház*, 1984; *Ez mind az én kutyabajom*, 1987; *Anyák napján szeretettel apának*, 1990; *Ráadásnap a szupersztárok cirkuszában*, 1994; *Fülbemászó mesék*, 1998). Szerkesztője és állandó szerzője volt a Szegeden megjelenő *Kincskereső* gyermekirodalmi folyóiratnak.

Dorog városi művészetbarát mecenatúrája és iskolateremtő, pedagógiai munkássága felbecsülhetetlen értékű. Helytörténeti sorozatában,

a *Dorogi Füzetek*ben társszerzőivel feldolgozta Dorog és közvetlen környéke teljes kultúrtörténetét.

Irodalmi hagyatékában, számítógépének fájljaiban és kéziratai között készre szerkesztett mesekönyvek, ifjúsági regények, színdarabok, verseskönyvek rejtőznek. Az itt közölt versek 1995 és 1996 között íródtak. Baka és Vaderna, a két költőbarát egyazon évben (1995) bekövetkezett halála inspirálta e versek megírását. A versek kézzel írott füzetben találhatóak – a füzet a *Kéziratok új versek, 1995–96* címet viseli –, onnan kerültek elektronikus beírásra és szerkesztésre. A füzet felnőtt és gyerekeversciklusokat egyaránt tartalmaz.

Kovács Lajos idén lenne 70 éves.

(Bombitz Attila)

Kovács Lajos

MIKOR LÓTHÉK NYUGATRA MENTEK

A szomszéd tegnap költözött
(csöndes üldözött)

Este még átszólt az erkélyen,
s a hosszú őszi estében
fecsegtünk erről-arról,
a közös vékony falról,
hogy hová tűntek a dalok,
s szóba került több halott.
Asszonya csak elnézett,
csorgatva teánkba a mézet,
de füle kívánt valami szót;
később tovább csomagolt.

Furcsa volt: amerre mentek,
megőszültek a kertek,
hátuk mögött lopakodva
pernyével telt meg a fák odva.

Most nézem az ablakon át,
ahogy elroppan minden ág,
és vörösen rohan felénk
a feldühített keleti ég...

JÓNÁS ESZMÉLKEDIK

A tengert választanám
a sekély korallokat
üledékesen kavarogna
szívem körül a csend
Uram
nagy vizet teremtettél
eltitkolsz mégis
belőle
odalöksz homokviharoknak
kémény kormos levegőjének
azt várod tőlem
legyen utcám házam
szót értsek magam körül
a fölhangolt zűrzavarral
tanítasz belehallgatni
hozzáöltözni rábámulni
nem kívánom
s te éhessé teszel
ha ettem szomjam is
ellenem uszítod
megront ez a főszerep
a happy and elbutít
hisz végül meghagysz
rossz hitemben is
csak találjak neked
(magamnak?)
egy másik igazat

SZENTESTE

(gyűjtőtábor)

Belül van hideg lapulunk
öünkbe sompolyog a kés
fogat lazít inas falatunk
fogat csikorgat az emésztés

Átigazgatják óráinkat
ténferegnek a karavánok
elhagyjuk *otthon*ainkat
hazamenni parancsoltatott

Téli az új időszámításunk
kapkodó fehér lélegzetet veszünk
párásan oda is csapódunk
csordulva mállik el tekintetünk

nem látunk ki az istállóból
minket sok kopogtató keres
lehet hogy Napkelet hódol
vagy ránk talált Heródes

VÍZKERESZT

Már angyal sincs
csak tüzes kardja
nincs szózat sem
csak szegény pásztor
József ács is csak
szalmát morzsol
s míg etet elzsibbad
Mária karja

Együgyű arcú
látogatók jönnek
szánnak szülőt az
ünnepet sem értik
a szállásdíjat
előre kérik
s felszámolják lehe-
letét az ökörnek

Majd rejtegetni kell
az aranyat
nem füstölhet tömjén
titkolják a mirhát
és éjjel el kell
hordani az irhát
s telekürtölik vele
a kormánylapokat

AIR

Virágvasárnap van
Mária szívében
Jeruzsálem trombitái
borzongatják bőrét
fiatal pórusait nem
tömték el a szennyek
ráncait elsimítják
köröző angyalszárnyak

Nézd anya a fiút
ahogy *haza*érkezik
ahogyan *meg*érkezik
ahogy megértik végre
labirintvájatú füllel
ahogy térdükben

meginog büszkeségük
ahogy kivetik szívükből
az örök csodavárást

Nézi Mária észrevétlen
eltolakszik közeléből
másokra hagyja a kiáltást
másoknak kell itt
kezet emelni
sok itt a levert tekintet
övék legyen a közelség
a megérintő beavatás

Távrolról szépül a teste
fiatal sudár lány megint
erővé egyesül benne
az izmok ifjúsága
s a hosszú meddő
távollétek türelme
érzi János is mögötte áll
a menet már elsodródott
eltömődött a város közepe

Ő a hegy felé kerül
köröző szelek? szárnyak?
fehérítik fiatal bőrét
Madonna-szép; bámulják
a megcsitult utcagyerekek
úgy emlékszik rá folyton
a szerelmes festő is

NAGYPÉNTÉK

A kísérleti laboratóriumban
kész az ütésálló műkereszt

a reklámstúdióban elektromos
szlogencsapdát rendeltünk

a legjobb rendezők keverik a
legszebb tenyeret az izzó vérrel

Pilátust százezer önként
jelentkező közül választjuk ki

egy ország gyülekezik a Parlament elé
Barrabást szinkronizáló szájjal

Krisztusnak sem lesz arca

Infantíliák

Az ürge dal,
szemben a hattyúdallal,
az élettelenység búcsúszimfóniája.
Föld alatti zene, sátáni mánia,
halált sirató litánia.
Halhatatlan s egyszeri.
Ennyiben hattyúszerű.

*

A gépesített háztartás
megrontja a
háztűznézés szertartását.
Emberi tévedések

szinte kizárva:
minden megfő, illatos,
jól vasalt, tiszta,
élvezhető, tehát unalmas.
Nem is házasodik a világ.

*

Istennek még nem,
de idősödő szolgájának
elege van a bűnökből.
Teljesíthetetlen penitenciái
csak szaporítják a szabad időt,
ezáltal növekszik a
bűnesetek száma.
A rendőrkapitány látogatása
sem hozott eredményt.
Most jogi úton próbálják
a gyóntatót
hivatása magaslatára
készíteni.
A morál helyén
csetlik-botlik a jogállam.

*

A Nap ellentéte az eső –
mondotta volt a filozófus-
jelölt.
Előbb nyelvészetből,
később a földrajztudományból is
nehézségei támadtak.
Rossz meteorológus
lett belőle.

*

A nagyapák szőlőtermésreménye,
a nagyanyák unoka utáni vágya,

az apák bajnoki álma,
az anyák szennyeskosarának
ürítettségi szintje
kielégítetlen maradt.
Megint egy átlagos esztendő.

*

Volt jég, fagy, felhőszakadás,
tűrhetően nagy károkkal.
Ma este is van miről
hallgatni.
Még egy sört
a hűtőszekrényből!

*

A fater szerel.
Nem szerelő.
Becsípi, elgörbíti, nem
találja, összekeveri, ki-
felejt, földhöz vágja.
Viszont nem kerül annyiba.
Nem annyiba kerül.

*

Az átigazolások előtt
fél évvel
gazdámat szolgálom
teljes hévvel.
Ő pénzzel nem tartozik,
én hűséggel tartozom.

*

A vécelehúzó sorsában
láttam meg sorsomat:
egyszer minden megszakad.

*

A professzor is ember
volt.
S most vedd át
a diplomát!

*

Cigánykereket hányt
mikor a kereket föltalálta.
Változat egy témára.

*

Kutyák, riasztóberendezések,
őrző-védő társaságok,
rendőrök, polgárőrök
és
tolvajok csatája az élet.
A minden áll
szemben
a semmivel.
Egyenlőtlen küzdelem:
csak veszíteni lehet.

*

Egy barokk képkeret
előtt nyilatkozom.
A keretben tükör.
A tükörben is
én nyilatkozom.
A tükörben nyilatkozat.
Abban is
én tükröződöm.

*

Római útra
utazásra gondoltam
mikor lottót vásároltam
neked
nyerni
elrettentően gyönyörű
matematika-mágiát
űztem
névsorba majd
értékrendbe igazgatott
költekezési modellt
terveltem ki
de valaki
valami
folyton kimaradt
ezért zsugorodni kezdtek
a szaporodó adománytöredékek
és fölerősödtek ellenokok
és a visszaradírozott
sorok végén
egyre ismétlődtek a
kérdések neki?
minek?

Míg nagy napra ébredtünk.
Nem nyert.

*

Nem

hallgatnak el a hangok
nem hallgatnak rám
kizengik amit hallok
ha elfojtom köhögtetnek
mellemre könyökölnek
álomban is hallgatom
jönnek-mennek ki és be

az elsötétített szemekbe
súlyuktól elfáradok
vernek mint egy ablakot
égetőn telelehelem
számra tapasztott tenyerem

és megint ajtókat vernek
hogy fél bennem a gyermek
mikor nem szabad tudni
hogy nem lehet elaludni
csak elnyúlni kimérten
a nyitott ollóval szemben

sosem hallgatnak a hangok
ők a kutyaorrban a szagok
keselyűszemekben a fények
ők a pazarlásra hangolt gének

ők a csönd az összegyűlt nyálban
mikor egy elítélt fa alá álltam
a dühödt szép nyári viharban
mikor még ártatlan voltam

s ülök azóta is az ég alatt
mint hétköznapi falat
amit az Úr talán lenyel
akivel talán megfelel

PRÓBA VÉGÉN EGY „KÖSZI”

– Deák Katalin beszélgetése Demeter Kata dramaturggal –

Csíkseredából a középiskola elvégzése után Kolozsvárra ment, a BBTE-n tanult színháztudományt és művészettörténetet, majd elvégezte a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen a művelődésszervezés mesterképzést is. Öt évig a székelyudvarhelyi színház irodalmi titkára és dramaturgja volt. Jelenleg a kolozsvári színház irodalmi titkára, emellett dramaturgként vagy a rendező munkatársaként dolgozik ott és más városokban: Székelyudvarhelyen, Gyergyószentmiklóson, Temesváron, valamint Csíkseredában.

A kolozsvári színház büfájében vagyunk. Interjúalanyunk reggeltől az irodában volt, majd gyors ebéd után irodalmi titkárból dramaturggá változott, hogy még próbán is dolgozhasson. Este, mielőtt végre hazament volna, elcsíptem, hogy beszélgessünk kicsit a dramaturg munkájáról. A másik szakmájáról, az irodalmi titkáriról már részletesen beszámolt egy jó humorú írásában¹ – ezért a cikkért a Játéktér erdélyi színházi folyóirat kikiáltotta őt a 2016-os év színházi szakírójának.²

„Egy szó kihúzása néha hetekbe telik, míg a rendezőnek van ideje rád figyelni, netán beleegyezik, s a színész végre megjegyzi, hogy felejtse el. Kis véres csaták ezek” – írja az említett esszében Kata. Én pedig éppen ezekre a „kis véres csatákra” voltam kíváncsi, amelyeket egy dramaturgnak kell nap mint nap megvívnia.

– Ha egy nem színházba járó azt kérdi tőled, mi a dramaturg, mit válaszolsz?

– Valami olyasmit, hogy elsősorban az előadás szövegével foglalkozik, azt adaptálja a rendező koncepciójához.

– Ezt azért is kérdezem, mert azt látom, sok esetben még a színházban dolgozók számára sem világos a dramaturg feladatköre. Neked volt ilyen tapasztalatod?

1 Demeter Kata: Az irodalmi titkár birodalma (avagy a bIrodalmi titkár irodalma). In *Játéktér*, 2016/nyár, <http://www.jatekter.ro/?p=20253>.

2 Érdekeség, hogy jelen interjú riportere, Deák Katalin is épp abban az évben kapott Játéktér-díjat: neki a dramaturgi munkásságát ismerte el ezzel a színházi folyóirat munkatársi közössége. Lásd: *Laudációk – Játéktér-díj 2016*. <http://www.jatekter.ro/?p=21482> (Szerk. megj.)

- Néha például a műszakosoktól kaptam egy-egy félig vicces megjegyzést: „hát igen, mert ti csak ott ültök bent”. Vagy volt olyan, hogy a színész a harmadik próbán már iszonyú idegesen azt kérdezte tőlem: „te ott most mit jegyzetelsz?” De azt hiszem, ezért a színészt nem lehet hibáztatni, mert el tudom képzelni, hogy addig csak olyan próbafolyamatok voltak, amelyekeken egyszerűen nem volt dramaturg. Tehát találkozol néha egy-egy ilyen reakcióval, amiből érzed, hogy a munkatársaid is azt gondolják, hogy te ott fölöslegesen ülsz és bambulsz.

- *Az egyetlen nektek mit tanítottak erről a szakmáról?*

- „A dramaturg foglalkozik a szöveggel” - ezt az általános megfogalmazást hallottuk akkor. Gyakorlati tudást nem igazán kaptunk. Két konkrét esetre emlékszem: egyszer egy novellát kellett dramatizálni, aztán egy drámához írni egy jelenetet. Sajnos nem emlékszem arra, hogy ezekre kaptunk volna visszajelzést. Mint a hülyegyerek, oda voltál téve: csinálj, amit gondolsz. A kritikairás például ehhez képest abszolút rendben volt; ott a tanár nem a levegőbe beszélt. Utána sokszor kerültem olyan helyzetbe, amikor tudtam használni azt, amit velem tanultunk.

Irodalmi titkárként és dramaturgként viszont nem nagyon volt, amit előkapnom a három évből. Az egyetlen mintha piedesztálra lett volna emelve a színház. A profizmusról tanultunk, és arról, hogy a színházban minden úgy megy, ahogy az a könyvekben le van írva. Ehhez képest, amikor elkezdtem Udvarhelyen dolgozni, láttam, hogy semmi nem működik vegytisztán. Dramaturgként van, hogy kelléket készítesz, jegyet szedsz, ültetsz. Beugrasz pénztárosnak, ha arra van szükség. Vagy előadás előtt sminkeled a színészt.

Emlékszem, az egyetlen tanultuk, hogy egy próbafolyamat hat hét. Be volt osztva, hogy ebből mennyi kell legyen az olvasópróba, mennyi a rendelkezőpróba stb. A valóságban viszont ez egyáltalán nem így történik, mert a színházban rengeteg befolyásoló tényező van: a színészek legtöbbször a próbafolyamattal párhuzamosan más előadásokban is játszanak, kiszállásokra, turnékra mennek. Meg aztán általában az épületben egyéb programok is vannak, amelyek miatt nincs hely próbálni. Szóval a hat hét sem hat hét. A dramaturgi munkáról meg aztán végképp semmit nem tanultunk. De annyira nem, hogy nekem őszintén nem is volt a fejemben, hogy a dramaturg szakma opció lehet.

- *És mégis dramaturg lettél.*

- Szinte a véletlen hozta így. Kolozsváron voltam negyedik éve, a művészettörtéti államvizsgát halasztottam egy évvel. Elvégeztem az egyik egyetemet, utána a másikat, és úgy voltam vele, hogy, na, most hol fogok kávéfőzni: egy színházban vagy egy múzeumban? Akkor láttam az udvarhelyi színház álláshirdetését. Nem engedhettem meg magamnak, hogy ne jelentkezsem. Színházaknál nagyon ritkán van álláshirdetés, mert az alkalmazások általában ismeretség alapján történnek. És így egyszerűen, tök ismeretlenül elküldtem nekik a jelentkezésemet.

- *Korábban, az egyetem alatt nem volt lehetőség kipróbálni magad dramaturgként?*

- Semmilyen szinten nem volt. Az első próbafolyamat, amelyiken bent voltam, az volt, amikor már dramaturgként dolgoztam. Ez részben az én hibám is, mert az évfolyamtársaim közül néhányan azért dolgoztak színis diákokkal vizsgaelőadásokon. Én viszont a két egyetem mellett nem tudtam ezt bevállalni. Tudom, hogy az alattunk lévő évfolyamokról a diákok már mentek színházakhoz gyakornokoskodni, de nálunk akkor ez még egyáltalán nem volt divat. Azt hiszem, közülünk az egyetem ideje alatt senki nem dolgozott színháznál. A kötelező szakmai gyakorlatot a színházfesztiválokon végeztük el, blogot írtunk.

- *A dramaturg szakmát végül is egyedül kellett felfedezned.*

- Bele a mélyvízbe: ússzál! Az első ilyen „megfulladok”-élményem az volt, amikor próbakezdés előtt egy nappal megérkezett egy román rendező román szövegkönyvvel, amelyet tizenegy Csehov-műből rakott össze,³ nekem meg volt egy magyar Csehov-kötet a kezemben. Eugennel akkor találkoztam életemben először. Leültünk, és a bemutatóig csak ástuk a szöveget. A legnehezebb az volt, hogy minden műből csak egy fordítás volt nálam. Szerencsére a rendező megértő volt. Nagyon sokat tanultam tőle. A későbbi munkáimban is sokat tanultam rendezőktől meg színészekről.

- *De ez sem normális helyzet, hogy csak próbakezdés előtt egy nappal találkozik a dramaturg a rendezővel.*

3 *Egy lakodalom.* Rendező: Eugen Fät, Tomcsa Sándor Színház, 2012.

- Ez valóban nem szerencsés helyzet, nekem mégis az volt. Másképp valószínűleg nem is dolgozhattam volna dramaturgként, mert az udvarhelyi színházban én elsősorban irodalmi titkár voltam, irodás és mindenes. Igazából szabadidőmben lemehettem próbára: „De legyél ott, mert kell fordítani! Ha elintézted itt, akkor menjél oda!” Tehát általában úgy dolgoztam, hogy fél kilenctől tízig iroda, tíztől kettőig próba, kettőtől hatig iroda és hattól tízig próba.

- *Napi tizenkét-tizenhárom órát voltál bent a színházban.*

- S még azon kívül mennyit pörög az agyad. Amikor azt hiszed, hogy nem a munkára gondolsz, akkor is arra gondolsz. Nagyon sok próbafolyamatot így nyomtam le, hogy tudjak az irodai dolgokkal is haladni. Rengeteget vitatkoztam az igazgatóval. Ő azt mondta, hogy „hát bemész pár próbára, s minden rendben van”. Közben meg én úgy gondolom, hogy elejétől végig ott kell lenni, mert ha csak két próbáról is lemaradsz, már nem tudod, hogy amíg te hiányoztál, mit beszéltek meg, hová jutott a csapat. Sőt, amire egyre inkább rájövök, hogy próbakezdés előtt már két-három hónappal neki kell fogni az előkészületeknek; beszélgetni kell a rendezővel. Hülye érzés próbafolyamatot úgy kezdeni, hogy fülelsz olvasópróbán, hogy mi a koncepció.

- *Volt-e olyan, hogy rosszat hallottál valamelyik dramaturg munkamódszeréről, és eldöntötted, hogy te másként fogod azt csinálni?*

- Mondtak ilyet, hogy „igen, mert a rendező háta mögött instruálta a színészeket”. Vagy: „a dramaturg túl sokszor szólt bele a próbába”. Akkor eldöntöttem, hogy na, ezeket inkább ne. Tehát kaptam néhány felkiáltójelet innen-onnan, amelyekből gondoltam, hogy ezekre oda kell figyelni, de a legtöbbet úgyis a saját bőrömön tanultam. Mondjuk még most sem tudom, hogy pontosan mikor kell megszólalni, és mikor nem. Az első munkáim egyikénél, amikor dramaturgként dolgoztam, emlékszem, nagyon lelkesen kezdtem mondani a próba közepén, hogy ezt ne így s azt ne úgy. Akkor a rendezővel istenesen össze is vesztünk, majd arra kért, hogy én inkább jegyezzem le próbán a gondolataimat, és majd vele személyesen beszéljem meg. Ne direktben a színészekkel. Most már én is azt gondolom, hogy ez járható út: a rendezőt meggyőződ valamiről, és azt ő továbbítja a színészeknek. Van olyan rendező, aki elmondja majd próbán, hogy ez a dramaturg javaslata; és van, aki a

te ötletedet a sajátjaként adja elő. Lehet, hogy aztán éppen emiatt, de az elején voltak olyan próbafolyamatok, amelyeken nem nagyon szólaltam meg a színészek előtt. Ugye, ez volt a kérés is felém. Közben meg láttam a színészeken, hogy nem értik, mi közöm van nekem az egészhez. Hiába, hogy én a rendezővel hatvanhatszor átbeszéltem az észrevételeimet, ők arról nem tudtak. Tehát sajnós vagy nem sajnós, de úgy alakult, hogy én inkább a rendezőt segítem, a színészeket kevésbé. Ezen próbálok most változtatni.

- *Még mit vár el a rendező a dramaturgtól?*

- Szerintem azt mindenképp, hogy alaposan ismerd a szöveget. Készíts egy induló szövegekönyvet az olvasópróbára, aztán majd egy véglegest. Nézz utána a fordításoknak, az idegen szavaknak... Egy ilyen fixaideám például a tegeződés-magázódás, főleg ha elővesznek egy klasszikus darabot. Mindig úgy vagyok vele, hogy: „Ne magázódjatok!” Általában a régies szavakat nézem meg legelőször. Vagy azt, hogy mi fölösleges a szövegben.

Úgy látom, a rendezők elvárják azt is, hogy ott légy a próbán, a magadénak érezd az előadást. Meg aztán folyamatosan kell nekik a feedback, hogy próbák után beszélgethessenek valakivel.

- *Voltak-e előre meg nem beszélt feladataid, amelyekről aztán kiderült, hogy mégis neked kell azokat elvégezni?*

- Voltak, és most már tudom, hogy igazából akármi jöhet. A sугás például általában előre meg nem beszélt feladat. Készíts próba- és jelenetbeosztást: melyik nap melyik színésznek melyik jelenetre kell bejönnie. Egy idő után nekifogsz kelléklisztát írni. Feljegyzed a fény- és hangjeleket, vagy a színészek cipőméreteit a jelmeztervezőnek. Különb- ben azon gondolkodom, lehet, azzal, hogy sok minden egyebet bevál- lalunk, kompenzálni próbáljuk a dramaturgi munka láthatatlanságát. Mert dramaturgként, azt hiszem, elsősorban azzal kell megbarátkozni, hogy a munkád nem kézzelfogható. Rengeteg energiát beleteszel, és a végén nem tudod megfogni. Főleg amikor már a műsorról is leveszik az előadást. Akkor már tényleg csak néhány emlékkal maradsz.

Szóval sokszor a rendezőasszisztensi vagy az ügyelői feladatokat is elvégzed. De igazából ez nem rossz. Nem árt tudni például azt, hogy melyik díszletező mikor hol van, mi a jele a hangosítónak stb. Egy

ideális világban lehet, hogy csak a saját dolgoddal kellene foglalkoznod, de a tapasztalatom az, hogy hasznos, ha egészében ismered az előadást.

Persze van olyan is, amikor mindez hátráltat, mert ha folyamatosan sügysz, a kellékekre figyelsz, a színpadi változásokat írod, akkor nem mindig nézed, hogy az a mondat működik-e. Nagyon idegesítő, amikor megnézed harmadszor az előadást, és akkor veszel észre egy-két hibát a szövegben.

És még az is eléggé fárasztó tud lenni, ha jön egy vendégrendező, aki idegen a városban, mert olyankor – abban az esetben, ha annál a színháznál alkalmazott vagy – te mész vele ebédelni, te tudod, hol a lakáskulcsa, te segítesz neki boldogulni a városban, az intézményben. Úgymond vigyázol rá. Ez sok idő, de az is igaz, hogy így jobban megismered a gondolkodásmódját, a koncepcióját, mert gyakorlatilag az egész napot együtt töltitek.

- *Te mit vársz el a rendezőtől?*

- Bizalmat. Fogadja el, hogy én is az előadásért dolgozom. Hallgassa meg, amiket mondok, és gondolja végig. Próbáljon minél nagyobb fontosságot tulajdonítani ennek a résznek is, mert azt látom, hogy a rendezők hajlamosak háttérbe helyezni a szöveget. Egyszer csak fontosabb lesz a látvány, a színész vagy éppen a zene. Néha tényleg meglepődöm, amikor így unzszenírt azt mondja a rendező: „ó, ez a féloldalmi monológ ide nem kell”.

Még azt is elvárom, hogy a próbafolyamat előtt legyen egy – jó, persze, nem tud végleges szövege lenni, de – eléggé végiggondolt kezdőszövege. Azaz ebből a szempontból is kellő megfontoltsággal készüljön a munkára. Hiába van egy látványterve meg három jó poénja, s egy csattanó a végén... Volt olyan rendező, aki – meg vagyok győződve róla – tíz éve nem olvasta a darabot, amikor az olvasópróbára beült; meg volt lepődve a szövegen.

- *Mekkora a dramaturg alkotói szabadsága egy próbafolyamatban?*

- Ez helyzetfüggő, de a rendezők, akikkel én dolgoztam, általában nem engedték át teljesen a szöveggel való munkát. Legtöbbször már megvágott szöveget kaptam tőlük, az én dolgom ilyenkor az, hogy arról a szövegváltozatról kezdjek velük közösen gondolkodni. Ezért általában kérdezek: „Ez miért így van?” „Miért úgy van?” „Ez nem fölösleges?”

„Ezt muszáj?” „De ő miért ilyen?” Lehet, hogy megint az én hiányosságom, hogy nem föltétlenül merek kijelentéseket tenni, inkább a kérdéseimmel próbálom rávezetni a rendezőt arra, hogy ott valami nem működik, vagy azon változtatni kellene.

Végül is jó kérdés, mit értünk alkotói szabadság alatt. Volt olyan, hogy a rendező azt mondta: „ide kell írni egy dalt”. Oké, hogy az egész előadásba nem volt beleszólásom, ebben a kis részletben mégis éreztem, hogy most aztán tényleg azt csinálhatok, amit akarok. Szóval már az is lehet alkotói szabadság, hogy ilyen kisebb dolgokban szabad kezet kapsz. Azt hiszem, ha a rendező megbízik benned, akkor dramaturgként szabadnak érzed magad.

- *A bizalmat még mikor, miből lehet érezni?*

- Talán egyik legszebb jele az, amikor dramaturgként javasolsz a rendezőnek valamit, ő nem ért veled egyet, de azt mondja: „gyere, próbáljuk meg”. Bízik annyira benned, hogy ha először nem is látja jó megoldásnak azt, amivel te jössz, kipróbálja. Itt nem is a végeredmény a lényeg, vagy hogy igazad lesz-e végül, hanem hogy bíznak abban, hogy neked is vannak egyéni, épkézláb gondolataid. Szerintem dramaturgként még azt kell lenyelni vagy megszokni, hogy te csak ajánlhatsz, de döntést igazából, azt hiszem, nem hozhatsz.

- *Semmilyen szinten?*

- Bármit gondolsz, arról mindenképp meg kell győződnöd a rendezőt. Ha ő azt mondja, hogy márpedig az a monológ oda kell, te hiába mondd, hogy szerinted fölösleges.

- *Beszéljünk a színész és a dramaturg közös munkájáról. Mondtad, hogy eddig úgy alakult, hogy dramaturgként inkább a rendezőt segítetted, és ezen változtatni szeretnél. Hogy látod, a színészek mit várnak el a dramaturgtól a közös munka során?*

- A színészek általában nem tudják, hogy ki vagy és mit csinálsz. Van, aki simán azt várja el, hogy súgj. Van, aki csak azt, hogy fordíts. Van, aki elvárja, hogy beleszólj a próbába. Van, aki épp azt várja el, hogy ne szólj bele. Mindenki a saját ilyen-olyan tapasztalatai alapján próbálja ezt összerakni. Nem tudják, mit várhatnak el, ezért nem várnak el semmit. Inkább ignorálnak. Vagy ha vendégdramaturg

érkezik a társulathoz, megvárják, hogy előbb kirajzolódjanak az erőviszonyok.

Amikor dramaturgként idegen társulatnál dolgozol, túl sok idő megy el tapogatózásra, meg arra, hogy a színész számára is kiderüljön, egyáltalán bízhat-e benned. Előbb „színházból vizsgáztat”, aztán felméri, hogy te most kinek a pártján állsz: az övéen vagy a rendezőén. És ez megint hülyeség, mert nem erről kellene szólnia a színháznak, hogy most ki kinek a pártján áll, de az az érzésem, hogy szakmai kérdésekről nem lehet úgy beszélni, hogy kihagyjuk az emberi tényezőt. Végül is, ezek emberi kapcsolatok is. Nem lehet szétválasztani.

- *Mit vársz el a színésztől?*

- Azt, hogy ha mondok neki valamit, azt ne sértésnek vegye. Bízson abban, hogy bennem is a jobbító szándék van. Az észrevételemre ne az legyen a reakciója, hogy: „Ki vagy te, hogy beleszólj?” És kezdeményezzen ő is. Legyen őszinte. Jöjjön oda hozzám a véleményével, a kérdéseivel, az aggályaival. Kommunikáljon, mert persze az alkotás folyamán mindenki törekenyebb, de mégiscsak kellene számítson az, hogy a próbafolyamat kezdetén leülünk egymással szembe azzal a céllal, hogy közösen létrehozunk valamit. Ez a kiindulópont, és ez végig benne kellene legyen a levegőben. Soha nem szabadna ellenséggént tekinteni egymásra.

Az én részemről az is bizalom, hogy el merem neki mondani a véleményemet. Bízom abban, hogy ha látja a színész rajtam, hogy engem tényleg érdekel a munkája, akkor meghallgat. Az, hogy a színésszel egyáltalán beszélek, nekem elég későn alakult ki. Csak akkor, amikor már néhány éve Udvarhelyen voltam, és kezdett valamilyen emberi kapcsolatom is lenni a színészekkel. A jó munkaviszony csak azután tudott kialakulni.

Mondjuk az még faramuci helyzet, amikor a színész éppen az emberi kapcsolatra apellálva a saját balsejtéseit, bizonytalanságait kezdi megosztani veled: „Te ezt hogy látod, mert szerintem itt nagy bajok vannak, és a rendező nem tudja, mit akar.” Abból a helyzetből, hogy a bánatba mássz ki? Ezeket, azt hiszem, nehéz kezelni. Egyrészt maradj őszinte, másrészt ahhoz sincs jogod, hogy azt mondd: „Hát szerintem is ez egy borzalom.” Ha egyetértesz vele, akkor egyértelműen meggyőződik arról, hogy a rendező a hibás. Az meg senkinek nem tesz jót, hogy a dramaturg

a színészekkel együtt szidja a rendezőt. Közben meg azt sem teheted meg, hogy olyasmit védsz, amivel nagyon nem értesz egyet.

- *Erre mi lehet a jó megoldás?*

- Még soha nem voltam biztos abban, hogy „na, ez az előadás tuti, hogy jó lesz”, vagy akár abban, hogy „ebből nem lesz semmi”. Tehát, bizonytalan vagyok, ami bizonyos fokig – azt hiszem – normális, mert semmire nincs és nem is lehet garancia. Voltam úgy, hogy abszolút nem értettem egyet a rendezővel, hetekig ki voltam borulva, és a végén mégis összeállt, működött az előadás. És volt már fordítva is. Szóval egyértelmű kijelentéseket szerintem nem szabad tenni. Ha a színész odajön hozzám a kételyeivel, általában azt szoktam javasolni, hogy üljön le privátban a rendezővel, vállalja fel bátran a problémáját. Legtöbbször azt látom, hogy a színésznek a szerepével kapcsolatban van kérdése, nem a teljes koncepcióval, és ez érthető is, hiszen a saját helyét próbálja megtalálni az egészben. Az ilyen jellegű konfliktusok nagy része nem feltétlenül tartozik a teljes szereposztásra, és sokszor nem is hasznos, hiszen mást is el tud bizonytalanítani.

- *Mi az, amiben még a dramaturg segíteni tud a színésznek?*

- *(nevet)* Lelki támaszt nyújt. Elsősorban a szövegértelmezésben. Vagy a hangsúlyozásban, a szavak, nevek kiejtésében. Mert egyszer csak azt látod, hogy öt ember hatféleképpen mondja ki ugyanazt a nevet. És akkor keresed kétségbeesetten a YouTube-on az orosz előadásokat, hogy halld meg, hogyan ejtik ki azt a nevet helyesen.

Figyelni szoktam arra, hogy melyik az a mondat, amelyiket a színész sehogy sem tud megtanulni. Ott valamit meg kell oldani: vagy a mondat nem jó, vagy a színész nem pontosan érti. Olyankor megpróbálok kibontani neki, elmondani, hogy ott az a szereplő miért éppen azt mondja. Ha megérti, megjegyzi, és többet nem rontja el. Ezek az aha-momentumok nagyot tudnak lökni az egészen. Persze olyan is van, hogy hiába magyarázod, valamiért nem tudja megjegyezni azt a mondatot. Ilyenkor kínomban már azon gondolkodom, hogy felírom nagy betűkkel egy transzparensre azt a két szót, amit mindig elfelejt, és előadás alatt a hangosítópultnál felmutatom neki.

De akár szerepalkotásban is lehet segíteni, mert van az a – lehet, hogy elég vékony, de van! – cérna, amikor még nem instruálsz a

színészt, viszont segítesz neki. Kérdéseket teszel fel a karakterrel, a viszonyrendszerrel kapcsolatban. Olyan kérdéseket, amelyek közelebb viszik őt egy megoldáshoz. Vagy egyszerűen bátorítod, ha éppen arra van szüksége. Két-három mondatos vállon veregetés szerintem belefér: elmondod, mi tetszik neked a munkájában; mi az, ami szerinted kívülről működik. Csakhogy ehhez megint olyan munkaviszonyban kell lenned vele, ami ezt megengedi. A rendező is tudja ezt befolyásolni, annak függvényében, hogy ő hogyan kezel téged mint dramaturgot. Megszólalsz-e például már az első olvasópróbán. Vagy ha a rendező elmondja a színészeknek, hogy Kata szerint ez meg ez van, akkor már bennük is könnyebben kialakul a bizalom. Vagy a szövegre vonatkozó kérdések kapcsán a rendező azt mondja a színészeknek: „ha valamit nem értetek, beszéljétek meg a dramaturggal”. Na, most már tényleg kezdem hülyén érezni magam, hogy csak ilyen vad rendezőközpontú színházban dolgoztam, de azt hiszem, legtöbben ezzel így vagyunk.

- *Dramaturgként kivel érzed magad egyenrangú alkotótársnak?*

- Inkább a színésszel, mint a rendezővel. A próbafolyamatban, úgy érzem, a színésszel egyenlőek tudunk lenni, de a végeredmény szempontjából neki nagyobb a tétje. Ha rossz egy mondat, azt neki kell elmondania újra és újra. Nem gondolom, hogy ez a dramaturgot felmentené bármi alól, de egy rossz rendezői koncepcióval a végén mégis csak a színésznek kell kiállnia.

- *Jelenleg irodalmi titkárként dolgozol a kolozsvári színháznál. Mennyire lehet összehangolni ezt a munkát a dramaturgéval?*

- Nehezen. Még itt, a kolozsvári színházban sem könnyű a kettőt egyszerre. Legutóbb is bármennyire szerettem volna részt venni egy előadás létrehozásában, nem mertem bevállalni, mert akkor az irodai munkával maradtam volna el. És életvitel szempontjából sem lehet ezt folyamatosan csinálni. Nagyon vagány, feelinges meg minden, de hosszú távon nem vihető párhuzamosan az irodalmi titkárság és a dramaturgi munka. Kellenek szünetek, mert be vagy zárva. Tizenkét órát ülsz bent, semmi közöd nincs a külvilághoz. Nincs életed. A szomszédos üzletes nénit látod, s kifizeted a számláidat. Ennyi.

Hogy más színháznál vállaljak dramaturgi munkát, az is egyre lehetetlenebbnek tűnik, mert nem tudok előre tervezni. Nem tudom

előre a kolozsvári programomat, ezért csak egy-két napra tudok elutazni. Szóval a rendezőknek már inkább csak az előkészítésben tudok segíteni, és abban, hogy megnézek egy-két próbát, majd beszélgetek velük róla.

Szabadúszó dramaturgként Erdélyben nem tudnék megélni, mert az, amennyit a dramaturg keres, nem arányos a befektetett munkával. Azt hiszem, az igazgatók sincsenek tisztában azzal, hogy egy dramaturg mennyit dolgozik egy előadáson, mert ez a munka, ahogy mondtam, nagyrészt láthatatlan. Tehát indulásból úgy ülsz le tárgyalni az anyagiakról, hogy te vagy az utolsó név a stáblistán. Az az általános gyakorlat, hogy ha marad a pályázati pénzből, akkor lehet, hogy te is kapsz valamit.

- Mit gondolsz, mi lenne a megoldás arra, hogy a dramaturgnak ne kelljen pluszmunkákat vállalnia a megélhetésért?

- Ha a színházak éreznék a dramaturg szükségességét, akkor szerintem lehetne lehetőséget teremteni arra, hogy a színházi intézményeknél dolgozzon olyan ember, aki csak dramaturg. Nem irodalmi titkár, PR-os, kommunikációs, közönségszervező és ki-tudja-micsoda, hanem dramaturg. Észre kellene venni, hogy egy előadáson érződik, ha nem dolgozott benne dramaturg. Az előadáson belüli következetlenségekből például egyértelműen lehet látni a hiányát.

A saját munkáimnál próbáltam kiharcolni, hogy ha benne vagyok egy próbafolyamatban, akkor minél több időt ott tudjak lenni próbán, az irodai feladatokat meg arra az időre átadhassam valakinek. De mivel egyre kevesebben vagyunk most Kolozsváron az irodában, ez már nem megoldható. A másik, amivel időt nyerhetek, hogy megpróbálok minél jobban felkészülni a próbafolyamatra.

- Mindezek ellenére miért éri meg dramaturgnak lenni? Mit szeretsz benne leginkább?

- Végtére is az emberi kapcsolatokért éri meg. Meg azért, mert sok ember munkájából egyszer csak kialakul valami. Szeretem, amikor egy-egy folyamat alatt megkérdőjelezem a saját álláspontomat, magamat. Ahogy így beszélünk, arra jövök rá, hogy a minimális figyelmes-ségnek mennyire tud örülni az ember. Lehet, hogy amúgy tők

természetes lenne, de ebben a felállásban már attól is nagyon boldog vagy, ha valaki szembenéz veled, és azt mondja, hogy „köszí”.

- *Mert ezzel értékeli a munkádat.*

- Most az jut eszembe, hogy az is jólesik, ha sajtótájékoztatón vagy a bemutató utáni szpícsben a rendező azt mondja, hogy „és köszönöm a dramaturgnak...” Közben meg furá, mert több hétig egymás mellett vagytok. Viszont lehet, hogy erre még sincs idő.

- *Még miből lehet érezni, hogy az alkotótársaid értékelnek téged?*

- Egyszer például iszonyatosan fáradt voltam, tényleg ki voltam facsarva. Ültem egy próbán a nézőtérén. Az egyik színész odajött hozzám egy pohárral, ideadta, azt mondta: „vitaminos pezsgőtabletta”, s azzal elment. Nagyon hálás voltam érte. Na, ezekért megéri.

A Wittich leányok (Wittich Gabriella és Mária)

AZ ÖRÖKSÉG EGY MEGOLDANDÓ FELADAT

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése

a maroshévízi Urmánczy örökösökkel –

„Ritka nagy falu Toplicza. A hivatalos czíme is »nagy-község«. De nemcsak a lakosok számáért, hanem főképpen kiterjedéséért. Jól hajtva két órán át mindig Topliczán megy az ember. A falu Göde felöli végétől, a hol ki van téve a tábla: Maros-Torda megye, Toplicza nagy község. Régeni felső járás, tíz kilométernyire van a falu központja, a Domb tízes.” – olvassuk Urmánczy Nándor 1896-ban írt sorait¹ arról a nagyközségről, ahol megtelepedett, és vagyonát jelentősen gyarapította az Urmánczy család. „...mindenütt látunk, hegyek lábánál, útszélén házakat, gazdasági épületeket, vízimalmot, vízfűrészst. Csak malom és fűrész 64 jár a faluban. A házak száma meghaladja az ezret, a lakosok száma az ötezret. Ezek közül ezer székel, a többi oláh.” Jó 120 évvel a fenti helyzetjelentés után ma így beszélhetnénk: Maroshévíz Hargita megye északi régiójának a központja, megyei jogú város, mintegy 14 ezer lakosából alig 2500 magyar, az elvándorlás évről évre nő, a magyar lakosság száma csökken. Tömbháznegyedei, ipari létesítményeinek romos épületei arról tanúskodnak, hogy a szocialista ipar megszűnte után a város gazdasági hanyatlásnak indult. Az Urmánczy család egykor virágzó birtokait enyészetre ítélték. Az utódok mégis mentik, ami menthető. Szabó Kálmánnal, az Urmánczy-vagyon egyik örökösével a visszakapott Urmánczy-fürdőn beszélgettünk.

– *Egy örmény családról van szó. Van-e arról ismeretük, hogy hogyan kerültek Erdélybe az Urmánczyak. Maga a név honnan származik?*

– Mi is olvastuk a névmagyarázatról, hogy az Urmánczy név egyszerűen annyit jelent: Urmia-tó mellől való. Így tudja a család. Léteznek leírások arról, hogy Örményországból hogyan, mikor jutottak Európába, majd Erdélybe, így a család útja tulajdonképpen rekonstruálható. Először Lengyelországba érkeztek őseink, egy Urmánczy Lembergben püspök lett, ő kapta a bárói címet, valamikor az 1650-es

1 Urmánczy Nándor: Görgény. In *Erdély*, 1896., 5. sz.

években.² A 18. században jöttek át Moldvába, Románvásár környékére, és onnan telepedtek le véglegesen Erdélybe: Szamosújvárra, Besztercére, Gyergyószentmiklósrá, Szépvízre. Maroshévízre Urmánczy János³ telepedett. Ő kereskedő ember volt, sok erdőt vásárolt, eladta, vagyonát gyarapította. Népes családja volt, három feleségtől kilenc gyermek született. Közülük legismertebb a második házasságából született Urmánczy Nándor,⁴ Maros-Torda vármegye országgyűlési képviselője, aki három mandátum alatt nagyon sokat tett Székelyföld felemelkedéséért.

-
- 2 Egy 1786-os városi nyilvántartásban egy ILHÁCZ JERGERI MICHAEL KRİKORI URMANCZIAN, vagyis Lengyelországból jött Urmánczy Gergely fia Mihály szerepel. Egy másik okiratban a következők olvashatók a Perziából [Urmia] származó Urmánczyakra vonatkozólag: Iláchácz jergéri Michael Krikori Urmánczián, vagyis Lengyelországi Urmánczy Gergely fia, illetve Michael Urmánczy Ilách, melynek jelentése Lengyel Urmánczy Mihály. (Czirják Károly: Az Urmánczy család helytörténeti jelentősége Maroshévízen. In *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, 2015, november–decemberi szám.)
 - 3 Urmánczy János (1805, Gyergyószentmiklós – 1876, Maroshévíz). Szülei: Urmánczy Vertán és Cháchum Kristóf Mária. Négy testvére csecsemő- és kisgyermekkorban meghaltak, apja második házasságából István, Kristóf és Endre féltestvérei utódok nélkül hunytak el. Első feleségének a neve ismeretlen. Ebből a házasságból született Anna nevű lánya (1836–1880). Második felesége Jákobi Margit (1824–1856), gyermekei: János és István. Harmadik házasságát Novák Máriával kötötte. Ebből a házasságból született: Ilona, Jenő, Lenke, Janka, Nándor és Jeromos. 1836-tól számítjuk Gyergyószentmiklósról az akkori Gyergyó-Toplitzára való letelepedését. Akkor a 2342 lakosú községben 171 magyar ember élt. Fakitermeléssel foglalkoztak, 1890-re már a legjelentősebb tutajkötőt építették meg Maroshévízen. (Dr. Száva Tibor-Sándor: *Székelyföldi magyarörmény családok*. Csíkszereda, 2012, magánkiadás.)
 - 4 Urmánczy Nándor (1868, Maroshévíz – 1940, Maroshévíz). „A család hatodik gyermeke, középiskoláit Brassóban, szász iskolában végezte, majd jogot tanult Budapesten. 1902-ben választották országgyűlési képviselőnek a szászrégeni járásban. Urmánczy nem csak szülővárosáért, Maroshévízért tett nagyon sokat, az ő nevéhez kapcsolódik: a »Székely körvasút« Gyergyószentmiklós–Déda közötti szakaszának megépítése; a Székely Nemzeti Tanács megalapítása 1918 november elején; ő alakította meg a Védő Ligák Szövetségét, így született meg a Nemzeti Hírszék és a Szabadság téren 1921. január 16-án leleplezett »Észak«, »Kelet«, »Dél« és »Nyugat« címet viselő szoborcsoport, amelyet 1945 február végén a szovjet tankok zúztak szét; az Ereklés Országzászló intézményének megteremtése; a *Topliczai Híradó*, *Maroshévízi Híradó* alapítása; az első maroshévízi állami iskola létesítése. A trianoni diktátum után nem térhetett haza szülőföldjére, de a második bécsi döntés után azonnal hazautazott Maroshévízre. Az Erdélyért dobogó szíve nem bírta elviselni a hirtelen rászakadt nagy, boldog viszontlátás örömét. 1940. október 31-én csendesen elaludt az édes szülőotthonában, a birtokán, az Urmánczy-kastélyban, imádott fenyevesei között. Hatvanhét kötetes naplója, amely a magyar történelem 62 évét fogja át, kivételes értékű dokumentum, az erdélyi emlékirat-irodalom hagyományait folytatja.” (Czirják Károly: *Dr. Urmánczy Nándor élete és munkássága*. Csíkszereda, 2008, Státus Kiadó.)

Az én felmenőim a második házasságából született Istvántól⁵ származnak, ő a harmadik gyermek volt a családban. Itt született és itt is temették el a családi kriptában, amit 1962-ben lebontottak. Felmenőim apai ágon többnyire örmények, jellemző volt, hogy örmény családokkal házasodtak. Urmánczy István korán elhalt, három gyermeke maradt, akik közül Ilona az én nagyanyám, továbbá Gizella és István. Gizella hajadon maradt, de ő élt legtovább, hiszen az 1990-es fordulat után halt meg, '92-ben. Ő találta halva Urmánczy Nándort, miután 1940-ben hazajött. Ilona volt az én nagyanyám, férjhez ment zágoni Szabó Kálmán Ödön nagyapámhoz, akinek az édesanyja, tehát apai dédanyám, Éltető lány volt, gazdag Maros menti család sarja. Átala és Éltető Albert felesége, Urmánczy Janka (1841–1885)⁶ révén kapcsolódik rokoni szállal a két család.

- *Az 1650-es években kapott bárói rangot püspök elődje Lembergben. A címet, rangot hogyan hozták magukkal a Monarchiába?*

- Nem tudom, nem használták, egyedül Urmánczy Nándor volt, aki élt a rangjával, de olvasmányainkból tudjuk, dokumentumok igazolják, hogy Urmánczy Kristóf, aki 1677–1748 között élt, már ezen a néven szerepel Gyergyószentmiklóson. Ugyanazon töről ered a Persian családdal. Az y-os Urmánczy nevet a Maroshévízre költözéstől már használták.

- *Maroshévízi a család, de Ön Szászrégenben született. Milyen kötődése van a két városhoz?*

- Szüleim szászrégeniek, mi a világháború után kerültünk vissza Maroshévízre, a sors fintoraként, ide kényszerült a család a kommunizmusban, miközben az itt élőket kitelepítették Marosvásárhelyre és Szászrégenbe. A 20. században Maroshévízen a folytonosságot Jero-

5 Urmánczy István (1851, Maroshévíz – 1900, Maroshévíz). Szülei: Urmánczy János és Jákobi Margit. Neje a gyergyói Jákobi Mária (1871–1905). Gyermekeik: Ilona (1895–1922), Gizella (1897–1992) és István (1899–1979), Szabó Kálmán, az interjúalany dédapja.

6 Az 1800-as évek derekától Maroshévízre egyre több református vallású lakos is beköltözött, ezért Urmánczy Janka és férje, a szászrégeni Éltető Albert 1895-re egy templomot építtetett a település főterére, miután a református felekezetűeknek csupán egy imaházuk volt. (Czirják Károly: Az Urmánczy család helytörténeti jelentősége Maroshévízen. In *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*. 2015. november–decemberi szám.)

mos⁷ biztosította, ő volt Urmánczy János legkisebb fiúgyermeke, tehát már a harmadik házasságból, ő építtette a kastélyt. A családtörténet szempontjából ez azért fontos, mert Urmánczy János kilenc gyermeke közül négy fiú – János, István, Nándor és Jeromos – nősült meg, a lányok közül többen maradtak pártában. Az igazi vagyongyarapítók itt Maroshévízen a dédapám, István, Nándor és Jeromos voltak. János,⁸ a legnagyobb fiú Jósikafalván épített kastélyt, amit földig romboltak a románok 1919-ben.⁹

– *Ha számba vennénk az Urmánczy-vagyont száz évvel ezelőtti állapotában, mit kellene felsoroljunk?*

– A város jelentős részét birtokolták az Urmánczyak. Még az alkalmazottaknak is építettek házat, és ezek mind Urmánczy néven maradtak. A Vájla-patak mentén a református templom közelében Urmánczy-házsról beszéltek, ami 1916-ban, a román betöréskor leégett, felgyújtották a fűrésztelepeket, hidakat, házakat. Legalább tizenhét Urmánczy-házról beszélhetnénk a városban, de Urmánczyak építettek a településnek kórházat, iskolát, katolikus és református templomot. Urmánczy Nándor nevéhez fűződik a törvényszék, a székely vasút építése is, és a görögkeleti templom építéséhez is jelentősen hozzájárult. A családi vagyont már az 1921-es földreformmal megcsónkították. Például az erdőkből tízszer annyit sajátítottak ki, mint

7 Urmánczy Jeromos (1900, Maroshévíz – 1950, Marosvásárhely), felesége Teleszky Iona (1880–1959). Két fiuk született: János (1900–1993) és Jeromos (1902–1964). Egyiküknek sem maradt utóda.

8 Urmánczy János (1849, Maroshévíz – 1933, Budapest). Szülei: Urmánczy János és Jákobi Margit. A 28 ezer holdat kitevő jósikafalvi birtok egy részét örökölte. Urmánczy Nándor sokszor emlegeti naplójában, feljegyzendő róla, hogy sokat utazott, keveset tartózkodott a családi birtokon. Ennek ellenére jelentősen kivette részét nemcsak a vagyongyarapításban, hanem Székelyföld fejlesztésében is. Gyergyószentmiklóson gyufagyárat alapított (1894), alapítója és alelnöke a Gyergyói Takarékpénztárnak, tagja volt a Székely Kongresszusnak (1902), ahol szintén a gazdasági elmaradottságot tette szóvá, sürgette a Maros és Olt szabályozását. Felesége Paulovits Nagy Lenke. A trianoni döntés után nem tér vissza Erdélybe. Nem születtek utódai. (Dr. Száva Tibor-Sándor: *Székelyföldi magyarórmény családok*. Csíkszereda, 2012, magánkiadás.)

9 Jósikafalva az Erdélyi Középhegységben a Gyalui-havasok és Vigyázó között található, románul Beliș. 1918 novemberében a románok feldúlták, a fűrésztelepet felgyújtották. Urmánczy János és családja felmentésére Urmánczy Nándor önkéntesekből álló katonai csapatot szervezett, s megtorlásképpen a gyilkosságokért és a katonaság hatalmas pusztításáért statáriális kivégzést hajtott végre. A román történetírás mint a román népirtás elrettentő esetét tárgyalja. A kastélyt soha nem építették újra.

1945-ben. Dokumentumokkal igazolhatóan a '21-es földreformmal 12 000 (tizenkétezer) hektár volt csak az erdőbirtok. Ám meg kell jegyeznem, hogy a telekkönyvek egy része eltűnt. Itt, ahol beszélgetünk, az Urmánczy-fürdő eredetileg nyolchektáros terület volt, ráépítették az új város egyik lakótelepét, mára 1,8 hektár maradt a fürdőnek. A fürdő területét a Lázár gróftól vette még Urmánczy János az 1800-as évek végén. Előtte is létezhetett a fürdő, lenáztatók is voltak ezen a helyen, de a 26 Celsius-fokos víz hatását felismerve, gyógyfürdőként is hasznosították. A meleg források gyakoriak Maroshévízen, sőt lennebb a Maros mentén, Palotailván is található ugyanilyen összetételű víz. A 19. század végére teljesen kiépült és virágzóvá vált a fürdő, és a Bánffy-fürdővel együtt meghatározta a település jellegét és rendeltetését.

– *A két világháború közötti két évtizedben ki maradt Maroshévízen?*

– A két világháború alatt folyt az élet a maga medrében, román alkalmazottak is voltak a „groful ungur”-nál, nem volt a régi világban semmi ellenségeskedés. Az első háború után Nándor Magyarországon maradt, itt élt nagyanyám, Ilona, két testvére, István és Gizella, Jeromosnak a két fia, Jeróka és Jancsi bácsi.¹⁰ Őket 1949-ben Marosvásárhelyre, Gizellát pedig Szászrégenbe telepítették ki kényszerlakhelyre.¹¹ Ilona nagyanyám 1922-ben meghalt a negyedik gyermekének születésekor (a csecsemő is meghalt). Ők viszont a nagyapámmal, zágoni Szabó Kálmán Ödönnel¹² Régenben éltek, ott vettek házat és alapítottak családot. Gyermekük: István, Kálmán, az én apám és Gizella. Gizella nagynénémet egy régeni bőrgyáros, Mara Dezső Ignác

10 Urmánczy János (1900–1993) Jeromos fia, jogon és kereskedelmi akadémián tanult Budapesten, az első világháborúban a 9-es huszároknál szolgált. A két világháború között a Magyar Párt helyi elnöke, több kulturális és vallási egyesület vezetője. 1949-ben Marosvásárhelyre telepítették ki, ott halt meg 1993-ban. Ifj. Urmánczy Jeromos (1902–1964) gazdasági akadémiát végzett Lipcsében. A brasói cellulózgyárban dolgozott, 1940-ben a Magyar Fa Rt. csíkszeredai kirendeltségének vezetője lett. Bátyjával együtt kitelepítették, Marosvásárhelyen halt meg 1964-ben. (Dr. Száva Tibor-Sándor: *Székelyföldi magyarórmény családok*. Csíkszereda, 2012, magánkiadás.)

11 1949. március 2-ról 3-ra virradó éjszaka a kommunista párt utasítására kitelepítették az osztályellenséget otthonaikból, és kényszerlakhelyre szállították. A hírhedt 83/1949. számú törvényerejű rendelet értelmében kisajátították az 1945-ös földreformmal meghagyott ingatlanokat. A rendelet megjelenése előtti éjszaka kilakoltatták az osztályellenséget, az éjszaka leple alatt, hogy még a megengedett 25 kilós csomagot se tudják összeszedni.

12 Zágoni Szabó Kálmán Ödön (1892–1971).

vette feleségül, akit arany tartalékolásáért börtönbe zártak, ott halt meg rabságban. Gizella néni József, férje testvére feleségül vette, hogy így ki tudja menekíteni Magyarországra, ott is hunyt el. István nagybátyám 1978-ban halt meg, Maroshévízen élt, a második világháborúban megsebesült, rokkant volt, magastalpú cipőt hordott, a lábát nem tudta hajlítani, egyenes maradt. Mivel egyedüli rokonunk volt, gyermekkorunkban sokat hallgattuk a meséit, és haragudtunk, amikor vasárnaponként öltöztetni kellett (a játékidőnk rovására), mert jött hozzánk ebédre. Most pedig sajnálom, hogy nem hallgattam figyelmesebben. Fényképeket is mutatott, szeretett volna többet is mesélni, de nem hallgattuk meg.

Apám a szászrégeni polgármester leányát vette feleségül. Édesanyám, született Schmidt Magda Zsófia, szüleivel Schmidt Imrével és Wagner Albertinével együtt 1943-ban Ausztriába menekültek, bátyám ott született. A háború után visszatértek, én már 1947-ben Szászrégenben születtem. 1948-ban aztán apám visszakerült Maroshévízre, lévén itt még megmaradt birtoka. Remélte, hogy a háború után még meg tud menteni belőle valamit, kezd valamihez, de már akkor nem lehetett, így itt ragadtunk. Házunkból kiköltöztettek, sok viszontagságot élt meg a család.

- *Mi történt a szászrégeni családdal?*

- Anyai részről csak Wagner nagymama és egy testvére jött haza a háború után, de a 60-as években ők is kitelepedtek Németországba. Schmidt Imre nagyapámat a kolozsvári népbíróság elítélte, mivel ő volt a polgármester a zsidótörvények életbeléptetésekor és a szászrégeni gettó létrehozásakor, bár a zsidó lakosság összegyűjtését a katonaság hajtotta végre.¹³ Nagyszüleim vagyonából semmit nem adtak vissza.

13 A kolozsvári Népbíróság csoportos ítélettel 10 év börtönre ítélte Schmidt Imre Szászrégen volt polgármesterét. A csoportos per tárgya az észak-erdélyi zsidóság gettószitása és deportálása 1944 májusa és júniusa között. 194 személy ellen nyújtottak be vádindítványt, a vádlottak közül nemzetiség szerint 189 magyar, 1 román, 3 német (köztük egy német állampolgár) és 1 zsidó volt. A népbíróság összesen 30 főt ítél halálra - mind távollétükben (ebből 27 magyar, 2 német, 1 román), 71 főt életfogytiglani kényszermunkára vagy börtönre (ebből 3 főt jelenlétében), 78 főt 5-től 25 évig terjedő kényszermunkára vagy börtönre (37 főt jelenlétében), 6 főt 3 évi börtönre (jelenlétükben), míg 6 főt felmentettek. Inczedy-Joksmann Ödön volt Kolozs megyei főispán ügyét az ügyész kérésére elkülönítették, mert „nem sikerült kideríteni a vádlott bűnösségére vonatkozó valós tényállást”. A felmentettek között volt Szabó Kálmán, a régeni járás jegyzője. (Kovács Szabolcs: *Csoportos perek a kolozsvári népbíróság előtt*. Clio Műhelytanulmányok, 2018/1.)

- *Szülei mit tanultak, mi volt a foglalkozásuk a második világháború előtt? És hogyan éltek meg a kommunizmus éveit?*

- 1947-ben születtem Régenben, majd egy év múlva Maroshévízre költöztünk. Apámnak ott üzlete volt a két háború között, amit lebombáztak. Hévízen nem kapott munkát, a piacon kezdett árulni, majd kőbányában dolgozott, és lassan-lassan talpra állt. Akkor még volt valamennyi föld, ami csak teher volt, mert kuláklistára tették, és be kellett szolgáltatni a „terményt” az államnak. Mivel nem volt, amit beszolgáltatni, arra kényszerültek, hogy megvegyék például a disznókat, és aztán beadták az államnak. Az Urmánczyakat, akik itt laktak Hévízen, Jeromost és a családját, feleségét és két fiát, valamint Gizellát, nagymama testvérét kitelepítették. Embertelen körülmények között laktak, pincelakásban; Gizella néném élete végéig ott is élt egy kis lyukban. István bácsit, apai nagybátyámat (hadirokkantként) nem telepítették ki, ő ugyanis Kolozsváron egy színésznőt vett feleségül és a család kitagadta. Szüleimnek D. O.-t¹⁴ kellett pecsételni a személyi igazolványba, mert kirakták a maroshévízi lakásból, mint osztályelleneséget. A város központjától 3 km távolságra lakhattak. Nagyanyám, Wagner Albertine is velünk élt Maroshévízen, kilencvenhat évesen halt meg, sőt nagyapám, Schmidt Imre, akit hét évi fogház után 1963-ban kiengedtek, ő is velünk élt. Együtt laktunk, apám egyedül dolgozott, voltunk négyen és a nagyszüleim, akik sohase kaptak nyugdíjat. Az Urmánczyak által épített kisebb házban éltünk, amit aztán lebontottak a '80-as években. Utána kaptunk mi is egy tömbházat és később, már a '80-as években a szüleim visszaköltöztek Régenbe, a családi házba. Mi itt maradtunk. Bátyám, aki állatorvosit végzett, 1987-ben disszidált, ma Németországban él.

- *Szerencsésnek is mondhatná magát, hogy felnőttként érte meg nagy-szülei öregkorát. Akár ők, akár a szülők meséltek-e a múlttól?*

- Nem. A családban ez tabu volt, nem szabadott még kérdezni sem a származásról. Szerintem féltek beszélni, meg voltak félemlítve, folyamatosan megfigyeltek bennünket. Gyerekként mégis onnan tudtam, hogy probléma van, hogy mint sorstársaimat, nem avattak fel pionírnak, bár az elsők között voltam tanulásban. De senki nem mondta

14 Domiciliu obligatoriu (rom.): kényszerlakhely

meg, miért, még a szüleim sem. Aztán rájöttem magam, amikor nagyobb lettem. Amikor 1962-ben felvételiztem a középiskolába, akkor már nem figyeltek annyira, de bátyám még nem mehetett középiskolába, egy évet szakiskolába járt, utána Szászrégenben sikerült bekerülni a középiskolába. Én Maroshévízen érettségiztem, majd az építészeti technikumot Marosvásárhelyen végeztem. Hazakerülve a tanácshoz, a beruházási és területrendezési osztályra kerültem, és akkor szembesültem a telekkönyvekkel, térképekkel, a régi város vagyoni helyzetével. Kezdtém tudatosan gyűjteni a dokumentumokat. Nem azért, mert készültem valamiféle fordulatra, rendszerváltásra, hanem érdeklődésből. Sajnos akkor már István nagybátyám, aki tudott volna mesélni a régi dolgokról, már meghalt. Apám nem sokat tudott, mert Régenbe került, és nem foglalkozott a hévízi vagyonnal. Ő 1918-ban született, és a '30-as években elkerült otthonról. Gyerekkorában pedig, mint árvákat, dédanyám elvitte magával nyaranként. Többnyire a holtmarosi Éltető-villába.

- *Mikor lett téma a család sorsa?*

- Maroshévíz 1952-ben lett város, akkor kezdődött a területrendezés, az utcaszervezet átalakítása és ezzel együtt az Urmánczy-birtok feldarabolása. Amikor a régi városrészt kezdték bontani, a kriptá volt az első, ami érzékenyen érintette a családot. Ez a '60-es évek elején volt. A birtok északi részén álló családi kriptá útban volt, mert oda tervezték az új iskolát, a régi román iskola mellé. Nagybátyám és édesapám, ahogy bontották le, az érckoporsókat mind áthordták a katolikus templom cintermébe. Három-négy koporsó fel volt törve, állítólag még a háború alatt törték fel, összesen 8-9 angyalos-címeres koporsót szállítottak át.¹⁵ A területet, István bácsi birtokát, egészen a kastély-

15 A helyi néptanács határozatáról 1960. április 6-án értesítették Birtók Ferenc római katolikus plébánost. Kegyeletsértésre hivatkozva tiltakozott, de csupán annyit ért el, hogy ne a távoli Bajkó-pataki temetőbe, hanem a templom udvarára temessék a halottakat. Június 10-én az érintett felek egy okmányban kötelezték magukat a koporsók költöztetésére. Urmánczy István, Jeromos unokaöccsének a kérésére a kriptá vaskerítését az egyház tulajdonának nyilvánították. A halottakat június 24-én éjjel temették újra, a párttitkár és a Maroshévízen lakó leszármazottak, Urmánczy István és Szabó Kálmán Ödön jelenlétében. A lebontott kriptá helyére részben a mai Miron Costin iskola épült. A kovácsoltvas kerítés még ma is áll, egyetlen emlékműveként egy kivételes szépségű épületnek. (Szabó Tekla: Városfejlesztés a diktatúra idején és a maroshévízi Urmánczy-kastély. In *Gyergyói Szemle*, 2017/1.)

parkig felparcellázták. A Jeromos építtette kastélyt nem bontották le, államosítás után rövid ideig üresen állt, majd a kórházé lett, és végül a múzeum költözött belé. Mikor visszakaptuk, akkor már a román népi együttes használta. Most ismét üres. Az Urmánczy-fürdő területének egy részére lakónegyed épült. A legdrasztikusabb építkezés a '80-as években zajlott, amikor lebontották a történelmi városrészt, az Urmánczy-ház sor összes házát, a palotát. A kastélykertet beépítették, az istállók melletti zöldterületet is. 1984-ben épült fel az új kórház és a forradalom után a közigazgatási székház. Az Urmánczy-fürdőt átépítették, elnevezték Tineretului Strandnak. A város elveszítette sajátos, fürdőváros jellegét.

- *Mi történt 1989 után?*

- A forradalom után az első visszaszolgáltatási törvényekkel mi is elkezdtek az igénylést. Sok örökös élt szerte a világban, de egyedül apám családja élt itt, tehát a kérvényezési és pereskedési folyamat terhét mi vittük. Nyilván mindent visszaigényeltünk, de nem hagytak jóvá mindent. Ebben teljesen önkényesen döntöttek, azt szolgáltatottak vissza, amit akartak. Említettem, hogy a város új központja a mi területünkre épült, tehát kárpótlást kértünk; valamikor majd az állami kincstár kártalanít, ha megérjük. De az állami kincstár üres, úgyhogy nem reménykedhetünk a következő száz évben.

A megmaradt épületeket - a kastélyt és a romos strandot - visszakaptuk, de egyéb már le volt bontva, illetve az épületekhez tartozó szabad területet is beépítették. Erdőt sikerült visszakapni 800 hektárt - tehát az egész család, valamennyi örökös. Az Urmánczy-strandnak is hat tulajdonosa van. Sokat pereskedtünk. Egy 200 hektáros terület miatti pert elveszítettünk. Szántót, megművelhető területet nem kaptunk vissza semmit. Ennek oka, hogy eredeti helyén elfoglalták, másutt pedig nem fogadtuk el, mert rossz területen akarták kimérni.

- *Ha az ember követi a román sajtót, csak elítélő hangvételt tapasztal mindennel kapcsolatban, ami Urmánczy. A hatóságoknak mi volt a hozzáállása?*

- Általában az újságokban megjelent írások forrása ugyanaz. Sok helyen megjelenik, végső soron ugyanazok tollából. Valóban létezik/léteznek Marosvásárhelyen és Hévízen olyan emberek, akik azzal foglal-

koznak, hogy a magyar vagyon visszaszolgáltatását gáncsolják, vagy ha már visszaadták, akkor visszaállamosítsák.¹⁶ Túl vagyok azon, hogy ezeknek a tartalmával foglalkozzam. Nem tudom, befolyással vannak-e vagy sem a közvéleményre, néha figyelmeztet valaki, hogy ismét téma voltál az újságban, vagy foglalkoztak a családdal a tévében. Most viszont egy különös visszaállamosítás történik, aminek nem tudjuk a kimeneteletét. Tíz-tizenegy éve visszacapott és használt birtokokat perel vissza az állam a pénzügyminisztériumon keresztül. Esetünkben most indult el 624 hektár erdő ellen a per. Egy tízhektáros parcella ellen is eljárást indítottak, pontatlan indokokkal. A háborús bűnösség most a kézenfekvő indok, mert – véleményük szerint – mindenki az volt, aki a bécsi döntés után itt maradt és valamilyen tisztséget töltött be. Hogy nagyapám, aki Szászrégen polgármestere volt 1940–1944 között, a bécsi döntés után, háborús bűnös-e? Megjegyzem, úgy kaptak vissza egy házrészt a szüleim, hogy Bukarestben megnyertek egy pert, ahol kimondták: igazságtalanul ítélte a kommunista népbíróság háborús bűnösnek. De most, amikor a román állam érdekeiről van szó, akkor azokat a kommunista kirakatpereket veszik elő. A másik indok, ami most újabban ismét gyakori, hogy a román állam még a királyi Romániában kártalanította az érintetteket az egykori kisajátított vagyonokért, majd azt állítják, hogy 1940-ben ismét visszatelekkönyvezték a nevükre. De hát ez hajánál fogva előrangatott indok, mert erről dokumentum nincs. Ezeket a pereket Bukarest kezdeményezi, a pénzügyminisztérium. Megannyi peres ügy egy helyben toporog, mert a tulajdonosok különböző országokban élnek, és vagy nem küldik el tisztességesen a címükre a keresetet, vagy az illető ország nem válaszol, tehát ezek bonyolult ügyek.

– *Ez utóbbi esetben, ha kártalanította volna a román állam, például mint optáns, valahol, valamilyen dokumentumot mégiscsak felmutatnak, nem?!*

16 Lásd pl. Ionela Gavriliu: „Orașul românesc care a ajuns zestrea unui criminal de război.” In *jurnalul.ro*, 15. septembrie 2015; Ilie Șandru: „Noul grof al Topliței Române vrea autonomia Ardealului.” In *Informația Harghitei*, 13. mai 2015; Cătălin Manole: „Profesorul Ioan Sabău Pop: »Este o tendință dirijată ca românii să fie scoși din toate centrele mari ale Transilvaniei!«”. In *justițiarul.ro*, 14. aprilie 2017.

- Nem tudok semmit erről, soha nem láttam ilyen dokumentumot. Olyan probléma volt eddig is, hogy a nevek nem egyeznek, mert Romániában a neveket elírták, lefordították, helytelenül vezették be. De hogy valakinek is fizettek volna elkobzott vagyonért, arról nem tudnak felmutatni dokumentumot. Ezzel együtt sok remény nincs, olyan ítéletekkel találkoztam, hogy a második oldal ellentmondott az elsőnek. Ilyen az „igazságszolgáltatás”. Merem állítani, hogy a bíró, aki a mi perünket tárgyalja, most sincs tisztában a restitúciós törvényekkel. Ahogy beszél a törvényszéken, látszik, hogy témán kívül van.

- *A pereskedés alatt nem használhatják a birtokot...*

- Adót fizetünk, őrzést fizetünk, a telekkönyvbe beterhelték. Az erdőnek a jövedelmét eddig a strand felújításába fektettük be. Ez itt egy szeméttelep volt. Tízéves immár a történet, a medencéből földkotróval szedtük ki a szemetet, kerítés nem volt, ide hordták a környék szemetét. 1964-ben építették a két betonmedencét, mert azelőtt a régi Urmánczy-fürdőn famedencék voltak. Ezeket mi hoztuk helyre, továbbá két kisebb gyerekmedencét is építettünk. Rendeztük a strand környezetét, új öltözőket, tusolót és büfét építettünk.

- *Gyermekei segítségével próbálják felújítani és jövedelmezővé tenni.*

- Lányom művészettörténész, ő foglalkozik a kastéllyal. Fiam is itt él, ő építőmérnök, mindketten Budapesten doktoráltak. Én már 72 évet betöltöttem, immár az ő feladatuk továbbvinni az örökséget.

- *A fiatal nemzedék hogyan látja az örökséget?*

Szabó Tekla Katalin, Szabó Kálmán lánya: - Az örökség egy megoldandó feladat, próbálunk tudásunk, felkészültségünk alapján segíteni. Én művészettörténészként nem hagyhatom, hogy a kastély az enyészeté legyen. Most például sikeresen befejeződött egy hosszú folyamat, a műemlékké nyilvánítás, amihez a történelmi dokumentációt összeállítottam.

- *Eddig nem volt műemlék?*

- A kastély a múlt század elején épült, jelentős épület, de Erdélyben középkori templomok vannak, amelyek nem műemlékek. Túlzott admi-

nisztráció, fejetlenség, káosz jellemzi itt az épített örökség védelmét. Az Urmánczy-kastély nem volt műemlék, ám a felújításához pályázni csak műemlékként elképzelhető. A család számára sarkallatos kérdés volt elérni ezt a döntést a román hatóság részéről. Ez a nehezebb oldala, mert ha nem műemlék, kevesebb a felújítási költség, és kisebb a felelősség. Ha műemlék, akkor a tervezés, a kivitelezés szakmailag egészen másként néz ki. Hároméves munkánkba telt, anyagi ráfordítással és sok utánajárással, amíg sikerült megalapozott érveléssel és dokumentációval elérni a minősítést. Számunkra azért előnyös, mert például európai uniós pályázatnál a műemléki besorolás mentesít bizonyos kötelező szigetelési és tűzvédelmi előírások alól, amit ilyen régi épületnél lehetetlen betartani.

- *Mi az épületegyüttes történeti-építészeti értéke?*

- Az Urmánczy-kastély 1903–1906 között épült, építtetője Urmánczy Jeromos, tervezője Giacomuzzi Virgilio dél-tiroli építész volt. Nagyon szép helyen, a Maros fennsíkján áll, gyönyörű panorámás kilátással a környező hegyekre. Abból az időszakból nagyon kevés ilyen kastély van, ami ebben a stílusban épült. A nemességnek a leáldozó korszaka volt, akkor már nem nagyon építettek historizáló stílusú kastélyokat. A századfordulótól az első világháborúig épültek vagy átépültek, bővültek kastélyok, de az végképp ritka, hogy ebben a modern stílusban építsen valaki kastélyt, ha mégis, akkor ragaszkodtak a historizáló stílushoz. A maroshévízi Urmánczy-kastélynak víztornya, központi fűtése volt, angolvécék, fürdőszobák voltak bent, és villanyvilágítással világították ki. Hozzátartoztak a kiszolgáló épületek, megvan ma is a teljes gazdasági udvar, a 10 méter széles és 100 méter hosszú istálló romos, de áll.

- *Mekkora kárt tettek benne akkor, amikor kórházként és múzeumként szolgált?*

- A kastélynak egyetlen építési szakasza van. Ez egy angol típusú kastély, a főbejáraton át egy nagy hallba lépünk be, ami kétemeletnyi magas, és abból nyílnak a szobák. Bal oldalt a társalgó és a férfiszobák, a másik oldalán a szalon és a női szobák, illetve szintén a bal oldalon, mintegy a szobák meghosszabbításában volt az ebédlő, ami egy többajtós tér volt, kijáratral a verandára. A Marosra néző, naposabb

oldalán volt a télikert, a szalon és a csendesebb részen a tulajdonosok hálószobája. A hallból impozáns falépcső vezetett az emeletre, ahol kisebb gyerek- és vendégszobákat alakítottak ki. Az emeleti részen voltak a gyerekszobák és a vendégszobák, tehát viszonylag kisméretű terek, és ezt jól tükrözi a szobák díszítőfestése is. Általában visszafogott színek uralták, sok pasztellt és szürke színt használtak. A külső díszítőelemek szecessziós stílusúak. A szuterénben volt a konyha, pince és több cselédszoba. A park a kordivatot tükrözve vegyes, historizáló jellegű, nagyrészt angolkertszerű, ligetes telepítésű fenyvessel, cserjékkel és egy nagy pázsittal az istálló és a főépület között. A Maros felőli részre ápolt virágskertet telepítettek.

Az első világháború idején a román katonaság használta egy ideig. A család 1920 után tért vissza, és lakta ismét 1945-ig. A második világháború végén ismét katonáék szállták meg, a szovjet harckocsik tették tönkre az oroszlanos kaput. Természetesen kifosztották, mindent vittek, ami csak vihető volt. Vittek mindent a polgári lakosok is. A kommunizmusban többször átépítették, először a '60-as években a főbejáratát építették át, a nagy belmagasságú hallt két szintre osztották, ablakokat vágtak, a nagyobb szobákat több kisebbre osztották, majd 1972-ben történt egy nagyobb mérvű beavatkozás, a tetőtér átépítése, a belső falépcsők helyettesítése betonlépcsővel, loggiák, tornác beépítése. 1984-ben elkészült az új kórház, és akkor átadták egy etnográfiai múzeum céljára a Megyei Szocialista Kulturális Bizottságnak. A Román Kommunista Párt XIV. kongresszusának tiszteletére 1988-ban el is készült az első kiállítás.¹⁷

– *Maradt tárgyi emlék a régi kastélyból, a családi örökségből?*

– Sajnos nem maradt. István bácsi halálakor a szüleim nem voltak itthon, a nála lévő fényképalbum is eltűnt. Jeromost és fiait kitelepítették, az itt maradt dolgokat széthordták. Van egy fénykép a kastély halljáról, ami akkor készült, amikor Urmánczy Nándort oda felravatalozták. Az viszont nem a mindennapi berendezést tükrözi, hiszen a szalonbútorokat a terem szélére tolták, de azért látszik a falburkolat, a nagyon különleges parketta és egy hatalmas csillár. Látható továbbá a falon egy festmény, ami valószínűleg Urmánczy Jeromos egész alakos

17 Lásd a 15. számú lábjegyzetben feltüntetett forrást.

ábrázolása volt, modern stílusban festették, de hogy az ő dolgai hová kerültek, azt nem tudjuk.

- *Milyen terveik vannak?*

- Mindent szeretnénk felújítani, a kastélyból lehetne egy rendezvényközpontot kialakítani, kulturális eseményeknek, kiállításoknak adhatna helyet, akár vendéglő is működhetne benne, esetleg egy pár nagyobb apartmannel az emeleten, és az ezer négyzetméteres lovarda-istállót szálláshelyekké lehetne kiépíteni. Ott elférne egy 50 személyes szálloda, amire nagy szüksége lenne a városnak, mert nyáron alig van hely, és télen is szükség lenne szállásra. Ez legalább 1-2 millió eurót igényelne.

- *Maroshévízen az Urmánczy név csak a románságot zavarja, hiszen az Urmánczy Nándor Egyesület jelentős szerepet játszik a történelmi család megismertetésében.*

Szabó Kálmán: - Magam is alapítója vagyok az egyesületnek, de el kell mondanom, hogy a családnak csak rosszat hozott. Nem tudta a románság elfogadni, románellenesnek bélyegezték. Az egyesület ellen pert is indítottak, és mert megnyertük (Kincses Előd volt az ügyvéd), akkor a támadás megindult a visszaszolgáltatás ellen.

- *A román sajtó azzal is vádolja, hogy alpolgármesterként kihasználta a helyzetet a visszaszolgáltatásban.*

- Valóban, ezért is pereltem. A Korrupcióellenes Ügyészségnél jelentettek fel, de azt a pert is megnyertem. Akkor még a szüleim éltek, tehát semmi nem volt az én nevemen. Körülbelül tíz perben voltam/vagyok érintett a visszaszolgáltatás kapcsán.

- *Urmánczy néven él-e utód?*

- Nem. A mi águnkon ezen a néven nem élnek Urmánczyak. Jeromosnak voltak fiai, de utód nélkül haltak meg, Nándornak két leánya volt, ott is leányágon megy tovább a vérvonal, akik pedig élnek Urmánczyak, azok távoli rokonok.

KÜZDELMES ÉLET¹

- Király István önéletrajza (1882-től 1922-ig) -

(II. rész)

CSALÁDALAPÍTÁSOM

Baróton (1901. 08. 15. - 1907. 11. 30.)

A felszólítás alapján már augusztus hó közepén jelentkeztem Baróton, bemutatkoztam az esperes úrnál. Nagyon barátságosan fogadott. Igen kedvesen fogadott Markaly főkantor úr és Incze Gyula igazgató-tanító is. Az első napokban, amíg lakásomat a legszükségesebb bútorokkal berendezhettem, Markaly főkantor úr vendégül látott. A berendezkedés könnyen ment, mert a helyi járulékot, az úgynevezett képét Incze igazgató úr a díjlevélben megállapított összegben kifizette. Ez 150 koronát tett ki, ami abban az időben nagy pénz volt.

A megérkezésem utáni napon már találkoztam a Gondviseléstől számomra kijelölt drága lénnel, az én hűséges élettársammal, s mivel nekik vendéglőjük volt, ott kosztot is fogadtam.

Első napokban azt hittem, hogy a községben teljesen ismeretlen nekem mindenki, az egy Gál Danielt kivéve, akivel a választás napján találkoztam. Ismerősként találkoztam Bodosi Antal kollégámmal, aki a képzőben két évvel előttem végzett, és aki később komám is lett. Úgyszintén találkoztam Ágoston Antallal, aki osztálytársam volt a gimnáziumban, és Gál Tamással, akivel asztaltársak voltunk a gimnázium internátusának tanulószobájában.

Meghallottam, hogy a tanulóifjúság műkedvelő előadásra készül a *Cigány* című népszínművel, melyben Vilma is játszik. Vettem magamnak a bátorságot, és elmentem a próbára. Ez a darab érdekelt engem, mert mint írtam, a képzőben én is játszottam benne. Az előadás a hónap utolsó szombatján volt. Elmentem, és az előadás után bekapcsolódtam a táncba is. Egész idő alatt csak a választottammal táncoltam, ami nemcsak a leányoknak, de a mamáknak is a nemtetszését váltotta ki. Lehet, hogy igazuk volt, de én soha eggyel sem érintkeztem, kitartottam a választottam mellett.

1 Király István önéletírását-visszaemlékezését a Magyarországon élő unokájának, Werner Antalné, született Arató Máriának a hozzájárulásával tesszük közzé, kinek fia, Werner Péter juttatta el a szerkesztőségünkbe.

A tanítást szeptember 15-én kezdtük meg. Az első és második leányosztályt kaptam. Ha jól emlékszem, ötvenen voltak. Mind igen kedves leány volt. Már szeptember 18-án meglátogatott Csánki Gyula királyi tanfelügyelő, akivel egy kis nézeteltérés miatt összekoccanásom volt. Ugyanis a második osztályosokat olvastatta, és akadt egy kislány, aki nem ütötte meg a kellő mértéket, és azt mondta, hogy tegyem vissza az első osztályba. Ezt nem voltam hajlandó teljesíteni, mondván, hogy ez az elődömnök a lebecsmérlése volna, majd az év folyamán belejön az olvasásba. Nagyon megnézett, a látogatás után bement az esperes úrhoz, és azt kérdezte: micsoda kis hörcsögöt hoztak ide, ez úgy látszik, nem ijed meg az árnyékától. Vele még az év folyamán volt találkozásom, de erről majd akkor mesélek.

Még szeptemberben a nagyajtai választókerületben országgyűlési képviselőválasztás volt. A lejárt ciklusban a kerület képviselője Weisz Berthold volt, a csepeli vasgyár igazgatója, aki újból jelöltette magát. Ő kormánypárti képviselő volt, az ellenzék jelöltje dr. Barabás Béla aradi ügyvéd lett. A programbeszéd alkalmával támogatói voltak Ugron Gábor és Bartha Miklós, a híres publicista. Mindkettő nagy szónok volt. Ugron mondta ezt a jellemző megállapítást: Ti, édes székely testvéreim, panaszkodtok, hogy rosszul dolgoztok, de ti vagytok az oka, mert olyan képviselőket küldötök a Házba, akiknek nem a ti jóléteket, hanem a sajátjuk a fő céljuk. A görög mitológiából megemlítette a következő jellemző dolgot. A fák panaszra mentek az istenekhez, hogy őket az emberek irgalmatlanul irtják, s nem tudnak védekezni ellenük. Kérték az istenek segítségét. Erre az istenek azt mondták, ti vagytok az okai, hogy pusztítanak az emberek, mert ti adjátok fejszéikbe a nyelet, ami nélkül nem tudnának nektek ártani. Ez frappáns volt, de nem értették meg a székelyek, és újra megválasztották Weisz Bertholdot.

Közéleti szereplésem az első évben csak odáig terjedt, hogy felkérésre párszor szavaltam, és részt vettem műkedvelői előadásokon mint szereplő. Természetesen ilyenkor Vilma is mindig szerepelt.

Amikor állásomat elfoglaltam, a segédlelkész Baka János volt, édes öccse az én kantai szállásadóm, Szabó Antal feleségének. Még ez év őszén elhelyezték, és helyette Oláh Dániel lett a káplán, akivel szoros baráti viszonyba kerültem. Mind az iskolában, mind a templomban simán ment a munkám. A kollégák mind kedvesek voltak, s ha valamit

nem tudtam, szívesen segítségemre voltak. A képzőben az írás-olvasás tanításában a hangoztató módszer szerint oktattak, ami nekem nem tetszett. A *Tanügyi lapok*ban olvastam Czukrász Róza úgynevezett fonomimikájáról, ezt a vezérkönyvet meghozattam, és e szerint tanítottam, amivel igen szép eredményt tudtam felmutatni.

Az 1902. év január hónapja nagy megrendülést hozott számomra. A vízkeresztii házszentelések befejezése után nemsokára, 11-én éjszaka Markaly főkántor úr, akit én nagyon szerettem, szívszélhűdésben meghalt. Ez nagyon megrendített, de ugyanakkor mint kezdő kántornak nehéz feladatot jelentett. Nekem kellett mindent egyedül végeznem. Ez bizony terhes volt, de Isten megsegített, és minden simán ment. Legnagyobb gondot a húsvét előtti nagyhét okozta. Mindenre előkészültem, jól ment, sőt a passió éneklésében elődömet túlszárnyaltam, sikerült a turbák [*a Négy Passió tömegénekei három szólamú vegyeskarra magyar szöveggel – a szerk. megj.*] éneklésére ifjúsági énekkart létrehoznom.

Május első napjaiban ismét meglátogatott Csánki tanfelügyelő úr. Amikor a tanterembe lépett, a Czukrász módszer szerint mutogatva üdvözlöttem a gyerekekkel a tanfelügyelő urat, aki nagyon meglepődött, meglegedését fejezte ki, és azt mondotta: No, fiatalember, elfelejtettem az őszi viselkedését, és felajánlom, hogy a vármegye területén oda helyezem, ahová akarja. Erre azt feleltem, köszönöm, itt meg vagyok elégedve, nem kívánkozom sehova. Különben sem akarok állami tanító lenni, hogy ki legyenek szolgáltatva a tanfelügyelő szesélyeinek. Abban az időben a tanítók el- vagy áthelyezése a tanfelügyelőknél múlt. Ha nem tetszett a tanító, büntetésként évente helyezhette ide-oda, ahogy neki tetszett. Hát ezért újból neheztelt rám, de én nem sokat törődtem vele.

A csíksomlyói búcsúvacsorán elhangzott igazgatói figyelmeztetéséről, miszerint legfőbb gondunk az ifjúság kézben tartása legyen, nagyon megfeledeztem. Minden szabadidőmet mennyasszonyom mellett töltöttem. A vizsgák már május végén lezajlottak. Kántori feladatom a reggeli szentmisék szolgálata és az esetleges temetés mellett szerdán, illetve szombaton a Baróti Takarékpénztárban lévő teendőim ellátása volt, ez jelentette összes elfoglaltságomat. Markaly főkántor a takarékpénztár alkalmazottja volt, halála után ezt a feladatot rám bízta az igazgatóság. Ez bizony igen jó volt, mert a tanítói fizetés mellé jól jött

a havi negyven korona, amit ottani munkámért kaptam. Így nyugodtan gondolhattam arra, hogy megnősüljek.

Ezt az elhatározásomat közöltem édesanyámmal, aki beleegyezett. Nemcsak mint szülőnek, hanem mint gyámomnak a beleegyezésére is szükség volt, mivel még kiskorú voltam. Ennek megtörténte után Vilma szülei hozzáfogtak a kelengye elkészítéséhez. Vilma hímezte a monogramokat, én pedig szedegettem ki a rostszálakat. Ez nagyon kellemes foglalkozás volt.

Málnássy Vilma és Király István

Az esküvő napját augusztus 30-ára tűztük ki. Mivel nem voltam még katona, így a házasságkötéshez a honvédelmi miniszter engedélyére is szükség volt, akihez a kérvényt a községi jegyző készítette el. Vilma református volt, megszereztük a református pap hozzájárulását, elengedte őt a református egyház kötelekéből. Vilma még csak 17 éves volt, és a vallás váltásához nagykorúság szükségeltetett, így a református pap tanácsára a polgári házasságot néhány nappal előbb, augusztus 16-án kötöttük meg, ezzel Vilma nagykorúvá vált. A jelentkezésnél két tanúra volt szükség, ezt Incze Gyula bankigazgató és Gergely Ferenc nyugalmazott postamester vállalta, akik a házasságkötésnél nász-

nagyok voltak. Minden további akadály nélkül augusztus 30-án a reggeli szentmisén megtörténhetett a katolizálás és délután négy órakor az esküvő.

Az esküvőn igen sokan voltak. Minden szépen zajlott le, egyedüli kellemetlenség az volt, hogy a vacsora alatt eleredt az orrom vére, melyet alig tudtak elállítani. Ennek semmi káros következménye nem volt.

Esküvő után nászútra édesanyámékhoz, Kézdiszentkeresztre mentünk, ahol bemutattam feleségemet a rokonoknak, akik mind szeretet-

tel fogadták, magukhoz ölelték. Itt tíz napot töltöttünk. Innen Brassóba mentünk Vilma nagynénjéhez, ahol négy napig maradtunk. Szerencsésen hazaérkeztünk és 15-én elkezdődött a munka, beindult az iskola. Nagy békekességben éledgeltünk, sok szőlőt ettünk, ami nagyon olcsó volt, egy koronáért a brassói román kofák egy ládácskával öt kilót adtak. Sajnos ez a zavartalan, meghitt boldogság igen rövid ideig tartott. Apósom, mint majdnem minden vendéglős, alkoholista lett, családjával gorombán bánt. Egy szép napon, amikor mi Bodosiéknál voltunk látogatóban, anyósom minden előzetes megbeszélés nélkül a két lányával, Margittal és Annuskával hozzánk költözött. Könnyen tehették, mert alig kétszáz méterre volt a lakásunk a vendéglőtől. Amikor hazaérkeztünk, már befejezett tény előtt álltunk, bele kellett törödnünk. Anyósom rendkívül jó ember volt, vele nem is lett bajunk, de a két lány is ott volt. Sokat kellett túrnöm tőlük, de túrtem, mert feleségemet szerettem.

Mindezekon túltettem magam, és kötelességeimet teljesítettem. Házasságom második évében az iskolán kívüli munkát is megkezdtem. Weisz Berthold képviselő úr megválasztásáért hálából egy tűzoltói felszerelést adományozott, ami kihasználatlanul hevert. Bodosi Antal kollégámmal megbeszéltük, hogy létrehozuk az önkéntes tűzoltóságot, de önként jelentkező nem akadt elegendő, ezért az úgynevezett kényszer tűzoltóságot alapítottuk meg. Bodosi lett a parancsnok, én pedig a szivattyús osztály parancsnokságát vállaltam. A gyakorlatozást megkezdtük, és minden vasárnap délután rendszeren folytattuk. Egy tüzeset a mi malmunkra hajtotta a vizet. Egy őszi este a tűzörség tüzet jelzett és riadót fújt. Nyomban kivonultunk és felvettük a küzdelmet az elemekkel. Nehezen ment, mert fújt a szél. Ekkor egy incidens történt. Borbáth Gerő erdőmérnök egy kicsikét spicces állapotban a kihúzott kordont átlépte és a sugárcsövet tartó ember kezéből erőszakosan kivette a csövet, s azt más irányba fordította. A tömlőt erősen meghúzta, ami beleakadt egy kidöntött kerítésoszlopba, amiből egy szeg kiállott, és a tömlő kiszakadt, a vízfolyás megszűnt, és így a veszélyben lévő csűr a vízhiány miatt kigyulladt, nem lehetett megmenteni. Én a másik fecskendőnél voltam elfoglalva, amikor észrevettem Borbáth garázdálkodását, odarohantam, egyet löktem rajta, és azt mondtam: az erdész menjen a dolgára az erdőbe, minket ne akadályoz-

zon a munkánkban. Ő ellenállt, én pedig még egyet pöndörítettem rajta, beleesett a trágyagödörbe, és nyakig trágyaleves lett.

A tüzet nagy nehezen lokalizáltuk, és mivel első tevékenységünk sikerrel járt, a jég megtört, ezután az emberek szívesen jöttek tűzoltói gyakorlatra. Borbáth másnap provokáltatott, amit először visszautasítottam azzal az indoklással, hogy a kötelességemet teljesítettem, amikor a megtörtént módon inzultáltam, másodszor pedig azzal, hogy vallási meggyőződésemmel ellenkezik a párbajozás. Ha sértve érzi magát, ott van a bíróság, forduljon hozzuk, ott keressen és szerezzen elégtételt. Ugyanakkor felszólítottam, hogy az okozott kárt térítse meg, aminek ő hűségesen eleget is tett. A kihívás visszautasítása után azzal fenyegetett, hogy az utcán, ahol talál, kutyakorbáccsal fog végigverni rajtam. E fenyegetésre szereztem egy olyan sétabotot, amelyben tör volt, és úgy jöttem-mentem az utcán. Többször találkoztam vele, kezében hordta a korbácsot, de úgy látszik, nem mert bántalmazni, mert kezembe látta a jókora furkósbotot. Végre önmagától kiengesztelődött, és iskolás kisfiát hozzám adta az iskolába, miután az új beosztás szerint a tanulók nem lettek nemek szerint elkülönítve.

Ebben az évben, 1903. július 5-én megszületett Emmuska leánykánk, aki derűsebbé tette az amúgy is derús életünket. Szép nagy leányka volt. Keresztszülei Bodosi Antalék lettek. Ezzel régi barátságunk még bensőségesebbé vált, sokat jártunk egymáshoz, csak velük tartottunk szoros baráti kapcsolatot.

Már ebben az évben tüzetesebben figyeltem az ifjúság, különösen a fiú ifjúság viselkedését. Feltűnt, hogy nagyon sokan látogatják a vendéglőket, de nem annyira az ivás miatt, hanem a biliárdozásért. Ekkor eszembe jutottak az igazgatóm szavai, amiket a búcsúvacsorán mondott a tanítóképzőben: Fiúk, legfőbb gondjuk az ifjúság nevelése legyen, mert akié az ifjúság, azé a jövő!

Kezdem érintkezésbe lépni a megértőbb fiúkkal, és rájöttem, hogy ők szívesen vennék, ha egyesületbe tömörülhetnének. Ez a gondolat nem hagyott nyugton, mindig azon törtem a fejemet, hogyan tudnám ezt megvalósítani. A sok töprengés között telt az idő, és átléptünk az 1904. esztendőbe. Ebben az évben jött Barótra Korbuly Ignác káplán. Vele közöltem elgondolásomat, helyeselte, mellém állt, elkészítettük az egyesület alapszabályait és a belügyminisztériummal jóváhagyattuk. Ha jól emlékszem, az egyesületet 120 fővel megalapítottuk. Az egyház-

köztség ingyenesen két szobát biztosított az ifjúsági egyesület részére, így az egyházköztség házában elhelyezkedtünk az emeleten. Beszereztünk egy biliárdot, sakkot és más társasjátékokat. Az egyesület minden este 18 órától 22 óráig volt nyitva, ami egybeesett a vendéglői nyitvatartással. Vasárnap már délután 14 órától lehetett szórakozni. Szereztünk könyveket és ifjúsági folyóiratokat is. Megalakítottam az énekkart, a szolamok betanításához vettünk egy harmóniumot. Rendeztünk önálló műsoros esteket, mind nagy sikerrel. A hazafias ünnepélyeken az énekkar mindig közreműködött. Felhasználtam az ifjúsági énekkart a templomban is, velük énekeltettem a passió turbáit, sőt még a szólókat is. Elértem, hogy az ifjúság már az enyém volt.

Mivel az ifjúság nagyobb része gazdaifjakból állt, társul hívtam a gazdasági iskola tanárát, Götz Bélát, aki szívesen jött, és hetenként vasárnap délután gazdasági előadásokat tartott, amelyen a felnőtt gazdák is részt vehettek.

Az 1904. évben a képviselőházban az ellenzék napirendre hozta az önálló magyar hadseregnek a kérdését, amiről a király hallani sem akart. Követelték a magyar vezényleti nyelvet is. A király hadparancsban válaszolt, ezzel az egy szóval: Soha. Erre az ellenzék obstrukciót hirdetett, megtagadta az adót és a hadkötelezettség teljesítését. A kormány élén ekkor gr. Tisza István állott, aki híres volt erőszakosságáról, felállította a darabont palotaőrséget, és az ellenzéki képviselőket egymás után hurcoltatta ki a teremből. Amikor látta, hogy így sem bír az ellenzékkel, a királlyal feloszlatta a képviselőházat, és új választásokat írt ki.

Megkezdődött a korteskedés. Az Erdővidéki Tanítóegyesület elnöke a tanárok részére nyilvános gyűlést hívott össze. Úgy látta, hogy elérkezett az ideje annak, hogy a tanítóság is aktívan bekapcsolódjék a politikai életbe és megmutassa, hogy döntő tényező tud lenni. Megemlítette, hogy szégyenfoltja a székelységnek az, miszerint már több cikluson át a nagyajtai kerületet Weisz Berthold képviseli. Elbuktak a küzdelemben olyan egyéniségek, mint Bartha Miklós és dr. Barabás Béla. Ezt ne tőrjük tovább. Itt van az öreg Ferenczi kartársunknak a fia, egy kiváló képzettségű igazi székely, a közügyekért lelkesedő és tevékeny ügyvéd, dr. Ferenczi Géza, léptessük fel őt képviselőjelöltnek, és álljunk ki mellette. A gyűlés háromtagú küldöttséget választott azzal a feladattal, hogy dr. Ferenczi Gézát a székely

nép nevében kérjük fel a jelölés elfogadására. Mi pedig ígérjük meg, hogy szívvel-lélekkel melléje állunk, és győzelemre visszük zászlaját.

A küldöttség eljárt Nagyajtára, dr. Ferenczi Géza vállalta a jelölést, rövidesen megkezdte a programbeszédeit, és körútján mindenütt lelkesen fogadták. Ennek az volt az oka, hogy a tanítóság belevetette magát a küzdelembe. Mindenki a saját községében házról házra járt, és a siker érdekében dolgozott. Nagybaconban az ottani igazgató-tanító, Nagy-Borbáth Vilmos lakásán majdnem minden este titkos összejöveteleken vettünk részt, ahol eredményeinkről beszámoltunk, és megkaptuk az újabb utasításokat. Ezekről az összejövetelekről tudomást szerzett Csánki királyi tanfelügyelő úr, és egy alkalommal meglepett bennünket. A felekezeti tanárok helyzete könnyebb volt, mert állásunk szempontjából nem tartoztunk hozzá, ellenben az állami alkalmazásban lévő tanárokat súlyosan megfenyegette, ha továbbra is politizálnak, áthelyeztetni őket. Fenyegetésével nem érte el célját, mindenki továbbra is állta a sarat. Egyik kartársunk még kortes verset is írt, amely így szólt:

*Tisza malma két kőre jár,
Bécsnek öröl, nekünk darál.
Mi a malmán nem örölünk,
Ferenczi lesz a követünk.
Éljen Ferenczi!*

Amikor Tisza tudomást szerzett arról, hogy veszélyben Weisz mandátuma, a kerületbe vezényelt néhány román századot, és velük akarta letörni az ellenzék megújult erejét. Baróton egy szerdai napon, amikor éppen hetivásár volt, Weisz a programbeszédének elmondására készült, és a siker érdekében két század román katonát vezényeltek oda. A vidékről bejött emberek tüntetni kezdtek, nem engedték szóhoz jutni a jelölt urat, amire a katonaság fegyveresen akart beavatkozni. Ezt mi a bank ablakából láttuk. Mórik Lajos nyugalmazott jegyző, egyben a bank főkönyvelője, aki románul tökéletesen beszélt, nyomban a vezénylő tiszthez ment, és megértette vele, hogy ha a katonaság fegyverhez nyúl, a vérontás elkerülhetetlen lesz. Megkérte, hogy szóljon a jelölt úrnak, hogy hagyja el a piacteret, s akkor a tömeg lecsillapodik, és helyreáll a rend. Így is történt, Weisz elment, és a tömeg lecsillapodott.

A választáson Ferenczi döntő győzelmet aratott, amely nagy örömet okozott mindenkinek. A választás után a tanfelügyelő még sokáig kellemetlenkedett, és pár állami tanító ellen fegyelmet indított, de komolyabb baja nem lett senkinek.

Ebben az évben megbíztak a polgári fiúiskolában az ének tanításával, ami anyagi szempontból sokat jelentett. Évi háromszáz koronát fizettek. Ezt az összeget két részben vehettem fel, felét ősszel, amikor jöttek a téli bevásárlások, másik felét tavasszal, ebből nyárára ruházkodtunk fel. A község pénztárából is járt évi kétszáz korona. Ezt mindig egy összegben vettem fel, mégpedig az utolsó hónapban. Ebből a karácsonyi és a többi téli dolgokat rendeztem.

1904 karácsonya előtt hiba történt. A nyugtát a községi bíróval utalványoztatni kellett, a királyi pénztáros csak ezután fizette ki. Ez év december első napjaiban bemutattam a nyugtát a királyi bírónak, aki annak utalványozását megtagadta, azzal a kijelentéssel, hogy ezt már felvettem. Ekkor elmentem a pénztároshoz, és kérdeztem, hogy kinek fizette ki az én járandóságomat. Ő azt felelte, nyugta van róla, ki van fizetve. Elmentem a jegyzőhöz, Ráduly Jánoshoz, aki a beteg Zathureczky Lászlót helyettesítette, és elpanaszoltam neki, hogy mit művelnek velem, azt állítják, hogy már felvettem a járandóságomat. Erre ő azt felelte, ha nyugta van róla, az tényleg azt jelenti, hogy felvették. Dühös lettem, és nyomatékosan kijelentettem, ha nyugta van róla, az csak hamis nyugta lehet, mert én nem írtam erre az évre más nyugtát. De ha mégis ki van fizetve, s ezt a jegyző úr is állítja, akkor huncut tolvaj az egész elöljáróság. A jegyző figyelmeztetett kijelentésem súlyosságára, és kért, hogy vonjam vissza. Visszavonás helyett megismételtem megállapításomat, és otthagytam az egész társaságot. Ugyanis a jegyző összehívta az elöljáróság ott lévő tagjait, hogy legyen elég tanú. Természetesen az elöljáróság becsületsértésért beperelt a járásbíróságnál. Amikor végigfutott a községen, hogy mit mondott a kicsi tanító – így becéztek – az elöljáróságnak, nagy megdöbbenést váltott ki mindenkiből. Ágoston Lajos, osztálytársam édesapja, tekintélyes, értelmes gazda, aki több ízben volt bíró is, hozzám jött, és azt mondta: Kicsi tanítócskám, kérjen tőlük bocsánatot, mert ezek tönkreteszik. Ugyanígy szólt az esperes úr is, de én igazságom tudatában nem voltam hajlandó bocsánatot kérni.

A következő évben, 1905. február 20-án született a második gyermekünk, Aladár, akinek mint fiúnak nagyon örültünk. Sajnos születése alkalmával feleségem nem volt kellő erős, ez a gyengeség már a kihordásnál is észlelhető volt. Így ő is, a gyermek is gyengék voltak. Ennek az lett a következménye, hogy csak három hónapig tudta táplálni Aladárt. A mesterséges táplálás akkor még hadilábon állt, és így ő is beteg lett. Feleségemet egy Sinkovits nevű, jó hírnek örvendő orvos eredményesen gyógykezelte, Aladárt pedig dr. Solymossy István gyermekszakorvos látta el. Isten után neki köszönhetjük, hogy életben maradt.

A megindított becsületsértési perben a tárgyalás, ha jól emlékszem, 1905. március hónapjára volt kitézve. Nekem nem volt senki tanúm, csak a jó Isten, s az a tudat, hogy igazam van. A tárgyalás napján korán, már jóval nyolc óra előtt Nagyajtán voltam, és elmentem dr. Ferenczi Géza képviselő úrhoz, aki ügyvéd volt, és elmondtam neki az egész esetet úgy, ahogy történt. Joggyakornoka volt dr. Debreczeni Béla, akinek első gimnáziumban a cipőjét kidobtam az ablakon. Rám ismert, és elnevette magát. Eszébe jutott gerinces cselekedetem. Ferenczi megkérdezte, min nevet. Röviden elmonda az esetet, Ferenczinek tetszett, és megjegyezte: Na, most nem cipőt, hanem egy egész előljáróságot fog a tanító lebuktatni. Ferenczinek egy fontos tárgyalása lett volna, de azt Debreczenire bízta, és vállalta az ügyem intézését.

Pont nyolc órára megérkeztünk a járásbíróságra. Ott volt az egész előljáróság is, még a községi rendőröket is lehozták, hogy többen legyenek. A tárgyalást egy Perényi nevű bíró vezette. Felolvasta a vádiratot, amely úgy volt megszerkesztve, hogy én sem írhattam volna kedvezőbben az én szempontomból. Ugyanis oda volt írva a feltételes „HA”, amint mondtam, „ha igaz, hogy felvették az én fizetésemet...” A bíró azt kérdezte: Így volt a sértés? Igen, válaszoltam, mivel nem vettem fel a fizetést, ha nyugta van, akkor hamis nyugta lehet. Ferenczi kérte a nyugta bemutatását, ami megtörtént. Kijelentettem, hogy nem én írtam. Erre Ferenczi kérte az írásszakértő meghallgatását. A járásbíró berendelte a szakértőt, és írásom megtekintése után kijelentette, az írás hamis. A bíró a vád és következmény alól felmentett, és elrendelte az összeg kifizetését. A községi bírót és a pénztárost

okmányhamisításért vád alá helyezte. Én megkaptam a fizetésemet, őket pedig leváltották.

Mielőtt a további eseményekről megemlékeznék, elmondok néhány olyan dolgot, amit szükségesnek tartok megírni. Elsősorban azt, hogy a feleségem mérlegelve, miszerint a megszorodott családtagok kellő módon történő ellátása keresetemből zökkenő nélkül nem lehetséges, akaratom ellenére kézi hímzéseket vállalt, s ennek bevételéből egészítette ki jövedelmünket. A vállalt munkát túlzásba vitte, idegösszeroppanást kapott, aminek a kigyógyítása többbe került, mint a megerőltető munkájának a haszna. A kigyógyítás hála Istennek sikerült, és feleségem ezzel a munkával felhagyott.

Bodosi Antal komámmal rendeztünk műkedvelő előadásokat, amelyekben nemcsak én, hanem a feleségem is mindig szerepelt. Többek között előadtuk a *Nagyamát*, a *Liliomfit* és még több más színművet. Személyesen megismerkedtem Benedek Elek íróval – Elek apóval –, aki kisbaconi születésű lévén az Erdővidéki Tanítóegyesület minden gyűlésén részt vett. Úgyszintén megismertem Gál Mózes író, fővárosi gimnáziumi igazgatót, aki baróti szegény bányászcsalád leszármazottja volt. Ő a baróti származású főiskolai hallgatók által rendezett műsoros esteken mindig személyesen megjelent, és egy-egy szép novelláját felolvasta.

Szerettem kirándulásokat tenni. Ebben a feleségem is, amikor csak tehette, szívesen részt vett. A köpeci kőszénbánya közel volt Baróthoz, annak egyik bányatisztjét jól ismertük, és ő mindig szívesen kalauzolt a bányában. Egy alkalommal a bányalátogatásunk szinte végzetesen sikerült. Ugyanis már jó mélyen jártunk, amikor hátunk mögött nagy robajjal bányaomlás történt, a nagy légnyomás következtében a bányászlámpa elaludt, és mi ott álltunk a koromsötétségben nagy kétségbeesés közepette. Ha nem szégyelltük volna, talán sírni kezdünk, meggondolva, hogy mi lesz a gyermekeinkkel, ha mi odaveszünk. Kamenitzky, a bányatiszt megnyugtatót, hogy nincs mitől tartanunk, mert ő úgy ismeri a bánya belsejét, mint a tenyerét, s ő majd kivezet minket minden baj nélkül. Úgy is történt. Hosszas bolyongás után végre elértük a bánya vészkiáratát, s ott a pár száz méteres mélységből felvezető csigalépcsőn, minden percben kitéve az esetleges lezuhanásnak, pár óra alatt kiértünk a szabad levegőre, és hálát adtunk Istennek, hogy szerencsésen kijuttatott. Többet nem mentünk a bányába.

Egy másik érdekes kirándulást egy nagyobb férfitársaságban az úgynevezett Almási-barlangban tettünk. Ez a barlang a leírások szerint nagyban hasonlít az aggteleki cseppkőbarlanghoz, különbség talán csak abban van, hogy ez méreteiben kisebb, de természeti szépségeiben felveszi vele a versenyt. Kalauzunk egy Tóth Péter nevű értelmes székely gazda volt, Vargyas községi lakos, aki a barlangot nagyon ismerte, s a hagyományok alapján sokat tudott róla mesélni. A hagyományok szerint a tatárdulás idején ez a barlang nyújtott védelmet a tatárok garázdálkodásaival szemben. Ugyanis a barlang nyílása úgy van zárva sűrű folyondárokkal, hogy azt csak az tudja megtalálni, aki jól ismeri. Nemcsak távolról, de közelről sem ismerhető fel.

Mindjárt a belépés után a barlang egy tágas termében találja magát az ember. Itt Tóth elmondása szerint a kirándulók táncmulatságokat is szoktak rendezni. Ez az előcsarnok úgy néz ki, mintha kiváló mérnökök tervei alapján építették volna valódi gót stílusban. Innen egy szűk nyíláson átbújva egy másik teremben találja magát az ember. A cseppkővek kristálytisztá ragyogással csüngenek. Az embert egészen elbűvölik látványosságaikkal. Egy másik szűk nyíláson még egy nagyobb terembe lehet jutni. Itt körben gabonás hombárokhoz hasonló alakulatok láthatók, színültig tele megkövesedett gabonaszemhez hasonló anyaggal. Tóth szerint a hagyomány azt tartja, hogy e hombárokban halmozták fel gabonakészleteiket a székelyek, és ezek az idő folyamán megkövesedtek. Tovább haladva halk csörgedezést lehet hallani, ott folyik ragyogóan tündökölve a Vargyas-patak, amelyben pisztrángok tömege fickándozik. Innen visszafordultunk, és mintegy négy órába került, amíg kiértünk a szabadba.

Tóth Péter arról volt nevezetes, hogy őt az 1904-es Tisza-féle választások idején fel akarták léptetni mint képviselőjelöltet a vargyasi báró Daniel Gáborral szemben, aki az oláhfalvi kerületet képviselte. Ez a község Mária Teréziától kapott kiváltságok alapján egymaga küldött egy képviselőt a Házba. Daniel megválasztása nem került sok alkotmányos költségbe, még ha vesztegetni is kellett. Tóth nem tudni, mi okból, talán mert ő is vargyasi volt, nem vállalta a jelölést, pedig ha vállalja, megválasztották volna őt is, éppúgy, mint Marostordában Makkai Zsigát, akivel egy mamelukot sikerült kiűtni a képviselőházból.

Daniel Gábor, amikor 1904-ben újból bekerült a Házba, elnyerte a képviselőház elnöki tisztségét, mert Tiszának hűségese kiszolgálója volt.

Az obstrukció idején, amikor Tisza az ellenzék megfékezése érdekében benyújtotta a házszabály-revíziót, az ellenzék megfeszített tiltakozása ellenére Daniel a szabályellenesen elrendelt szavazást úgy zárta le, hogy azt a ház elfogadta. Ezért kapta a Lex-Daniel gúnynevet, de melléje a bárói címet is, mint a király kitüntetését, kegyét.

Amikor mint igazolt képviselő, Makkai bekerült a Házba, ott mindig székelyesen, fehér abaposztó harisnyában jelent meg, és általános feltűnést keltett. Tisza a megválasztott képviselők tiszteletére vacsorát adott, de Makkait, mert pórias volt az öltözéke, nem hívta meg. Rábeszélésre úriasan jelent meg több gyűlésen, így egy későbbi vacsorára ő is meghívást kapott, és beülhetett a képviselők közé. Amikor a levest kiszolgálták – a rossz nyelvek mondása szerint – ahelyett, hogy a levest bekanalazta volna, azt az úri ruhájára öntötte, és azt mondta: No, egyél, mert téged hívtak meg, és nem a gazdátat.

Dr. Ferenczinek volt egy hetilapja, az *Erdővidék*, ennek én munkatársa voltam. Nemcsak tudósításokat, olykor egy-egy tárcacikket is írtam. A jobb megélhetési viszonyok miatt gazdálkodtam is. Tartottam tejelésre bivalyt, voltak üszőim, sertéseim, és orpington tyúktenyészetem is volt.

Restaurálásra várt a templom. A munkálatokra tekintélyes összeg gyűlt össze, ezért Máthé István főesperes úr a hitközségi közgyűlés támogatásával úgy határozott, hogy a restaurálás folyamán egyúttal meghosszabbíttatja a templomot, és egy oldalkápolna hozzáépítésével állandó helyet kap a szentsír. Az orgona is rossz volt, a nagyharang meg volt repedve, helyette is más kellett volna, de ezekre már nem volt fedezet. Felhívással fordult a hívekhez, kérve, hogy adakozzanak erre a célra. A felhívás eredményes volt. Egy új orgona költségeinek fedezésére jelentkezett Gáspár Antal divatkereskedő, a nagyharang kicserélésére pedig Nagy Ézsaiásné úrasszony.

A templom megnagyítására a pályázatot kiírták, és rövidesen akadt is vállalkozó. A munkálatok 1906. év tavaszán megindultak, szépen haladtak, és már őszre be is fejeződtek. A templom hajója és szentélye a munkálatok alatt is használható volt, így július két első vasárnapján meg lehetett tartani Gál Tamás és Takó Albert felszentelt újmisése papok primiciáját. Mindkettőre hivatalos voltam én is, és Udvard Róbert főkántor úr is, aki azon a napon foglalta el állását, amikor nekem 1902. augusztus 30-án az esküvőm volt. Szegény a második

primicia ebédjénél, valószínűleg az előételként elfogyasztott haltól beteg lett, óriási görcsei lettek, az orvos a fájdalmak enyhítésére morfiomot adott neki, amit cseppenként kellett volna használnia, de ő éjszaka az üvegből ivott, és reggelre meghalt.

Ez nagyon megrendített. Mindkét főkántoromnak ily hirtelen kellett meghalnia. Elhatároztam, mielőtt alkalom nyílik rá, itthagynom Barótot.

1906. augusztus 10-én megszületett harmadik gyermekünk, Magdolna Etelka Emília. Egészséges szép leányka volt, de igen sírós, ezért többet foglalkoztunk vele, több szeretetet kapott.

A templom megnagyobbítása befejeződött, az orgonát Angster orgonakészítő Budapestről leszállította és beépítette, a harangot pedig Biszák aradi harangöntő a helyére tette. Hátravolt mindezek felszentelése. Máthé főesperes úr ebben az ügyben felterjesztéssel élt Majláth püspök úrhoz. A válasz megérkezett, mivel ő beteg, felkérte Prohászka Ottokár újonnan felszentelt székesfehérvári püspököt, aki a megbízást vállalta. Rám nagy feladat várt, a szentelésre kellett készülnöm.

Az ehhez szükséges szertartáskönyvet Gyulafehérvár elküldte, és ennek alapján készültem. A püspök úr fogadására az ifjúsági énekkart a brassói karnagytól kapott alkalmi énekekre tanítottam be. A püspök úr augusztus közepén érkezett meg. A plébánia lépcsőfeljárójánál felállított énekkarral fogadtam. Úgy vettem észre, hogy jó hatással volt rá. Másnap megkezdődtek a szentelési szertartások. Én a küldött szertartáskönyv szerint bekapcsolódtam a szentelés lebonyolításába. Prohászka püspök úr nem a gyulafehérvári, hanem az egri rítus szerint végezte a szertartást, ami lényegében ugyanaz, csupán néhány zsolnárt nem akkor kellett volna énekelni, ahogy én készültem. Ezt nekem senki sem mondta meg. Így akkor énekeltem egy zsolnárt, amikor a püspök úr könyörgést mondott. Ő nem szólt semmit, de a kíséretében lévő Zomora Dániel gyulafehérvári kanonok durván rám kiáltott: Ne bőgjön! Én erre mint túl érzékeny ember, önérzetemben sértve, sarkon fordultam, és otthagytam az egész szertartást, elmentem a közeli vendéglőbe sörözni. Nemcsak a templom, de az orgona, a harang és az ereklyék megszentelése is kántor nélkül történt. Amikor észrevettem, hogy kezdődik a püspöki mise, akkor felmentem a kórusra, és a szentmisén elvégeztem a szolgálatomat.

Mise után fogadás volt, nem mentem el. Hivatalos voltam a püspöki ebédre, oda sem akartam elmenni. A püspök úr, miután nem látott ott Máthé főesperes úrral, odahívatott. A hívásra megjelentem. Prohászka rám nézett, és megkérdezte, mi történt. Elmondtam, hogy szertartás közben, amikor a nekem küldött könyv szerint zsoltárt énekeltem, Zomora kanonok úr rám förmedt: Ne bógjön! Hát én elmentem, de megjegyeztem, ember vagyok, és nem állat, az szokott bogni. A püspök úr rám nézett, kis gondolkodás után Zomorához fordult, és azt mondta: Kanonok úr, kérjen bocsánatot! Ez megtörtént, és utána ebédhez ültünk. A püspök úr engem jobbára ültetett. Ez volt nekem a legnagyobb elégtétel. Ha fordítva történik, és Zomora lett volna Prohászka helyében, akkor engemet mint renitenst egyenesen elcsaptak volna. Ez volt Prohászka! Így találkoztam én, a kis tanító a nagy Prohászkaival.

Az ünnepség végével Prohászka kíséretével Székelyudvarhelyre ment a Rikán keresztül. Elindulásakor az énekkar egy jól betanult művel búcsúztatta. Ekkor megkért, hogy kísérjük el a Rika-hágón lévő vendéglőig. Ott újabb meglepetés ért, a vendéglőben az énekkarnak uzsonnára volt terítve. Mindig szeretettel és hálával gondolok a nagy Prohászkaúra, és kérem Istent, hogy mielőbb a szentek között tisztelhessek.

Azt a tervemet, hogy Barótról elmegyek, igyekeztem megvalósítani. Figyelemmel kísértem a pályázati hirdetéseket, és ennek alapján megpályáztam Nagytusnád kántortanítói állását. Nem sikerült, pályázatommal a második helyre kerültem, mert az újtusnádi tanító osztálytársa, Tekse János is pályázott, őt vitték be első helyre, és a püspök úr őt nevezte ki.

Rövidesen megpályáztam Csíkmadarast, ahol nem volt kepe, azt a birtokosság megváltotta 800 korona készpénzben, ezenkívül volt 75 terű tűzifa, 16 hold szántó, 28 hold erdei kaszáló és külön faizzás (faszén készítés) és legeltetési jog, ami szintén sokat ért. Mindezen felül 120 korona, amit a birtokosság fizetett. Az ottani tanítók közül ismertem Pálosi Gézá, aki akkor tanképesítőzött, amikor én második éves voltam. Ő protezsált a plébános úrnak és az egyháztanácsosoknak. Támogatóm volt Gál Antal karcfalvi kántor, aki keresztapám volt.

A próbaéneklés november ötödikére volt kitűzve, én már negyedikén délre megérkeztem. Először Pálosihoz mentem, ő bemutatott Mihály

Eleknek, aki nagy szeretettel fogadott, és megebédeltetett. Ebéd után bementünk Balló János plébános úrhoz, hogy bemutatkozzam. Ahogy beléptem, és megmondtam a nevemet, szigorúan rám nézett és azt kérdezte: Maga milyen ember? Meghökkenem, na, szépen fogad, gondoltam, és minden habozás nélkül azt feleltem: Azt másnak kell megmondania, önbíráim nem lehetek. Jól felelt, mondotta, és elkiáltotta magát a konyha felé: Regina, hozzon egy kancsó bort! Iszunk az új kántor egészségére! Ilyen ember kell nekünk, aki nem dicsekvő. Jó ideig elpoharazgattunk, azután felmentem Karcfalvára Gál Antal keresztapámhoz, aki engem utoljára négyéves koromban látott. Örömmel fogadott, jól megvacsoráztatott, és korán nyugovóra tértünk, mert másnap volt a próbaéneklés.

Reggel a misén énekeltem, az ottani alesperes úr, Rancz János, akit mint kitűnő szónokot a paptársai aranyuszájú szent Jánosnak hívtak, mise után megvárt, és azt mondta: Én is lemegyek a választásra, magának madarasi kántornak kell lennie. Jólestek ezek az elismerő szavak. A próbaéneklés megtörtént. Vetélytársak voltak Kocsis Gergely illyefalvi és Bíró József delnei kántortanítók. Itt megjegyzem, hogy Kocsisnak a sógora, Vorzsák kereskedő agyonpálinkáztatta az embereket. A választás mise után volt. Azt lehet mondani, hogy a választók közül sokan már részegek voltak. A választásra eljött Murányi Kálmán főesperes plébános. Ő vezette le a választást, ami az iskola udvarán történt. Ennek lefolyását a kollégám ablakából végighallgattam. Murányi főesperes úr indítványozta, hogy az egyszerűség kedvéért a választást jelölés útján ejtsék meg. Jogukban van hármat jelölni, első, második és harmadik helyre, és a püspök úr azt nevezi ki, akit ő akar. Ajánlja, hogy az első helyre Király István baróti segédkántortanítót, a második helyre Kocsis Gergelyt, a harmadik helyre Bíró Józsefet tegyék.

A leitatott tömeg szinte üvöltötte: nem így akarjuk, hanem első helyre Kocsis Gergelyt, a másik két helyre pedig írják, ahogy akarják. Erre Antal Albert, az egyházközség gondnoka csak annyit mondott: legyen úgy, ahogy kívánjátok, Kocsis az első, Király a második, Bíró a harmadik, de arról biztosítalak benneteket, hogy Kocsis nem fog énekelni nektek. A választók viselkedése nagyon lehangolt, ilyen megmozdulásra nem voltam elkészülve.

A gyűlés után kértem a főesperes urat, hogy engem ne terjesszen fel, visszalépek. Meglepődött, és azt mondotta: maga ne törődjék semmivel, menjen csak haza nyugodtan, és kezdjen készülődni, mert élek a felterjesztési jogommal, és azt úgy intézem, hogy a püspök úr önt nevezi ki. Szavait tudomásul vettem, még aznap délután Madéfalváról vonattal hazaindultam, és másnap reggel hazaérkeztem. A költözködésre nem gondoltam, vártam a kinevezés megérkezését. A kinevezés már november közepén megérkezett, és lázasan hozzákezdünk a készülődéshez. Először vasúti kocsit kellett biztosítani, amit november 28-ra adott az ágostonfalvi állomásfőnök. Megkezdtük a búcsúzkodásokat. Megtartottam a búcsúvacsorát, melyen Máthé főesperes úr elismeréssel méltatta működésemet, és fájlalta, hogy itthagytam Barótot. A búcsúlátogatások során Gergely István postamester úr megígérte, hogy az indulás napján átszállítat Málnásfürdőre, a vasútállomásra. A csomagolás elég terhes volt, s még nehezebb az elszállítás, mert szekéren kellett szállítani Ágostonfalvára és ott vasúti kocsiba rakni. 1907. november 30-án Gergely kocsiján útnak indultunk, és a Hatodon [a Dél-Hargitát a Baróti-hegységtől elválasztó hágó Barót és Mikóújfalu között – a szerk. megj.] keresztül Málnásfürdőre mentünk. Az utazás elég nehéz volt, mert a kocsissal együtt kilencen voltunk, de szerencsésen megérkeztünk. Egyedüli baj az volt, hogy Magdolna leánykánk egész úton sírt, és féltünk, hogy meghül, annak ellenére, hogy olyan enyhe idő volt, hogy felöltő nélkül lehetett utazni.

Madarason (1907. 12. 01. – 1911. 10. 31.)

A madéfalvi állomáson várt ránk a Madarásról elénk küldött szekér. Megérkezésünkkor vártak a kollégák és a plébános úr, aki egyúttal vendégül is látott. Másnap a község fuvarjaival Madéfalváról áthoztuk a bútorokat meg egyéb holminkat, és berendezkedtünk az elég tágas és kényelmes lakásban, amely állott két nagyszobából, terjedelmes konyhából, kamrából. A ház alatt nyári konyha volt és pince. Ezeken kívül a gazdasági épületek és elég nagy konyhakert használói lettünk. Megérkeztek a hajcsárok kísértc állataim is, két piros-tarka üsző, egy bivaly és négy darab sertés. A tyúkállomány megfelelő ketrecekben a vasúti kocsikban érkezett meg a bútorral együtt.

Ha jól emlékszem, a templomban az első vasárnapon, december 1-én mutatkoztam be. Másnap már megkezdődtek a roráték. Kezdetben

Kocsis hívei közönyösen fogadtak, de lassacskán megenyhültek és megszerettek. Az iskolában az első osztályt kaptam, amely igen népes volt, közel kilencvenen voltak. Általában minden osztály népes volt, hárman 240 gyermeket tanítottunk. Jellemző a korra, hogy az iskolák fejlesztésére nem sok gondot fordítottak, pedig a község gazdag volt. A közbirtokosság 42 ezer hold erdővel rendelkezett, az iskolának külön volt 160 hold erdője, amelynek fáiból száralva, eladva építhettek volna még legalább két tantermet, és akkor könnyebb és eredményesebb lett volna a tanítás. Bezzeg, amikor az oláhok kezébe került, azok nyomban nyolc tantermes állami iskolát tudtak építtetni, a három tantermes iskolát meghagyták az egyház kezén, és így tizenegy tanító tanított annyi gyermeket, mint mi hárman.

Az első tanévben érdemlegesen csak az iskolával foglalkoztam, közös erővel csupán a március 15-i ünnepélyt rendeztük meg. Magán dolgaiban pedig a baromfitenyésztést igyekeztem fejleszteni, átálltam teljesen az orpington faj tenyésztésére. Ezért baráti körökben tréfásan orpington kántornak hívtak. Ennek a fajnak jellemzője a nagy testalkat, vörössárga szín, nagy tojáshozam, ízletes hús és legfőképpen igénytelenség a táplálék tekintetében. Tudomást szerzett erről a székelyföldi gazdasági kirendeltség vezetője, gegei Kiss Ernő, és meglátogatta tenyészetemet, ami megnyerte tetszését, és felkért, hogy jelentkezzem a sepsiszentgyörgyi mezőgazdasági kiállításra. Megígérte, hogy a küldött és a vásár után megmaradt állatok el-, illetve visszaszállításáról ő gondoskodik. Jelentkeztem, és elküldtem egy kakast meg négy tyúkot, amelyeket a bizottság oklevéllel tüntetett ki. A szárnyasokat a kiállítás rendelkezésére bocsátottam.

Tekintettel a nagy takarmányínségre és arra is, hogy nekem az üszők hasznát nem hozták, azokat a szépvízi országos vásáron eladtam, és árukból egy szép harmóniumot vettem, amire nekem mint kántornak nagy szükségem volt.

Feleségem, hogy segítsen a család nehéz megélhetési helyzetén, megtanulta a paplanvarrást, amelyhez a szükséges rámat én csináltam. Ezzel lényegesen hozzájárult a háztartási költségek fedezéséhez. Ezenkívül érintkezésbe lépett egy budapesti maradék-áruházzal, amely bizományban maradék női és férfi ruhaanyagot szállított, és az eladott érték húsz százalékát adta fáradságdíjul. Feleségem a küldött anyagot mindig eladta, így megközelítőleg havi harminc koronát keresett, ami

akkor tekintélyes összeg volt. Egy alkalommal a cég ajándékba küldött egy szép kék férfi ruhaszövetet, amelyből készült ruhát több éven át viseltem.

Említettem, hogy szép nagy konyhakertem is volt, amelyet én hasznosítottam. Az a balhiedelem uralkodott Csikmadarason, hogy ott káposztát és más konyhakerti veteményt nem lehet termelni, mert azok nem fejlődnek ki. A balhiedelmet megdöntöttem, júniusban a kertemben olyan karalábék voltak, hogy leveleiből a feleségem zöldkáposztát tudott készíteni június 29-ére, Péter és Pál búcsújára. A búcsúebéden részt vett kollégák elcsodálkoztak. A nyár folyamán nagy mennyiségben tudtam szállítani zeller- és petrezselyemzöldjét, ősszel sok murkot, zellert, petrezselyemgyökeret és káposztát tettünk el télre, sőt a karcfalvi nagyvásáron szekérszámra árultam a fejes káposztát. Mind ezek hozzájárultak a megélhetés megkönnyítéséhez.

1907-ben megjelent az új iskolatörvény, az úgynevezett Apponyi-féle törvény, amelyet a későbbi oláh világban annyiszor hánytorgattak az iskolafelügyelők. Ez a törvény némi enyhülést hozott a felekezeti tanítóknak is, amennyiben 800 koronáról 1000 koronára emelte az évi alapfizetést, az 50 koronás ötödéves kárpótlék érintése nélkül, ezenkívül biztosította az államsegélyt ott, ahol a helyi járulék nem ütötte meg a mértéket. Továbbá megadta a felekezeti tanítóknak is a félárú vasúti jegy váltására jogosító arcképes igazolványt. Ugyanezt biztosította a kisebbségi iskolák tanítóinak is, ha azok a magyar nyelvet szóban és írásban is tudták. Csikmegyében is volt néhány ilyen román iskola, Vaslábbon, Nagykászon Feltizesében, a tölgyesi és gergyószentmiklósi járás határ menti községeiben.

Ebben az időben Csík vármegye királyi tanfelügyelője dr. Balló István volt, aki megelőzőleg a csíksomlyói gimnáziumban az irodalomtanára volt. Szigorúan ragaszkodott az Apponyi-törvény betartásához. Latesssel, a vaslábi román tanítóval a hosszú ingét beköttette, ettől tette függővé az államsegély kiutalását. Feltízen a román iskolában talált térképet, amely Románia határát a Tiszával húzta meg, letépte, és azt az iskola udvarán elégettette. Cselekedetéért a román pópák feljelentették, és büntetésből a Felvidékre, Turóc megyébe helyezték. Így adtak lovat alájuk.

Az állami tanítók több kedvezményben részesültek, magasabb volt az alapfizetésük, és családi pótlékot kaptak a feleség és három gyermek

részére. Ez elkeseredést szült a felekezeti tanítók körében, aminek hangot adtam a sajtóban. Csíkszeredában megjelent egy hetilap, a *Csiki Lapok*, amelynek főszerkesztője dr. Élthes Gyula vármegyei tiszti ügyész volt, aki rokonszenvezett a felekezeti tanítókkal. Ebben az ügyben megbeszélést folytattam vele, és megígérte, hogy cikkeimnek helyet ad a lapjában. Sérelmeinket több cikkben soroltam fel, amelyek ellen nemcsak az állami tanítók, hanem a katolikus papság részéről is hangzottak el ellenérvek. A vitának Kajcsa József csíkszeredai állami igazgató-tanító vetett véget azzal a megjegyzéssel, hogy a felekezeti tanítóknak igazuk van. Mind az állami, mind a felekezeti tanítók egy célt szolgálnak, egyenlő munkát végeznek, sőt a felekezetiek annyiban többet, hogy nagyon sok helyen ők tanítják a hittant, ezenkívül iskoláik a felszereltség tekintetében az államiak mögött állnak, és mégis ugyanazt az eredményt érik el.

1908. április 15-én született Ferike fiunk, aki már a negyedik gyermekünk volt. Egészséges, szép gyermek volt, nagyon szerettük. Keresztapja Ferenc öcsém lett, aki ezer koronás életbiztosítást kötött részére.

Székelyföldet a magyar állam mindig mostohán kezelte. Természeti kincseit nem tudta értékesíteni, mert hiányoztak a jó közlekedési utak, nem volt vasútja. Egyetlen vasútvonala volt a brassói fővonalhoz csatlakozó Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda–Madéfalva–Gyimesi vonal, mely Romániával kapcsolt össze. Megemlítem még a Sepsiszentgyörgy–Bereck helyi érdekű szárnyvonalat, amely enyhítette ennek a vidéknek az elzártságát. Ezt is csak 1892-ben építették.

Csík vármegyének a felcsiki, gyergyószentmiklósi, valamint a tölgyesi járások községei ki voltak zárva a vasúti forgalomból. Az erdők által szolgáltatott értékes fenyőfák hasznosítását a Maroson tutajokon bonyolították le. Végre 1908-ban megnyitották a Madéfalvát és Marosvásárhelyt összekötő székely körvasutat, amely enyhített a helyzeten, de mivel készületlenül találta a közbirtokosságokat, a beözönlő idegen tőke potom áron vásárolta össze a birtokosságtól az erdőket. Az engedélyek megadása a vármegyei Központi Bizottság hatáskörébe tartozott, amelynek elnöke a mindenkori alispán volt. Ezt az alkalmat használták ki a tőke urai, és megvesztegetéssel, amely az alispánnál könnyen elérhető volt, többször értek el eredményt.

Egy alkalommal Török Ferenc csomafalvi plébánost, aki országgyűlési képviselő is volt, meg akarták vesztegetni, hogy megnyerjék támogatását egy nagyobb erdőeladási ügyében. Egy zacskóban tízezer aranykoronát ajánlottak fel neki, amelyet ő színleg elfogadott, de azt a legközelebbi Közigazgatási Bizottság ülésén az elnöklő alispán asztalára tette a következő szavakkal: Mit kaphatott a címeres ökör, ha a szopós borjúnak ekkora összeget akartak juttatni? Ezt az alispán magára nézve sértőnek találta, és beperelte Török képviselőt. Ez a per évekig tartott, amely végül az alispán lemondásához vezetett. Ezt az esetet csupán azért mondtam el, mert a tőkés urak mindent elkövettek, ha az erdővételeknél maguknak előnyöket tudtak szerezni.

Csíkmadarason a három tanító minden tekintetben bírta a nép bizalmát. Ezt megtudták a lelketlen kufárok és minket, szegény tanítókat akartak megvenni drága pénzen azért, hogy megszerezhessék a közbirtokosság hatalmas kiterjedésű illóvölgyi erdejét, melyben kizárólag hangszerfának való fák voltak. Személyenként húsz-húszezer koronát ígértek nekünk, ha rábeszéljük a népet az erdő eladására. Nem álltunk kötélnek, és az erdővásár elmaradt.

Ebben az évben, 1909 május havában veszélyes gyermekbetegség, a diftéria jelent meg, amelynek védő szérumával éppen csak kísérleteztek. A községben a járvány olyan méreteket öltött, amilyenre példa még nem volt. Pár hét alatt egytől tizennyolc évig sokan estek áldozatul ennek a veszedelmes kórnak. Naponként temettünk. A karcfalvi orvos, dr. Székely Manó, aki egyedüli orvos volt a felcsíki járásban, mindent elkövetett a kór legyőzésére. Alkalmazta a kísérleti szérumot, de a nép ellenszegült. Mihály Elek kollégám, akinek egyik kisfia diftériagyánús lett, azonnal beoltatta a többi gyermekét, akik nem kapták el a betegséget. Látván az oltás eredményességét, a nép megadta magát, beoltatta gyermekeiket, és megszűnt a járvány. Gyermekeimet teljesen elkülönítettem, családommal nem érintkeztem, szobámnak külön bejárata volt, ételemet itt adták be az ajtón. Gyermekeim megmenekültek a kórtól, de én nem kerülhettem el. Belázasodtam, 39 fokos lázzal még aznap húsz temetésem volt, utána azonnal Karcfalvára mentem az orvoshoz. Gyógyszert írt fel, és meghagyta, ha a daganat, amely mutatkozott, reggelig nem apad le, azonnal hívassam. Másnap reggel állapotom ugyanolyan volt, mint amikor az orvos látta, és nem küldöttem érte. Délutánra azonban veszélyesen bedagadt a torkom,

nyomban orvosért küldtem, de öt pár perccel azelőtt vitték el Csikszentdomokosra egy nehéz szülés levezetésére. Ez éppen pünkösdi szombatján volt. Az orvos csak másnap hajnalban került haza, megtudta feleségétől, hogy kerestem, megmosakodott, átöltözött, magához vette a szükséges felszerelést, és reggel hat órakor már a szobámban volt. Én párnák között feküdtem és fuldokoltam. A családom tehetetlenül nézte vergődésemet. Az orvos ahogy belépett, tisztában volt a helyzettel, mindenkit kiküldött, elővette speciális készletét, számat kipeckelte, és manduláimat felvágta. Rettenetesen sok genny folyt ki, és levegőhöz jutottam. Azt a boldogságot, amit akkor éreztem, csak az tudja értékelni, aki már volt fuldokló állapotban, és ismét levegőhöz juthatott. Meg voltam mentve az életnek. Délben már a családommal ebédelhettem. Mindig áldom orvosomat, aki visszaadott az életnek.

Ebben az évben a nyár folyamán közös erővel megalakítottuk a gazdakört, amelynek szervezésénél segítséget nyújtott Kiss Ernő gazdasági felügyelő. Az ügyvitellel engem bíztak meg. Első teendőnk volt, hogy a nyári dologidőre, amikor megindul a havason is a kaszálás, hozzassunk kukoricát, mert a puliszka fontos ételmezési cikk ilyenkor. A puliszkát férfiak is meg tudják főzni, és az tejjel, túróval felváltva fogyasztható és igen tartós a gyomorban. Tejelő állatok mindig voltak körülöttünk. Tevékenységemet méltányolta a gazdasági felügyelő, és kinevezett a felcsíki községek gazdasági tudósítójának. Abban az időben ez kitüntetés számba ment. Természetesen a munka elvégzése díjtalan volt.

A kézi munka tanításának elsajátítása céljából a királyi tanfelügyelőség Csikszeredában Slöjd [svéd: *kézzel végzett munka, ami mozgalommal szélesedett a korabeli Magyarországon is – a szerk. megj.*] kézimunka-tanfolyamot rendezett az iskolában, amelyen papírhajtogatás, agyag- és famunkák oktatása szerepelt. E tanfolyamon Pálosy Géza kollégámmal vettem részt, az egész vármegyéből körülbelül harmincan jelentünk meg. Amit készítettünk, hazavihettük magunkkal. Ezenkívül akik szorgalmasabbak voltak és kiválóan dolgoztak, a tanfolyam befejezésekor jutalmat kaptak. Pálosyval egy gyalupadot kaptunk a hozzá való felszereléssel.

Ebben az évben indult el dalgyűjtő útjára Bartók Béla és Kodály Zoltán, akkor még akadémiai növendékek. Madarasra Bartók Béla jött, és két héten át én kalauzoltam őt a nótafákhoz. A leénekelte népdalokat

nyomban kottázta, és visszaénekelte ellenőrzésképpen, hogy úgy kottázta-e le, ahogy a nótafa énekelte. Egyikük elénekelte Báthori Endre bíboros, erdélyi fejedelem tragédiáját, amelyet a népköltészet népbaladának is beillő módon örökített meg. Mihály román vajda két csíkszentdomokosi embert bérelt fel Báthori megölésére. A vajda Erdély uralmára törekedett, és a legfőbb akadályt Báthori személyében látta. Báthori menekülés közben a csíkszentdomokosi Pásztorbükk nevű erdőrészen megpihent, és alvás közben meggyilkolták. Emiatt a pápa Szentdomokos községét egyházi átokkal sújtotta, és tíz éven keresztül ebben a községben nem volt istentisztelet, nem szóltak a harangok, nem volt egyházi temetés, keresztelés, házasságkötés stb. Ez igen nagy büntetés volt, mert itt tulajdonképpen azok bűnhődtek, akiknek semmi közük nem volt a gyilkossághoz. Azon a helyen, ahol a gyilkosság történt, a kegyelet kápolnát építtetett, és ott minden évben a gyilkosság évfordulóján emlékbúcsút tart a község népe.

Az évenként kétszer, tavaszon és ősszel megtartott tanítóegyesületi életbe is tevékenyen bekapcsolódtam. Két ízben szavaltam, egyszer Madéfalván, ahol Jókainak a *Holt költő szerelme* című költeményét nagy sikerrel mondtam el. A második helyre nem emlékszem, hogy hol szavaltam. A madéfalvi gyűlést, abból a célból, hogy a madéfalvi veszedelemről kellőképpen megemlékezzünk, nem tavasszal, hanem kicsit korábban, januárban tartottuk meg, közel a tragédia évfordulójához. Itt 1764. január 6-án [*valójában január 7-én virradatkor – a szerk. megj.*] Mária Terézia generálisa, Buccow a székelyek százait gyilkoltatta le [*valójában báró Siskovics József altábornagy adta ki a parancsot, aki a leváltott Buccow helyébe lépett – a szerk. megj.*], mert azok ősi jogukról nem voltak hajlandóak lemondani, és vonakodtak felvenni a fegyvert, mint a felállítandó határőrezred katonái. Ez alkalommal Buccow mintegy ötszáz embert gyilkoltatott le, akiknek holttestét egy közös sírban, a község szélén temettette el, föléjük egy nagy tölgyfakeresztet állíttatott, amelyre ráíratta: Itt nyugszik a székelyek megalázott büszkesége. Egy csíksomlyói ferences szerzetes ezt látva, rávésette a kereszt rövidebb fájára: sicvlicidivm. Magyarul székelyveszedelem. Ha ebben a latin betűket az „S” kivételével összeadjuk, mint római számokat, megkapjuk a tragédia évének számát, 1764-et. A ferences atya még azt is rávéste: „Itt emelt magának a gonoszság oltárt, mondd

el hóhéringra a CIX.-k soltárt”, amelyben benne van: Nem nyugszom addig, míg ellenségemet lábam zsámolyává nem teszem.

Ezen a helyen a székely nép kegyelete közadakozásból 1904-ben egy monumentális emlékművet emelt, amelynek leleplezését országos ünnep keretében nagy fénnnyel ülték meg. A leleplezési ünnepségen igen sok pesti újságíró is megjelent. Szerencsére a kormányt az akkori csíki főispán, Mikó Bálint képviselte, aki ízig-vérig székely volt. Azért mondám szerencsére, mert Zsögön Zoltán, a csíksomlyói tanítóképző fiatal poéta lelkületű tanára ez alkalomra írt ódáját szavalta el, melynek a kezdő szakasza, ha jól emlékszem, ez volt:

*Bíborban, bársonyban született hitvány porkoláb,
Gazember bitangot nem tűrjük tovább.
Véres kezével a nyelvem tépje ki,
Az igazat úgylis megmondom neki.*

Az újságírók, gyorsírók lázasan jegyezték, de Mikó főispán megtiltotta azoknak nyilvánosságra hozását. Ha ez nyilvánosságra került volna, Zsögön nem kerülhette volna el a felségsértés vádját, ami súlyos büntetést vont volna maga után. Egyedüli büntetése az lett, hogy Majláth püspök úr, amikor ezt megtudta, magához hívatta, és felkérte, hogy ezt a versét semmisítse meg, és saját érdekében többé ilyen hangú verset ne írjon.

Az egyesületi élet keretébe tartozik az is, hogy az egyik ilyen gyűlés alkalmával előadást tartottam az egyszerűbb tanszerek előállításáról, amiket magam készítettem, és azokat be is mutattam. Az egyik volt az a gyűrű, amelyen érzékelhetően bemutatható, hogy a melegség következtében a testek kitágulnak, és így a felhevített golyó nem megy át azon a gyűrűn, amelyen hideg állapotban könnyedén átment. A másik a színkeveréshez használható korong volt. Az előadás sikeres volt, a taneszközöket átadtam az intézeti szertárnak.

Az 1904-es képviselőválasztások után a zavaros belpolitikai helyzet miatt már kétszer volt választás. 1910-ben újból kiírták a választásokat. Már nem emlékszem, ki volt a felcsíki járás utolsó képviselője, csak annyit tudok biztosan, hogy az mameluk volt. A kerület ellenzéki vezérei felléptették dr. Györffy Gyula csíkszentsimoni születésű, Budapesten élő neves ügyvédet. Ez az ember, mint hű székely, a népe érdekében sokat tevékenykedett. Könnyebbé szerette volna tenni a

székely asszonyok szövését azzal, hogy állami támogatással olyan szövöszékhez jussanak, amelynek segítségével munkájuk könnyebbé válik. A kereskedelmi államtitkári hivatalban Sztérynyi József ült, aki nem tudni, mi okból, személyes ellensége volt Györffynek. Meghiúsította Györffy igyekezetét, és a székely nép előtt nevetségessé tette, mert a beharangozott szövöszék akciót nem tudta megvalósítani. Az ellenzék vezeterei szerették volna, ha Györffy visszakapja régi jó hírnevét, és jelölésével akcióképessé akarták tenni.

A kormány jelöltje a dúsgazdag papírgyáros, dr. Surányi Miklós volt, aki szórta a pénzt a megvesztegetésekre. Györffy szegény, leégett ember volt, nem telt neki vesztegetésekre. Az ellenzéki vezetők, akik felléptették Györffyt, akcióba léptek, felkeresték a tanítókat, mint akik legtöbbet tehetnek a falu lakóinak felvilágosítása tekintetében. Hozzánk is eljöttek Madarasra, és mi vállaltuk a megbízatást, mégpedig eredményesen. A 120 választójogosultból 100-at megnyertünk ügyünknek. Hasonló volt az arány a többi községekben is.

Surányi a szállongó hírek szerint 320 ezer koronát költött. Ez hihető is, mert akadt egy jegyző, a nevét elhallgatom, akitől faluja szeretett volna megszabadulni, és őt is felléptették jelöltnek. Ő a jelölést vállalta, ami Surányinak nem tetszett, és hogy rábírra a visszalépésre, 50 ezer koronát adott neki, amit a jegyző elfogadott. Visszalépett, kocsit, lovat és a feleségének zongorát vett, pedig még zongorázni sem tudott. Surányi főkortese minket is felkeresett, és hármunknak 20 ezer koronát ígért, sőt le is tett az asztalunkra, ha a választóknak legalább a felét az ő táborukba visszük. Nem vállaltuk. Sokan mondták, miért nem vettük el a pénzt, és azután fordítottunk volna hátat. Ezt jellemtelenségnek tartottuk, és nem tettük volna meg.

A választáson Györffy fényes győzelmet aratott, összes költségei talán háromezer koronát tettek ki, az úgynevezett fuvar költséget. A választások után Györffy személyesen felkeresett és megköszönte önzetlen közreműködésünket. Sajnos terveit nem tudta megvalósítani, mert 1914-ben kitört a nagy háború, és nem nyílt tere a beígért elképzeléseknek.

Nevetségesnek tűnhet, de mégis megemlítem, hogy élve búcsúztattam el valakit. Volt Madarason egy bohém életű kereskedő, aki jó barátom volt. Úgy hívták, hogy Izsák Antal, mi Tóninak szólítottuk. Súlyos beteg lett, elmentem hozzá meglátogatni. Rövid beszélgetés után

hozzám fordult, és azt mondta: Te Pista, én most meghalok, kérlek, búcsúztass el engemet, hogy kiktől, azt most feldiktálom, mert ha én meghaltam, és a feleségem diktálja fel, ő azokat is felírhatja, akiktől én nem akarok búcsúzni, mert nem szerettem őket. A megbízást vállaltam, mert meg voltam győződve, hogy erre sor kerül, hiszen nagyon gyenge volt. Június hónapban voltunk, a legjobb kaszálási időszakban. Amint már jeleztem, volt a havason egy 28 holdas erdei kaszálóm. Vasárnap délután volt, amikor Izsák búcsúztatására vállalkoztam. Még aznap délután elindítottam a kaszásokat, hogy hétfő reggel időben hozzáfoghassanak a kaszáláshoz. Hétfő reggel a mise után szándékoztam felmenni a havasra. Mivel Izsák állapotát súlyosnak véltem, még az éjszaka elkészítettem a búcsúztatót, és reggel meghagytam a feleségemnek, hogy ha Izsák meghal, azonnal értesítsen. Hétfő reggel el is mentem. Türelmetlenül vártam a feleségem üzenetét, de hiába. Végül meguntam, és csütörtökön hazamentem megtudni, hogy mi van Izsákkal. Első dolgom az volt, hogy meglátogattam. Meglepetésemre ott ült az ágya szélén, lábait lógatta, előtte egy kis széken egy üveg bor, és iddógált. Amikor meglátott, felujjongott, és azt mondta: No, Pista, nincs szükségem a búcsúztatóra. Nem oda Buda, testvér. Én megcsináltam a búcsúztatót, és ingyen nem dolgozom, mondtam tréfásan. No, ha megcsináltad, akkor fújd el. Zsebembe nyúltam, elővettem az elkészített írást, és énekelni kezdtem. Természetesen minden versszak után ittunk egyet, de mivel hosszú volt, hát sokat ittunk. A felesége hol kacagott, hol sírt, de maga Izsák komolyan sírt. Amikor befejeztem, azt mondta: No, feleség, ha meghalok, nem kell búcsúztató, mert én élve meghallgattam. Jól van, Pista, köszönöm.

Évek múlva, amikor már csíkszentgyörgyi kántor voltam, és a háború második évében jártunk, Brassóban volt dolgom. A Kapu utcán mentem végig, egyszer csak egy igen kis üzlet feletti cégtáblán Izsák Antal nevét olvastam. Beléptem, hát meglepetésemre őt találtam a kis kefeüzletben. Amikor meglátott, megismert, és sírni kezdett. Te, Pista, nem tudok meghalni, a halál azt hiszi, hogy már meghaltam, hiszen elbúcsúztattál. Hej, pedig de szeretnék meghalni, egyedül maradtam, maholnap már teljesen tehetetlen, nyomorultul kell elpusztulnom. Megsajnáltam, s hogy mégis legyen valami, ami rá emlékeztet, vettem egy kis keménykalap-kefét, amely még ma is megvan, s ahányszor meglátom, mindig

eszembe jut, hogy én egy embert élve elbúcsúztattam, és az nem tud meghalni.

Teltek-múltak az évek, munkámat végeztem rendesen. 1909 decemberében, amikor az éjféλι miséről hazamentem, örömkönnyek között találtam a feleségemet, szerencsésen megszületett a kisleányunk, sorrendben az ötödik. Jézuska hozta, legyen Éva, mondtam. Nem, Sáríka lesz az ő neve. Legyen, de én az Évát is akarom, így lett a neve: Sarolta Éva.

Fontosabb események nélkül teltek a hónapok, bár a világban történő események izgalmakat okoztak az emberiség részére. Ilyen volt Bosznia és Hercegovina annektálása, melyet a nagyhatalmak nem néztek közömbösen. Ez már részben szinte háborúhoz is vezetett. Magyarországon részleges mozgósítást rendeltek el. Az izgalmak ideiglenesen eltűntek, de már érezni lehetett, hogy közeledik egy nagy leszámolás, amely ránk, magyarokra végzetes lehet.

Ilyen izgalmak közepette érkezett el 1911. augusztus 24-e, amikor megszületett hatodik gyermekünk, Erzsike. Kezdetben szinte kedvetlenül fogadtuk, mert a rendes sorrend szerint fiú következett volna. Szép volt, kedves volt, Isten ajándéka volt, belenyugodtunk, és így volt jó, mert ő az, akire mindig büszkén és szeretettel gondolunk. Ő a család kis pöntyikéje ma is.

Belső sugallatra elhatároztam, hogy tovább megyek Csíkmadarasról. Nemsokára olvastam, hogy Csíkszentgyörgyre kántortanítói állásra pályázatot írtak ki. Elhatároztam, hogy megpályázom, annál is inkább, mert ötven évvel azelőtt édesapám ott volt segédtanító. Az elhatározást tett követte, beadtam a pályázatomat, és 1911. október 8-án, Magyarok Nagyasszonya ünnepén próbát énekeltem, és megválasztottak.

Ebben a községben nagyobb volt a jövedelem, 200 kalongya őszi búza, 220 zab, 120 szekér bükkfa, szántó, kaszáló és még némi állami segély is. A püspöki kinevezést október 17-én kaptam meg, és november 1-re az állást elfoglaltam. A madarasiaktól fájó szívvel búcsúztam, különösen a kollégáktól, mert igen jól megvoltunk együtt.

Csíkszentgyörgyön (1911. 11. 01. – 1914. 06. 28)

Csíkszentgyörgyre tizenkét szekér vitte le a holminkat, a tizenharmadikban a család tagjai mentek. Szentgyörgyön bankettal fogadtak. Csak az volt a nagy baj, hogy nem volt kántori lakás, és egy kis falusi

bérházba kellett költözzünk addig, amíg felépítik az új kántori lakot. Amikor megláttam a szűk lakást, elszorult a szívem, és szinte bántam, hogy a madarasi szép lakást otthagytuk, és ide, ebbe a nyomorúságos kis fészekbe költözzünk. Egy belső hang azt súgta, ez a szűk lakás nem szolgálhat egy ilyen nagycsaládnak egészségére. De ha már így van, hát akkor bízunk mindent a Jóistenre! Ki tudja, mi a szándéka velünk! Legyen úgy, ahogy ő akarja!

Beköltöztünk, elrendeződünk úgy, ahogy lehetett, de a szalongarnitúránk nem fért be, azt az iskola padlásán helyeztük el abban a reményben, hogy a jövő évben felépítik a beígért kántorlakot, és ott majd elférünk. Ebben a lakásban, ahol eddig csak két személy lakott, most tizenegyen kell elférnünk. November elsején letettem az esküt, ezzel hivatalosan is a szentgyörgyi hitközség kántortanítója lettem. Elkezdtem a működésemet.

Füstös kollégám kalauzolása mellett megkezdtük az ismerkedő látogatásokat. Odamentünk, ahová ő tanácsolta. Később rájöttem, ő csak azokhoz vezetett, akikkel nem volt haragban. Nem vezetett el például a csíkszentgyörgyi községi pénztárhoz, aki középiskolát végzett, értelmes, tekintélyes ember volt, mert övele rossz viszonyban volt. Ennek később, amíg ki nem derült az igazi ok, sok kellemetlenségét kellett tapasztalnom. November 25-én Katalin-bált rendezett az intelligencia, és oda minket is meghívtak. Megjelentünk. Itt megismerkedtem a község több számottevő emberével. Margit, a feleségem húga itt ismerkedett meg Csutak Andorral, egy kereskedő ugyancsak kereskedő fiával, amely ismeretségből a végén házasság lett.

Csíkszentgyörgy és a közeli Csíkbánkfalva községeknek közös egyházközségük volt. A két község 1911-ig körjegyzőséget alkotott [*vagyis a két község igazgatási feladatainak együttes ellátásában állapodtak meg – a szerk. megj.*], ekkor szétválasztották, önálló jegyzővel Bánkfalva is nagyközség lett. A szétválásig az erdőségek nem voltak megosztva. Ezt a lakosság nagy része érthetetlen okokból nem is akarta. A megosztás mellett harcolt a közbirtokossági elnök, csíkszentgyörgyi lakos és a bánkfalvi bíró. Tervük sikerült, de mind a ketten életükkel fizettek. Az ellenzők felbujtattak egy pár fiataalt, és a megegyezést rögzítő gyűlést követően, amely egy közös ebéddel és mulatsággal ért véget, az éj leple alatt, amikor a vendéglőből eltávoztak, az elnököt leszúrták, a bírót

pedig agyonütötték. Az ellenségeskedés nem szűnt meg, sőt átragadt a fiatalságra is, és gyakran véres verekedéssé fajult.

December hónap első napjaiban egy vasárnap este Füstös kollégámtól, a piactérről mentem haza a Fiság melletti lakásomba. Az út egy 200 m hosszú, két oldalt 2 m magas kerítéssel szegélyezett síkátoron vezetett. A síkátor közepén lehettem, amikor mindkét irányból hangos énekszóval közeledett egy-egy csoport berúgott fiatal legény. Amikor egészen közel kerültek egymáshoz, hangos szitkozódásba kezdtek, és előkerültek a bicskák. Megijedtem, hogy most mi lesz. Bátorságot erőltetve barátságosan rájuk szóltam: Hát ilyen csúnyán mutatkoznak be az új kántoruknak! Az ellentéteket el kell simítani. Mindannyian magyarok, testvérközségek lakói, hát szeressék egymást! Vállalkozom, hogy a megértést létrehozom közöttük, csak adjanak alkalmat rá. Jövő vasárnap délután jöjjenek össze az iskolában, és ott mindent elintézzünk. Meghallgattak, a bicskák zsebbe kerültek. Hátat fordítottak, és mindkét csoport elindult saját faluja felé.

A következő vasárnap a két részről harminc fiatal legény jelent meg. A beszélgetések eredményesek voltak. A harminc fiatalon keresztül megfogtam az ifjúságot, és a téli vasárnapi délutánokon egyre többen és többen jöttek össze, így nem hivatalosan létrejött az ifjúsági egyesület. Az összejöveteleken elbeszélgettünk a magyar történelemről, földrajzról, számolgattunk. Tanultuk a faragott fa és a gömbfa köbtartalmának kiszámítását. Ez tetszett nekik a legjobban, mert a község lakóinak egyik fő kereseti forrása a fájuk értékesítése volt.

A kántorlakás építése ügyében a két község birtokossága közös gyűlésre jött össze. Népes családomra tekintettel elhatározták, hogy négyszobás lakást építtetnek. Ez ellen Tompos János tiltakozott, itt már megmutatkozott az ellenszenv, hogy nem tettem látogatást nála. Hivatkozott a törvényre, amely a tanítónak kétszoba-konyhás lakást ír elő. Erre Incze plébános azt válaszolta, igaza van, de mivel Király tanító úr kántor is, őt mint kántort is megilleti két szoba. A gyűlés így határozott. Ennek alapján megbízták a jelenlévő vármegyei építészeti hivatal mérnökét a terv és költségvetés elkészítésével. Ezzel felcsillant szememben a reménység sugara, hogy mégiscsak lesz megfelelő lakásom.

Amikor Madaraszról elköltöztünk, a feleségem a hurcolkodás közben a hasát a köldök táján megütötte, de ő ezzel nem törődött. Szent-

györgyön többször említette, hogy nagyon fáj a hasfala. Orvost akartam hívni, de ellenkezett. A községházánál összefutottam a hivatalos körútián lévő dr. Csiszér Miklós járási főorvossal, és elvezettem lakásomra, hogy nézze meg a feleségemet. Megvizsgálta, és szörnyen letolt, hogy ilyen későn hívtam. Annyira el volt hanyagolva a dolog, hogy nyomban sebészeti beavatkozás volt szükséges. Mivel az orvos mindig magával hordozta a szükséges műszereit, azonnal hozzálátott a műtéthez, felvágta az ütés következtében keletkezett hastályogot, amiből rengeteg sok genny folyt ki. Ezzel a műtéttel megmentette a feleségem életét. Áldja meg az Isten porában is!

Közben teljesítettem hivatásomat. Az intelligenciából egyelőre egy férfi dalárdát szerveztem, és megkezdtuk az előkészületeket a március 15-i ünnepségre. Az ünnepély szépen sikerült.

Ezt követően bennünket nagy csapás ért. A tavaszi latyakos időjárás és a szűk lakás következtében családomban járvány fordult elő. Először a feleségem húga, Annuska betegedett meg, utána mindegyik gyermekünk, kivéve Erzsikét, akit még anyatejjel táplált az édesanyja. Azonnal orvosért küldtem Csíkszentmártonba, de sajnos Csiszér doktor úr körúton volt, a fuvaros pedig elhozta dr. Czirjákot, aki bizony gyenge orvos hírében állott. Megvizsgálta a betegeket, és diftériát állapított meg. A legsúlyosabbnak Ferike állapotát találta, őt nyomban beoltotta a diftéria szérummal, és ráadásul a torkát meglápiszolta (gyógyhatásúnak tartott ezüst-nitrát kristályok oldata). Szegény gyerek rettenetesen sikoltott, és azt kiáltotta: Ne öljetek meg! Ez nagyon sokszor eszembe jut, ilyenkor mindig marcangolja a szívemet az a vád, hogy mivel megengedtem, én is oka vagyok halálának. Megjegyzem, hogy az a „híres” orvos a fecskendőjét nem dezinficiálta. Még aznap eljött Csiszér doktor úr, aki később megállapította, hogy szegény gyermek vérmérgezést kapott. Azt is megállapította, hogy a gyermekek nem diftériában, hanem vörhenyben (skarlát) betegedtek meg, és sikeresen kezelte őket.

A következő éjszaka hirtelen én lettem beteg. Reggel az orvos úr, aki hívás nélkül jött mindennap, megállapította, hogy tüszős mandulagyulladásom van. Orvosságot írt fel, megvettem, beszedtem, de nem használt. A Ferike állapota pedig reménytelenné vált. Az orvos mindent megtett, de sikertelenül. Másnap reggel négy szemközt azt mondta nekem, magának talpra kell állni, ezért kénytelen vagyok felmetszeni

a manduláit, hogy siettessem a gyógyulást. Megtette. Két-két vágást végzett a manduláimon, és másnap reggelre már jobban lettem. Szegény Ferike még aznap éjjel kiszenvedett, mégpedig úgy, hogy nem volt mellette senki sem. A sok beteg ápolásában mindenki elfáradt, kimerült és elaludt, nem tudott virrasztani mellette senki. A drága gyermeket, mert ragályos betegségben halt meg, hatósági rendelkezés alapján már másnap eltemettük. Ott tudtam lenni. A többi gyermek és Annuska még mindig betegek voltak. Magdus állapota volt a legsúlyosabb. Csiszér mindennap jött és ápolta a gyermekeket. Magdus állapota szinte reménytelen volt.

Alighogy eltemettük Ferikét, sürgős ügyben Csíkszeredába kellett mennem. Amikor felültem a szekérre, anyósom azt kérdezte tőlem: Mit csináljak Magdussal? Én rezignáltan azt feleltem, semmi egyebet, mint amit az orvos mondott. De úgyis minden hiába, őt is már csak a föld gyógyítja meg! Erre anyósom kapta magát, és még április lévén, a fagyos földből nagy nehezen felkapart annyit, amennyit egy kendőbe tehetett, és azt Magdus nyakára kötötte. A gyermek türelmesebb lett, és elaludt. Délután, amikor jött Csiszér, már egészen jól volt. Elcsodálkozott, és azt mondta: Nem lehetetlen, hogy az a fagyos föld a kendőn át jó hatást gyakorolt.

Sorra mindegyik gyerek meggyógyult, de ez hat hétbe került, és ezalatt mindennap eljött Csiszér orvos úr, és semmit sem fogadott el, mondván: elég volt magának az a szenvedés, amit a saját és gyermekeinek betegsége alatt el kellett viselnie. Ez volt Csiszér doktor, az igazi emberbarát. Újból mondom, áldja meg az Isten. Sajnos, ennek a betegségnek a következményei megmaradtak mindegyik gyermeknél. Aladárkának a fülére ment, és a dobhártyája kifúródott. Emmuskánál, Magdusnál és Sáríkáknál pedig a szívnél okoztak soha el nem múló tüneteket.

Ferike tragikus halála miatt, aki éppen csak négyéves volt, fel akartam jelenteni Czirjákat, de Csiszér orvos úr lebeszélte, mondván: Feltámasztani úgysem tudjuk, ellenben újabb fájdalmat okozna az, hogy elrendelnék a gyermek felboncolását. Nem tettem feljelentést, de amikor Czirják az iskolába jött megvizsgálni a gyermekeket, otthagytam őt, és szóba sem álltam vele.

Mivel a kepejárandóság a naptári évre szól, így az 1911. évre csak igen kis hányadot kaptam, és bizony anyagi nehézségek állottak elő.

Ezt csak úgy tudtam leküzdeni, hogy még a Baróton kötött életbiztosításomat felmondtam, és a megállapodás értelmében a befizetett összeget bizonyos levonással visszakaptam. Ez, ha jól emlékszem, 760 koronát tett ki, ami abban az időben tekintélyes összeg volt, a hivatalos tanítói fizetés egy évre ezer korona volt. Ezzel jól jártam, különösen jól, ha arra gondolok, hogy a háború után az ilyen biztosítási összegek mind elvesztek. Így beigazolódtott az a közmondás, hogy minden rosszban van valami jó.

Anyósom a baróti házát még 1910-ben eladta 11 ezer koronáért, ebből kifizette a kétezer korona adósságomat, amelyet tulajdonképpen a megterhelt családi körülményeim miatt kellett csinálnom. Ezer koronából felruházta lányait és önmagát, a megmaradt nyolcezeret pedig bankba tette. 1912 júniusában Margit férjhez ment Csutak Andor kereskedőhöz, és négyezer koronát felhasznált hozományra, bútorra és készpénzre. Az egyéb holmikát már megszerezte, a szőtteseket elkészítette, mielőtt hozzám költöztek volna. Ezek a holmik Annuska részére is megvoltak, amelyek egy nagy ládában voltak elraktározva.

Az 1912. évi kepezés megtörtént, és így a jövő kilátásai biztatóbbak lettek. Az esős időjárás miatt a kántorlak nem készülhetett el, és emiatt az ősz folyamán leköltöztünk az iskolához a tanítói lakásba. Ezt megtehettük volna 1911-ben is, amikor Madarásról ideköltöztünk Szentgyörgyre, de Györke kolléga, aki mint legényember lakott benne, nem volt hajlandó átadni a lakását, pedig az iskolaszék biztosított volna részére ugyancsak az iskola épületén belül egy másik egyszobás lakást. A kisfiam elvesztése felébresztette benne a jobb baráti érzést, és önként adta át a lakását, elfoglalta az egyszobás részt, amit az előző évben ajánlottak neki. Döntését hálával fogadtuk.

Mindenesetre ez sokkal kényelmesebb volt, mint a Fiság melletti nyomorúságos kis lakás. A költözködési fáradalmak következtében anyósom tüdőgyulladást kapott. Ezt az alkalmat felhasználtuk, és minden nagyobb rábeszélés nélkül katolizált. Leányai szintén katolizáltak. Margit a férjhezmenetelekor, Annuska pedig az év végén, mivel akkor töltötte be a 18. évét. Így már az egész család visszatért az egyház kebelébe, kivéve apósomat, aki máshol élt, mert anyóssal hadilábon álltak.

Azok a családok, amelyek napszámos sorba tartoztak, az egyházi törvények és a szokásjog alapján nem fizettek fajárandóságot, helyette

az igával rendelkezők által behordott fát kötelesek voltak felválni és ellátásukat maguknak kellett megoldani. Ezt embertelenségnek tartottam, és bevezettem, hogy ezek a favágók munkájukért egész napi teljes ellátást kapjanak. Jöttek is szívesen, amikorra meghívást kaptak.

Kiállításra szüntettük meg azt a furcsa szokást is, hogy házszentelés alkalmával a hívek tojást, füstölt disznólábat és egyebet adjanak, s azt a kijelölt egyházi segédszemélyzet a kosarában, zsákjában házról házra hordozza végig a falun, kísérve a papot és a kántort. Incze plébános úr szívesen beleegyezett, mert ő sem volt híve az ilyen koldulási rendszernek. Megszüntettem a temetések megelőző zsolttározásokat, amelyek csak arra voltak jók, hogy a rendes kántorok tekintélyét aláássák. A zsolttározás alatt, amit a kántor egyedül végzett a koporsóba tétel előtt, a kántor a kitett egy liter bort el kellett kortyolgassa.

Amikor engem egy jómódú ember halála alkalmából meghívtak zsolttározásra, nem akartam elmenni, de a plébános úr azt mondta, egyelőre ne csináljak újítást, ez rossz színben tüntetné fel az elődömet. Hát elmentem, de ugyanakkor elhatároztam, hogy nem az elődöm által bevezetett két koronás díjat, hanem húsz koronát fogok kérni, abban a reményben, hogy így a falu elhagyja a temetések előtti zsolttározást. Amikor megkezdtem a zsolttár éneklését, az asztalra tették az egy liter bort, amit én visszavitettem, mondván, ha végeztem, akkor kérek egy fröccsöt. Feltűnt nekik. Másnap, amikor a temetés után fizetni akarta a két koronát, azt mondtam: A zsolttározás díja húsz aranykorona. Sokallotta, de fejcsóválva kifizette. A falun végigfutott a hír, hogy az új kántor csak húsz koronáért zsolttározik. Céloamat elértem, több zsolttározást nem rendeltek.

Események nélkül teltek hetek, hónapok. A megegyezés szerint a legényekkel a vasárnap délutáni összejöveteleket megtartottam. Az egész tantestület és a plébános úr bevonásával a felnőtt gazdáknak előadásokat tartottunk. A gazdasági témájú előadásokkal útmutatásokat adtunk a tagosított birtokokon (a szétszórt apró birtokokat egy összefüggő tagban kapták meg a gazdák) történő gazdálkodáshoz. Ebben a gazdák járatlanok voltak, mivel a tagosítás előtt a nyomásos rendszer szerint gazdálkodtak. A négyes forgó célszerűségét magyaráztam, és kihangsúlyoztam a kapásnövények közül a takarmányrépa fontosságát az állatok célszerű etetése érdekében. Erre az egyik gazda azt mondta: Jól van, kántor úr, de járjon elől, mutassa meg, hogyan

kell csinálni. Nem volt szándékom gazdálkodni, de ez a közbeszólás kötelességemmé tette. Adósságra állatokat szereztem, berendezkedtem és a kántori birtokon hozzáfogtam a javasolt módon a gazdálkodáshoz, amely eredményes lett. A követőim száma megsokasodott.

Az általános gazdasági krízis, amelyet Magyarországon súlyosabbá tett a balkáni háború, a gazdákat nehéz viszonyok közé sodorta. A bankok megszigorították a hitel folyósítását és ez nagyon megnehezítette a gazdák számára célszerű gazdasági eszközök beszerzését. Ez a körülmény adta azt az ötletet, hogy a szentgyörgyi és bankfalvi gazdák megsegítésére létrehozzunk egy kis takarékpénztárt csekély 40 000 korona alaptőkével. A részvényjegyzések megindultak, és öszre lejegezték az egész alaptőkét képező 40 000 koronát.

Mielőtt a takarékek beindításáról részletesebben írnék, megemlítem az alábbi esetet, ami sok kellemetlenséget okozott további életem folyamán. Potyó Antal bankfalvi jegyző házassága alkalmából minket is meghívott a menyegzőjére. Hivatalos volt Bartalis Ágoston főszolgabíró is. A menyegző Csíkközvárosban Potyó szülőfalujában volt. Ide való volt a menyasszony is. A vacsora alatt a kozmási tanító, Kömény Gyula hozzám fordult, és hangosan kért, hogy meséljem el az 1900. március 15-i diáktüntétést, amely a tanítóképzőben folyt le. Mindent elmondtam úgy, ahogy történt, de nem ismertem fel Bartalist, akit annak idején a tüntetés napján a Székely Vendéglőből kidobtunk, mert a cigánnyal az osztrák himnuszt húzatta. A történet elmesélését hallgatta Bartalis is, és megjegyezte: Az a kidobott ember én voltam. Így egymásra ismertünk, szóváltás nem történt, de volt folytatása. Erre később visszatérek.

Bartalis tehát ellenségem lett, de ellenségem lett Puskás jegyző is, mert a két községtől a havasi kaszálók helyett cserébe elkértem a kántor lak mögötti kertet. Ezt a kertet baromkertnek nevezték, és itt szokták tartani az állatvásárokat. Közel volt, jó takarmány termett rajta, és kevésbe került a megmunkálás, a termény hazaszállítása. Korábban a kert bérlője a jegyző volt, bántotta őt, hogy nekem adták, bár nyíltan nem mutatta.

Ellenségemmé lett Füstös is, akinek szemrehányást tettem azért, mert nem vitt el Tomposhoz, hogy bemutatkozó látogatást tegyek náluk. Bántotta őt az is, hogy részemre szép házat építettek, őneki pedig egy szűk kis lakásban kellett élnie, annak ellenére, hogy többször

kérte az illetékeseket, adjanak neki megfelelő lakást. Igaza volt, de nem tudom, hogy miért nem teljesítették a kérését.

1913 őszére elkészült a lakás, és felköltöztünk oda. Kényelmesen elrendezkedtünk, a szalongarnitúra is lekerült az iskola padlásáról. Irigylésre méltó volt a lakás. A gyermekek külön szobát kaptak, boldogok voltak, szabadon élhették gyermekéveiket.

A Székelyföldi Gazdasági Kirendeltség sertésenyésztési kiállítást rendezett Szentgyörgyön. Én is kihajtottam az igen szép yorksiri anyakocámat tizenkét kis malacával. Amikor Kiss Ernő gazdasági felügyelő úr meglátta a kocát, azt kérdezte a bánkfalvi bírótól: Kié az a koca? A bíró megmondta, hogy az enyém. A felügyelő úr nyomban a bíráló bizottsághoz fordult, és a kocát az első díjra, a húsz koronás aranyra javasolta. A bizottság elfogadta a javaslatot, és én a húsz korona mellé egy kitüntető oklevelet kaptam. Ennek a bíráló bizottságnak tagja volt Tompos János is. A kiállítás bezárása után Incze plébános úr meghívta a bizottságot és engem, mint nyertest, uzsonnára. Már az asztalnál ültünk, amikor Tompos megkésve megérkezett. Körüljárt az asztalnál, mindenkivel kezet fogott, de engem elkerült. Ezt észrevette Kiss gazdasági felügyelő úr, és megkérdezte Tompostól: Miért nem fogott kezet Király tanító úrral? Tompos azt felelte: Mindig megnézem, hogy kivel fogok kezet. Kiss azt felelte: Márpedig érdemesebb emberrel, aki a közügyek iránt annyira érdeklődik és dolgozik, mint Király tanító úr, egyhamar nem foghat kezet. Én hallgattam.

Uzsonna végével, amikor mindenki igyekezett elmenni, Incze plébános úr Tompost és engem megfogott, hogy tisztázzuk a nézeteltérés okát. Tompos kérdőre vont azért, amiért őt a falu előtt nevetségessé tettem azzal, hogy nem méltattam annyira, hogy bemutatkozó látogatást tegyek náluk. Igazat adtam neki, de elmondtam, hogy nem a magam elhatározásából kerültem el a háza táját, hanem Füstös kolléga véleménye miatt, amely alapján úgy kellett cselekednem. Megértett, a múltra fátyolt vetettünk, és ettől a perctől jó barátok lettünk. Támogatásomra sietett a közügyekben való működésem eredményesebbé tételében. A román megszállás alatt támogatta az állandó színpad építésének gondolatát. Ezek után látogatást tettem nála, amit viszonzott, és ha máskor nem is, de névnapi köszöntők alkalmával egymás vendégszatalánál többször ültünk.

A begyült kepe nek a cséplését megkezdtük. Mindjárt a kezdetén beszélgettem Hodor Jakab postamesterrel, aki a takarékpénztár szervezésénél a főszerepet vitte, és aki annak főkönyvelője lett volna. Hodor a szokásos reggeli sétáját végezte. Ahogy a postát kinyitotta, összeesett, és percek alatt meghalt. Ezt megtudva, rettenetes félelem vett rajtam erőt, és az egész napot fekvé tölöttem. Annyira megrázott ez a hirtelen halál, hogy szegénynek még a temetésén sem tudtam részt venni.

A takarékpénztár alapszabályait jóváhagyták, így azt meg lehetett nyitni. Hodor halála nehézségeket okozott, ugyanis ő lett volna a főkönyvelő, akinek erre képesítése volt, és éve kig a csíkszentmártoni banknál mint főkönyvelő működött. Én valamicskét érttem hozzá, mivel Baróton négy évig a takarékpénztár főkönyvelője mellett dolgoztam, de nem vállaltam. Ellenben Füstös vállalkozott, akit a közgyűlés megbízott. Kabdebó Ferenc lett a pénztáros, engem pedig az ügyvezetéssel bíztak meg. A takarékpénztár megkezdde működését, és nagymértékben segítségére volt a gazdáknak. Első teendői közé tartozott, hogy visszleszámítolási (egy már leszámolt váltónak újból eladása) kapcsolatokat szerezzünk. Ez sikerült. Az Osztrák–Magyar Bank egyelőre 10 000 koronás visszleszámítolási hitelt nyújtott, ami elősegítette a kis bank zökkenésmentes működését.

1913 őszén az egyháztanács és az iskolaszék elhatározta, hogy fel kell szólítani azokat a híveket, akik nem fizetik a rájuk kirótt kepe t. Ha ez nem használ, perelni kell őket, mert hát méltó a szolgál az ő bérére. Még szigorúbban kell eljárni a csángókkal szemben, akik már évek óta nem fizetnek. Nekik, mivel nem voltak termelők, készpénzzel, úgynevezett oszporával kellett fizetni (papi bér, amelyet a hívek fizetnek). Erre szerényen megjegyeztem, helyükben én nem fizetnék semmit, mert tőlünk semmit sem kapnak. Csak akkor megyünk feléjük, amikor közvetlenül megkapjuk azt, ami jár, például temetésnél. Miért nem megyünk hozzájuk házszentelésre és évente legalább kétszer, húsvétkor és karácsonykor valamelyikük házában szentmisét tartani. Próbáljuk meg ezt, és ha akkor sem fizetnek, szó lehet erélyes fellépésről. Incze plébános úr ezt az indítványt elfogadta, és ígéretet tett, hogy a jövő vízkeresztkor elmegyünk házat szentelni.

Eljött ez az idő, kihirdettük, hogy januárban a hónap első felében kimegyünk házszentelésre. Elmentünk. Összejöttek az előre kijelölt helyre még a legtávolabb lakók is. Örömük határtalan volt, tömegesen

kísértek háztól házig, pedig azok szétszórva, jó messzire voltak egymástól. Végül gazdagon megvendégeltek. Incze plébános megkérdezte, hogy kinek a háza lenne alkalmas arra, hogy húsvétkor szentmisét is tartsunk. Erre az egyik jómódú csángó, Farkas József megkérdezte: Ha szabad, hogy a kápolna fából legyen, akkor ő húsvétra épít egy kápolnát, szerez harangot is. Meghatódva vettünk erről tudomást.

Farkas megépítette a kápolnát, megvette a harangot is. Incze plébános úr húsvét harmadnapján nagy ünnepélyességgel felszentelte, megáldotta a kápolnát, az elkészített oltárt és a harangocskát is. Az ereklyét magunkkal vittük, és megvolt az első szentmise a havason. Azt az örömet, amit mindez a csángókból kiváltott, leírni nem lehet, nincs szó annak kifejezésére. Nem kellett őket felszólítani kepe fizetésére, fizettek örömmel. A legközelebbi egyháztanácsai ülésen erről beszámoltunk, amit meglepéssel vettek tudomásul.

Potyó házassága alkalmából, mint említettem, Bartalis rám ismert, és megkezdte a hajszát ellenem. A feljelentéseket Puskás és Füstös tették meg. Mielőtt a hivatalos eljárás megindult volna ellenem, a feljelentésekről tudomást szereztem. Egy képviselőtestületi ülésen Füstös szemére vettem, amire megsértődött, és sértegetni kezdett. Kijöttem a sodromból, és azt mondtam neki: Hallgass, te bitorló! Tudniillik ő segédkántor is volt, és hetenként legalább egyszer szolgálnia kellett volna a templomban, mert ő is kapott kepe, amit felvett és elhasznált. Ezért a kijelentésért feljelentett, és tanúként beadta a teljes képviselőtestületet. Nekem nem volt tanúm más, csak az igazságom és a Jóisten.

A tárgyalást Finta nevű járásbíró vezette, akinek az édesapja szintén tanító, és nekem jóbarátom volt. A bíró a tárgyalás előtt felhívott a békességre, amire hajlandó lettem volna, de Füstös abban a reményben, hogy nincs tanúm, nem volt hajlandó a békére. A tárgyalás megkezdése előtt arra kértem a bírót, adjon felvilágosítást arra nézve, ha valaki egy bizonyos munkát meghatározott bérért vállal, és az illető a díjat felveszi, de a vállalt munkát nem végzi el, ráillik-e a bitorló jelző? A válasz ez volt: Igen, ráillik. Köszönöm, mondtam, kezdetjük a tárgyalást. A bíró a vádlevelet felolvasta, amire kijelentettem, igen, ezt a szót használtam, mert Füstös mint segédkántortanító sohasem látott el semmiféle kántori feladatot, ellenben az érte járó kepe mindig

felvette. Ezt a tényt igazolhatják a jelenlévő tanúk is. A bíró kérdésére a tanúk egyhangúlag igazolták állításomat, és a bíró a vád következményei alól felmentett.

Ezért a pofonért Füstös nagyon megharagudott, és mindenben csatlakozott Puskáshoz, és együtt folytatták ellenem a harcot.

Gazdálkodtam. Teheneket tartottam. Amikor nem voltak használatban, a teheneket a közeli legelőre hajtattam, és ott őriztettem, nem adtam a havasi csordába. Ezért feljelentettek. Bartalis ezt zuglegeltetésnek minősítette, és megidézett a hivatalba. Hibáztam, beismertem, megbüntettet, amit nyomban kifizettem.

Ősszel, amikor a cséplés megindult, és már végeztem vele, a szalmát az udvar egyik sarkában helyeztem el, mivel a csűrre még szükségem volt a zab kepe begyűjtése miatt. Ezt jelentették Bartalishoz, aki nyomban kiszállt, a lakásomhoz hajtattott, és a szolgával, illetve a kocsisával hivatott, hogy azonnal menjek ki a kapu elé. Sejtettem, hogy miről lehet szó, és nem mentem ki, hanem azt mondtam, akinek dolga van velem, az jöjjön be, és mondja meg, hogy mi a baja. Erre ő nagy haragosan azt kiáltotta be az udvaromba: Ha holnap reggelig a szalmát el nem hordatja, szigorúan megbüntetem! Erre visszakiáltottam: Majd ha maga is eltakarítja a csűrje mellől a szalmáját, akkor én is eltakarítom! (Előzőleg Szentmártonban jártam, és láttam Bartalis udvarát.) Hajts! – mondta a kocsisnak, és elrobogtak.

A kocsis bánkfalvi volt, jól ismertem, és hogy szolgálatot tehessen nekem, mihelyt tehetette, átszaladt Szabó Lajos kántorhoz és kérte, hogy figyelmeztessen engem, Bartalis már hordatja a szalmáját és tegyek úgy én is. Szabó felküldte szolgáját az üzenettel, és az éjszaka alatt behordtam a szalmát a csűrbe. Így amikor reggel Bartalis jött, látta, hogy nálam rend van, feldühödött, végigkocsikázta a falut, és ahol a szalma nem a tűzrendészeti szabályoknak megfelelően volt elhelyezve, mindenkit megbüntettet.

(Folytatás a következő lapszámban)

Murádin Jenő

A FESTŐ VASTAGH GYÖRGY
ERDÉLYI ÉVEI

A budapesti Ernst Múzeum 2004-ben szervezett kiállítása próbált alighanem elsőként ízelítőt adni a szerteágazó Vastagh család tagjainak bő egy évszázadot átfogó munkálkodásáról. Tárlatuk katalógusa¹ szövi egybe (el nem készült monográfiákat pótolva) azokat a szűkszavú információkat, amelyek itt-ott művészeti lexikonokban lelhetők föl. A családtörténetnek Szegedhez, Pesthez fűződő kapcsolatai mellett nem kevésbé fontosak a Kárpát-medence keleti régióiba vezető szálak. Azon felül, hogy a család két művésztagja is Kolozsváron látta meg a napvilágot, különösen tanulságos id. Vastagh György (1834–1922) erdélyi munkásságának föltárása.² Ez a pályakép ugyanis eredményeiben mintegy hídját építgette a 19. század derekától föléledő összmagyar művészetnek, de akár a határokon átívelő, Bécs felé mutató kapcsolatoknak.

E rövid tanulmány ezt az utat követve próbál mélyebbre ásni id. Vastagh György pályakezdéséről és első sikereiről számot adni.

A Vastagh család eredendően erdélyi származású volt. Felső-Háromszékről 1660 táján telepedtek át Szegedre.³ A szülőföld messze távolodott emléke azonban csak a ritkán fölbukkanó névhasználatban tűnik föl – altorjai Vastagh György – és katolikus hitvallásukban.

A sokgyermekes, tisztos polgári családban nevelkedett Vastagh György 1834. április 12-én született a Tisza-parti városban, ahol apja hajósgazda volt. Korán jelentkező rajztudásával tűnt ki, de művészi ambícióit egy időre háttérbe szorította a történelem sorsfordulója. Tizenöt évesen, korát letagadva jelentkezett a szabadságharcát vívó honvédseregbe, ahol a 16. vadászászlóaljban szolgált. Temesvárnál a világsi fegyverletétel előtt orosz fogságba került, majd szabadulva szülővárosában bujdosott az osztrák sorozóbizottság elől. A szintén

1 Barla-Szabó László: *A Vastagh művészcsalád*. Budapest, 2004, Ernst Múzeum (katalógus).

2 Id. Vastagh György pályája elején, erdélyi működése alatt majd mindvégig nevének h nélküli (Vastag) változatát használta.

3 Herepei János: Vastagh György. *Pásztortűz*, 1941, 5. sz., 273–277.

Szegeden bujkáló Gerstenberg nevű német vándorfestő tanította, akit Lyka Károly is emleget a biedermeier kor művészei között.⁴ Az ifjú tanítvány talpraesetségére jellemző, hogy portréival és oltárfestéssel már annyi pénzt tudott összeszerezni, hogy tanulmányait 1854-től a bécsi akadémián folytassa. Mindehhez számára az is biztatást adott, hogy korábban nagybátyja, Vastagh Sándor János (1821–1870 k.) szintén a bécsi akadémián végezte festészeti tanulmányait, aki majd elnémetesedve végleg a császárvárosban telepedett le.

Vastagh György tanulóévei, miközben tudását biztos alapokra helyezte, nem tartottak sokáig. Valami nyugtalanság űzte, mint a romantika korának nem egy alkotóját. Bécsot odahagyva az Al-Duna vidékére utazott, mindenütt vázlatokat készítve és eladásra szánt képeket festve. Innen hazatérve telepedett le hosszú időre Kolozsváron.

Mi csábította az osztrák elnyomás neoabszolutista rendszerében küszködő Erdélybe, pontosan nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet létrehozásán fáradozó gróf Mikó Imre, „Erdély Széchenyije”, minden tehetségre fölfigyelt, és ő ajánlotta be Vastaghot is a nemesi családokhoz. Így azután egyre-másra kapta a portrémegrendeléseket, ami anyagi egzisztenciát biztosított számára.

Meglepően gyorsan beilleszkedett az erdélyi társadalomba, hozzáidomult a közélet elvárásaihoz. Mint élénk szellemű társasági ember baráti kapcsolatokba került pályatársakkal, festőkkel, fényképészekkel. Ugyanúgy talált utat – kapott rendeléseket – az erdélyi kultúráért tenni akaró magasabb köröktől.

Műtermeit rendszerint valamelyik kortársával közösen bérelte vagy rendezte be, és festményeinek közösen szignált társalkotójaként vonta be őket. Ez éppenséggel nem volt ritka jelenség abban a korban. Vastagh György azonban valósággal kultiválta a képalkotásnak ezt a tandem rendszerét. Maga mellé emelt képzetlenebb művésztársakat, s őket az ő fölényesebb tudásával fölzárkózni segítette. Erre utal az is, hogy a közös képalírásoknál mindig az ő, a tapasztaltabb mester neve került előbbre a vászonra.

A Vastagh Györgyről szóló híradások többnyire 1858-ra teszik kolozsvári működésének kezdetét. Erre azonban valamivel korábban, 1857-ben kerülhetett sor, mert a *Kolozsvári Közlöny* napi híre már nem csak arra utal, hogy a fényképész Veress Ferencsel társulva gyümöl-

4 Lyka Károly: *Magyar művészet 1800–1850*. Budapest, é.n., Új Idők Irodalmi Intézet R.T., 321.

csöző együttműködésben dolgozik, hanem közös „képkitételükről”, azaz kiállításukról is beszámol. Ez, a Vastaghot első ízben emlegető érdemleges híradás 1858. február végéről keltezett. Arra pedig nem lett volna elég idő, hogy Stein János nevezetes könyvkereskedésében „árny- és színezett képekből” egész sorozatot alkotva már be is mutakozzanak.⁵

Egy év múltán a festő idősebb pályatársával, Sikó Miklóssal társult, közös műtermüket a városközpontból kelet felé nyíló Bel-Közép utcában, a régi Postaházban rendezték be. Itt lehetősége nyílt, hogy a portréfestészet mellett nagyobb igényű kompozíciós történelmi művek megfestését is vállalja. A Mária Terézia korát idéző *Életünket és vérünket* című témát gróf Bethlen Károly rendelésére készítette el. Egy képsorozatra is megbízást kapott, Kemény Simon hősi halálának, a török elleni küzdelemben Hunyadi Jánost védő önfeláldozó mártíriumának öt képtáblára fölvetített jelenetéről, amelyet báró Kemény István rendelt meg az alakulóban levő Erdélyi Múzeum-Egylet jövődöbeli képtára számára. A korabeli híradások csak az öt csatajelenet vázlatozásáról tudósítottak, a művek tényleges elkészültéről (?) nem esett szó.⁶ A forradalom és szabadságharc után lassan föléledő erdélyi magyar kultúra művelői már a kezdetektől számoltak vele, mint az akkor legképzettebb kolozsvári festővel. Megtisztelő feladatként kapta, hogy Sikó Miklóssal közösen megfesse Kazinczy Ferenc portréját. A kép 1859-ben, a magyar művelődéstörténet nagy alakja születésének századik évfordulójára készült el, és az Erdélyi Múzeum-Egylet képtárába került. A valamely korábbi ábrázolás nyomán készült mű az EME képtárának hanyattatásai ellenére is megmaradt, jelenleg a kolozsvári Művészeti Múzeum (Bánffy-palota) raktárában lelhető föl.⁷

Az egy nemzedékkel idősebb Sikó Miklós (1818–1900) és Vastagh György kapcsolata 1859 és 1863 közötti évekre határozható be. Együttműködésük eredményeként teljesedett ki a még a biedermeier korban színre lépő Sikó érett olajképfestészete. Az ő művészetével behatóan dr. Bíró Béla, az 1956 után emigrációba kényszerült magyar művészettörténész foglalkozott. Önálló kötete *Sikó Miklós élete és művészete* címmel Kolozsváron jelent meg 1944-ben. Ebben még két, Vastagghal közösen festett kép reprodukciója szerepel, Sikó Lajosné

5 Veress és Vastagh. *Kolozsvári Közlöny*, 1858. febr. 28., 17. sz., 69.

6 Megtekintettük... *Kolozsvári Közlöny*, 1859. jan. 27., 8. sz., 29.

7 Vastagh György – Sikó Miklós: *Kazinczy Ferenc képmása*. Olaj, vászon, 114 x 92 cm, j. j. l. Vastagh és Sikó 859. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. MA 4866.

Gyulay Eszter képmása és Gyergyay Ferencné portréja, mindkettő 1859-ből, magántulajdonban.⁸

Termékeny munkával teltek már a kezdeti kolozsvári évek. A postaházi műteremben 1860 nyarán már elkészült gróf Kendeffy Ádám (1796–1834) életnagyságú képe. Ehhez a vállalkozáshoz hozzátartozik, hogy a reformkor legendás harcosa, Wesselényi Miklós küzdőtársa kultuszának ébrentartása változatlanul fontos volt a kolozsváriak számára.⁹ Ugyanebben az évben festette meg Vastagh a félárván maradt, anya nélkül nevelkedett Mikó gyermekek közül Mária és Ádám portréit. Úgy lehet, ezzel is meghálálni igyekezett a festő azt a támogatást, amit gr. Mikó Imrétől kapott. A nehezen fényképezhető, letisztítatlan és részben sérült képek a kolozsvári képtár raktárában várnak jobb időkre. Látványosabb a legidősebb testvér, Mikó Mária portréja. A húsz év körüli leány szétterülő fehér szoknyájával egy vörös fotelben ül, gyöngyös fejdíszével kissé jobbra fordítja fejét.¹⁰ Öccse, Ádám már merevebben, előre, szembe néz; elkötelezettségének attribútuma a kezében tartott könyv.¹¹

Két évvel később Vastagh új műterembe költözött, a Bel-Monostor utcai gr. Mikes-féle házba. Itt egy másik, jószerint mára ismeretlen pályatárssal, a festőként és fényképészként működő Úrlaky Jánossal (1827–1874) dolgozott együtt. E korszak legigényesebb képe a kettejük által jegyzett festmény: *Újfalvi Sándor vadászaton*. A mű tárgya, ábrázolása történetileg is különösen érdekes. Mezőkövesdi Újfalvi Sándor (1792–1866), a Szolnok-Doboka megyei birtokos pályája ugyanis több vonatkozásban kapcsolódik az erdélyi művelődéstörténethez. Emlékiratai és levelezése, amelyet Gyalui Farkas kolozsvári könyvtárigazgató 1941-ben rendezett sajtó alá, a reformkor és a forradalom adatgazdag forrása. Ugyanakkor Újfalvi a szerzője az erdélyi vadászokról szóló sokszor idézett kiadványnak (1854). Nemes támogatója volt az Erdélyi Múzeum-Egyletnek, és 1400 holdas birtokát végakarata szerint a kolozsvári Nemzeti Színházra hagyta.

A festmény még ereje teljében mutatja be a vadászó birtokos nemes urat. A kép előterében fehér lovon ül, a jobb sarokban két kedvenc

8 Bíró Béla: *Sikó Miklós élete és művészete 1818–1900*. Kolozsvár, 1944, A Magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem Művészettörténeti Intézete.

9 Újdonságok. *Kolozsvári Közlöny*, 1860. júl. 19. 58. sz., 240.

10 Vastagh György: *Gr. Mikó Mária*. Olaj, vászon, 116 x 98 cm, j. j. l. Vastagh Gy. 1860. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. FD-147.

11 Vastagh György: *Gr. Mikó Ádám*. Olaj, vászon, 118 x 97 cm, j. j. l. Vastagh György 1860. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. FD-153.

vadászkutyájával és egy leterített vaddisznóval. Bal oldalon egy kürtjébe fújó hajtó áll. Háttérben finom árnyaltsággal fölvetített hegyvidéki sziklás táj zárja a képet. A perspektívát az élesen megrajzolt előtér és az elhalványuló háttér érzékelteti.¹² A keltezetlen festmény az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtárából került át a mai kolozsvári Művészeti Múzeumba. Datálását (1862 vagy 1863) abból tudjuk kikövetkeztetni, hogy Vastagh 1862-től működött együtt Úrlakyval, a festményről pedig Pesten 1863-ban készült fehér-fekete könyvnyomatos másolat.

Miután Vastagh megismerkedett a fényképészet technikájával is, 1863-ban Úrlakyval közös kirándulásra indult. Előpatakon és Borszéken készítették felvételeket és vázlatokat.

A festő életében azután családalapítása és gyermekeinek születése hozott változást. 1863 őszén feleségül vette az anyai ágon francia származású kolozsvári Schell Josefát, akivel, a biztosabb kereset érdekében, két évre a havasalföldi Ploiești-re költöztek. Hazatértük után a Kismester utcai lakásukban 1866-ban született Géza nevű fiuk. Vastagh Géza müncheni tanulmányai után többnyire állatképekkel jelentkezett a pesti műcsarnoki tárlatokon.

Két év múltán, 1868-ban a város főteréről a Szamos felé vezető Híd utcában azonosított otthonukban láttak napvilágot ikergyermekeik, Jozefin és György. Utóbbi, ifj. Vastagh György a magyar szobrászat kiemelkedő tehetségű alkotója lett.

Az 1860-as évek második felétől 1873-as bécsi, majd pesti megtelepedéséig Vastagh képalkotó művészete már kevésbé kapcsolódott kolozsvári témákhoz, portrémegrendelésekhez. Stílusváltásával összhangban néprajzi motívumokat keresett, és ehhez hosszú utazásokat tett. 1865 végén Moldvából tért haza, és pár évre ismét Veress Ferencsel társult, aki egyébként elsőszülött fiának keresztapja lett. Közös műtermük 1869-ben még működött, ezúttal Veress Sétatér utcai házában. Kettejük kapcsolatát 1871-ben az rontotta meg, hogy Vastagh megrögzötten hitt a fénykép és festmény összeegyeztethető technikai kivitelében. Veress ugyanakkor a többéves kísérletezés sovány eredményeit belátva, a zsákutcába vezető megoldásoktól elhatárolódott.¹³

12 Vastagh György – Úrlaky János: *Újfalvy Sándor vadászaton*. Olaj, vászon, 54 x 39 cm, j. j. l. Vastagh et Úrlaky, é. n. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. FD-103.

13 Afférjuk részletező föltárását az *Útkeresések fénykép és festmény között. Veress Ferenc halálának 100. évfordulójára* című kötetben külön írásban találja meg az olvasó.

Vastagh György jelenléte, mesterségbeli tudásának elismerése a korabeli tudósítások egész sorában kimutatható. 1868-ban a kolozsvári Szent Mihály-templom főoltárát restaurálta. Biztatója volt a kisszámú kolozsvári művészközösség összefogásának. Ezt példázza az is, hogy az első kolozsvári csoportkiállítás sikeréhez 1883-ban (bár akkor már nem tartózkodott Erdélyben) néhány festményével maga is hozzájárult.¹⁴ Pályakezdő fiával, Vastagh Gézával együtt vett részt a tárlaton.

Jelen tanulmány forráskutatása során nyer tételes megerősítést Szinyei Merse Anna kézenfekvő következtetése, miszerint Vastagh György volt a sokáig „ismeretlennek” tudott festő, aki néhány részlet kidolgozásával befejezte a fiatalon elhunyt Dósa Géza *Nővérek* című emblematikus művét, miközben ez a vállalkozás őt magát is a kompozíciós téma saját, önálló műben történő megfestésére inspirálta.

Az események történetiségét követve, ismeretes, hogy Dósa Géza (1846–1871), a zseniális erdélyi magyar festő a francia–porosz háború miatt müncheni tanulmányait megszakítva (voltaképp befejezve) hazatért Marosvásárhelyre, ahol utolsó munkájaként elvállalta egy nagyméretű kettős portré megfestését. A megrendelő, Wittich József módos marosvásárhelyi könyvtáros felkérése arról szólt, hogy két ifjú leányát, Gabriellát és Máriát, otthonuk biedermeieres berendezésű enteriőrjében megörökítse. A festő a nagyméretű, 292 x 220 centiméteres vásznon 1870–71-ben dolgozott. Már csak kevés hiányzott a befejezéshez, amikor a gondokkal küszködő és labilis idegrendszerű Dósa 1871. április 12-én önkezével véget vetett életének.¹⁵

A család nem akarta befejezetlenül hagyni a képet, így került sor a képzettségéről ismert Vastagh György meghívására Marosvásárhelyre, és megbízására a még szükséges munka elvégzésére.

A festmény sok hányattatás után az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, majd a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába került, kiérdelve már első méltatói, köztük Petrovics Elek osztatlan elismerését. Dósáról írt első értekezésében Szinyei Merse Anna még csupán annyit állapíthatott meg, hogy a fehér ruhás leány szoknyájának „rajzosan kezelt csipkedíszé” kerülhetett utólagosan a kiegészített képre.¹⁶ Ezt

14 A kéпкиállításról. *Kolozsvári Közlöny*, 1883. márc. 1., 48. sz., 3.

15 M. Kiss Pál: *Dósa Géza 1846–1871*. In M. Kiss Pál: *Erdélyi Magyar művészek a XVIII–XX. században*. Könyv, 1990, 48–57.

16 Szinyei Merse Anna: *Dósa Géza (1846–1871) élete és művészete*. *Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997–2001*. Budapest, 2002, 169–182.

a ráérző észrevételt messzemenően igazolta a Wittich leányokról Vastagh György által festett és utóbb fölbukkant kép. A szemet vonzóan dekoratív fehér szoknya mindkét képen hasonló megoldásban jelenik meg. Ez a kiegészítés, ahogy a nemrég megjelent Dósa-monográfiájában Szinyei Merse Anna írta: „cseppet sem befolyásolja a nagyméretű festmény könnyed összehatását, valóban egyéni karakterét.”¹⁷

A korabeli sajtó tüzetes átvizsgálása során bukkant elő az a tudósítás, amely a leírt szó tényszerűségével erősítette meg Vastagh szerepét a kép kiegészítésében. A Tolnai Lajos szépíró és novellista által szerkesztett *Székelly Hírlap* pár soros tudósításáról van szó, mely szűkszavúsága ellenére is lényeges adatközléssel szolgált.¹⁸ Vastagh a Dósa-kép kiegészítése idején vázlatokat készített a Wittich leányokról. Ezek nyomán kolozsvári műtermében még abban az évben megfestette a maga változatát.¹⁹ Dósa drámaiságával szemben az ő megoldása inkább érzelemdúsán lírai. A két leány itt kerti padon ül, egyikük kezében a virágszedő kosár is békés mindennapi látványra utal. A festő 1871 novemberében fejezte be a képet, és jelentkezett vele Marosvásárhelyen. A hasonlóképpen impozáns, de a Dósáénál méreteiben kisebb kompozíciós mű Vastagh György erdélyi korszakának kétségkívül legkiérleltebb alkotása lett. Ez akkor is megkérdőjelezhetetlen, ha csupán színes reprodukcióból ismerjük. A festmény provenienciája követhetetlen. Nyitott kérdés, hogy megvásárolta-e a Wittich család, vagy más tulajdonból jutott el végül is oly sok év múltán egy budapesti képaucióra, és onnan egy egyesült államokbeli magángyűjteménybe.

Mivel a korabeli erdélyi viszonyok között a festőnek oly sokáig nem volt alkalma műveit közönség elé vinni, már a kezdetektől távolabbra mutató kapcsolatokat keresett. Egészen korán, 1860-ban vállalta föl, hogy a porosz királyi képtár számára Brandenburgi Katalin (Bethlen Gábor erdélyi fejedelem felesége) képmását megfesse. Egy korabeli riport épp azt a mozzanatot rögzítette, amint műtermében ezen a képen dolgozott.²⁰ Bécs és Budapest jelentett számára különösen vonzó bemutatkozási lehetőséget. Késő romantikus témákat, majd egyre gyakrabban zsánerképeket mutatott be portréfestészetének áradó

17 Szinyei Merse Anna: *Dósa Géza*. Marosvásárhely/Târgu Mureș, 2014, 52.

18 Vastagh György. *Székelly Hírlap*, 1871. nov. 22., 93. sz., 374.

19 Vastagh György: *A Wittich leányok (Nővérek)*. Olaj, vászon, 163,5 x 121,5 cm, j. b. l. Vastagh 871. USA, magántulajdon.

20 Újdonságok. *Kolozsvári Közlöny*, 1860. júl. 19. i. h.

gazdagsága mellett. Témáihoz újabb és újabb motívumkereső expedíciókra indult. Megfordult a Gyalui-havasokban, Óradnán, a Radnai-havasokban, Kalotaszegen (Gyarmati Zsigáné vendégeként). Gyakran mintázott román és cigány modelleket, komponált vidéki életképeket. Munkáját segítette, hogy román nyelven is értekezni tudott. Ez a vándorló élet a Kárpát-medence térségében vagy azon is túl a romantika egzotikum-kereséséhez, alkalmasint Kelet-imádatához tartozott. Mintha azt a létformát élte volna meg, ami korábban Szathmári Pap Károlyt jellemezte. Ezek a vándorutak azután is folytatódtak, hogy erdélyi kapcsolatai, hazatérései a bécsi és pesti évek alatt sem szakadtak meg. A különösen termékeny radnai kirándulásra például már távozása után több évvel, 1882 nyarán került sor. Erre egykori tanítványával, a festő Sárdi Istvánnal és Demjén Lászlóval, művészek alkalmi bemutatkozását segítő kolozsvári könyvárussal közösen vállalkozott.²¹ Az erdélyi sajtóban rendszeresen jelentek meg hírek bécsi és pesti sikereiről, olykor címeikben is föltüntetve a kóborlásai során festett képeket. Álljon itt erre vonatkozóan néhány példa: *Szerelmes román ifjú*, *Oláh lakodalom*, *Cigányleány* (Bécs, 1872), *Oláh fáta* (Pest, 1875), *Gyermekportré* (Brüsszel, 1881). Sikereiről írva arról is találunk híradást, hogy az *Oláh lakodalom* című sokalakos festményét 1872-ben a bécsi Kunstverein megvásárolta.²² És éppen ezeknek az elismeréseknek visszhangjaként bukkan elő az erdélyi hírlapirodalomban az első kritikusí vénára utaló értékelés. Helye van itt a kolozsvári *Magyar Polgár* hasábjain az 1872-es bécsi sikerek visszhangjaként csak iniciáléval jelzett szerző méltatásának. „És Íme! E nép körében, ez országban, hegyei között feltámad egy festész, ki e népet, az országot, hegyeit és levegőjét oly élethíven, a valóság teljességében visszatükrözi, mint senki más előtte.”²³

Az 1870-es évek kezdetétől vagy talán már valamivel korábbról egyre inkább a kétlakiság jellemzi Vastagh György életvitelét. Egyre többet tartózkodik Bécsben és Pesten is. Főleg a nyár az, a motívumkereső kirándulások időszaka, amikor Erdélyben működik. 1871 kora nyarán a Híd utcai egykori Kék szőlő vendéglő emeletén rendezkedett be, ahol augusztus végéig maradt.²⁴ Életvitelszerű bécsi megtelepedésére, gróf

21 Vastagh György. *Ellenzék*, 1882. júl. 11., 155. sz., 3.

22 Vastagh György. *Magyar Polgár*, 1872. febr. 4., 27. sz., 3.

23 Vastagh György. *Magyar Polgár*, 1872. febr. 11., 33. sz., 2.

24 Vastagh György. *Magyar Polgár*, 1871. jún. 4., 125. sz., 3.

Nemes Imre hívására, 1873-ban került sor.²⁵ Innen költözött át véglegesen Pestre 1880 körül.

Vastagh György erdélyi kapcsolatai ettől kezdődően igencsak megritkultak, s csak szórványos híradások mozaikjaiból rekonstruálhatók.

Egy megrendelés – a Hutflész család tagjairól készítendő képek – 1882 nyarán szólította ismét a festőt Kolozsvárra. Erre a rövid időre Veress Ferenc Sétatér utcai otthonának kellemes kerti nyári lakában rendezte be ideiglenes műtermét, ott, ahol Brassai Sámuel is szívesen tartózkodott. Ez egyben jelzi, hogy tíz év előtti összekülönbözésükre már mindketten fátylat borítottak.²⁶

Évekkel később a budapesti Nemzeti Szalon Kolozsváron szervezett 1895-ös első vidéki kiállításán működött közre Vastagh György Kacziány Ödönnel együtt. Kettejükre nem véletlenül esett a választás. Közismert volt, hogy mindkét festőt sok éven át Erdélyhez kötötte pályájuk egy szakasza. Az ő munkájuk révén vált kiállító helyiségnek alkalmassá a Redut, a kolozsvári Vigadó, ódon épületének belső tere, ahol a Nemzeti Szalon tagjainak 146 munkája kapott helyet.²⁷ A tárlaton Vastagh György több igényesen festett portréval volt jelen. Közöttük láthatták a jelenlévők a Kolozsváron született leányáról, Josefínról készült művét, amely a Wittich nővérekről készített művéhez hasonlóan hagyatékának élvonalbeli alkotásai közé tartozik.²⁸

A millenáris ünnepek után, 1898-ban jelzik a sajtótudósítások még egyszer Vastagh György kolozsvári látogatását. Nosztalgikus emlékeit idézve érkezett pár napra pályakezdésének színhelyére feleségével együtt. Ez idő alatt rokoni körben, dr. Kenyeres Balázs egyetemi tanár vendégeként lakott a Majális utca 4. szám alatt.²⁹

Festményeiből láthattak azután, a világháború előestéjén, azon a kolozsvári (1913. december) és brassói (1914. február) aukciós tárlaton, amelyet a Vastagh művészcsalád műkereskedésre szakosodott tagja, Vastagh Gyula szervezett műcsarnoki festők képeiből.³⁰

25 Herepei J., i. h.

26 Vastagh György. *Kolozsvári Közlöny*, 1882. júl. 7., 94. sz., 2–3.

27 Murádin Jenő: *Kolozsvár képzőművészete*. Sepsiszentgyörgy, 2011, Artprinter Könyvkiadó, 63–64.

28 A „Nemzeti Szalon” – Megnyitás előtt. *Erdélyi Híradó*, 1895. máj. 18., 114. sz., 5.

29 Vastagh György. *Magyar Polgár*, 1898. aug. 19. 119. sz., 4.

30 Vastagh Gyula képkiallítása. *Újság*, 1913. dec. 7., 228. sz., 5.; Vastagh Gyula képkiallítása Brassóban. *Brassói Lapok*, 1914. febr. 14., 36. sz., 3.

Amikor a festő Vastagh György 1922. február 21-én 88 éves korában elhunyt, neve már jószerint feledésbe merült. Pedig a fővárosban is számos megrendelést kapott, a portrék és életképek mellett oltárképekre és falképekre is. Nem mintha kétségbe vonták volna alkotói kvalitásait, hanem azért, mert alapvetően 19. századi festészetén messze túllépett az idő.

Pályáíve kezdetén még az önmagát túlélő biedermeier minták szolgáltak példaként néhány korai képmásánál. Ezek a kései visszfények nem voltak példa nélküliek a kelet-európai térségben. Első tanítójától, Gerstenbergtől éppen erre mutató impulzusokat kapott, a kolozsvári Simó Ferenc és Sikó Miklós festészete is ilyen alapokon nyugodott. Tárgyi bizonyíték is szolgál az Erdélyben működő Vastagh késő biedermeieres stílusigazodására. Ilyen munkája *Szemerjai Demeter Károlyné arképe*, amely a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba került. A festmény mindmáig jó állapotban megmaradt; egy ideig a képtári alapkiállításon is látható volt.³¹ Reprodukcióját Herepei János idézett írásában közli. (*Pásztortűz*, 1941. 5. sz., 273.)

A korszak átmeneti jellegére utaló hangváltást Vastagh György festészetében a romantika felé mutató témakeresések jelezték. Utazási kedve fedeztette fel vele az ismeretlen vidékek kínálta témákat. A latin és bizánci-görög világ találkozásának határát járta be a kárpáti hegyvidéken vagy az Al-Duna felé mutató tájakat. Különösen vonzotta a cigányság nomád életvitele, és a legkülönbözőbb néprajzi témák is. Inkább szemlélődő, nem különösebben együttérző volt, ahogyan vásznain vagy rajzain e jeleneteket rögzítette. Innen azután már csak egy lépésnyi közelségbe került, hogy az ő festészete is a historizmusba torkolló zsánerjelenetekbe forduljon. Éppúgy történt ez, mint számos pályatársa esetében. Legnagyobb keletje ezeknek az életképeknek volt mind Pesten, mind Bécsben. Ezen azonban túlmutatott portréinak, olykor egészalakos képmásainak eleganciája és nagyvonalúsága. Ilyenformán tagozódott be az ő művészete is a műcsarnoki festők manírjába. Festészetének alapvető irányultságát tekintve ez a minősítés akkor is helytálló, ha a Műcsarnokkal – mint intézménnyel – szakítva ő is a Nemzeti Szalon köréhez csatlakozott.

A művészetek hangváltásának huszadik századi irányzatai nem érintették meg. Ehhez túl öreg volt már.

31 Jánó Mihály muzeológus szíves közlése.

Borsodi L. László

SIVATAGI ZÖLD

A ki Lövétei Lázár László *Miféle harag*¹ című kötetét fellapozza, annak nem csak azt kell látnia, hogy két ciklusból áll, amelyeknek címe *Zöld* zöld és *Sivatag* homokszínű betűkkel szedve – bár nyilván nem lesz érdek nélküli a kötetet elmélyültebben elemzőknek, hogy (Petőfi S. Jánossal szólva) miként hívja fel önmagára a figyelmet a „vehikulum-ímágó” –, nem elég csak a Theokritosz által megteremtett ecloga műfajának hexameterekben írt, párbeszédese formájú drámai-lírai cselekvéssorát felfedeznie. S noha nem kis olvasói erőfeszítést és ennek megfelelő elégtételt jelenthet az, hogy miként folytatnak a kötet szövegei párbeszédet a műfaj vergiliusi hagyományával, nem beszélve arról a roppant gazdag, főként szintén az eclogához köthető intertextuális játéktérről, amellyel szintén dialógusba lépve gazdagodnak, és amelyet maguk is gazdagítanak ezek a versek, Lövétei *Miféle haragja* még ennél is jóval összetettebb közelítésmódot követel magának. A csikszentdomokosi költő ugyanis egy olyan, a kortárs költészetben az utóbbi időben gyakran előforduló alkotói eljárást alkalmaz, amelynek eredményeképpen a saját életmű korábban megírt alkotásai újrarendezve, át- és/vagy továbbírva, új művekkel kiegészülve jelennek meg, arra készítetve a befogadót és a kritikai befogadást, hogy felülvizsgálja, újraértelmezze korábbi olvasatát, teret engedve új jelentéslehetőségek létrejöttének. Lövétei Lázár László könyvének értő olvasásához szükség van erre az együttalkotó, nyitott befogadói magatartásra, ugyanis a *Zöld* című ciklus néhány darabja már megjelent az *Árkádia-féle* című kötet utolsó, a címadó ciklusában,² a tizenkét eclogára terebélyesedett sorozat pedig önálló, ugyancsak *Zöld* címmel kötetként látott napvilágot 2011-ben.³ Jelentőségét és egyöntetűen pozitív fogadtatását mi sem bizonyítja jobban, mint az a

-
- 1 Lövétei Lázár László: *Miféle harag*. Budapest, 2019, Kárpát-medencei Tehetség-gondozó Nonprofit Kft.
 - 2 Nulladik ecloga, Első ecloga, Második ecloga, Negyedik ecloga, Ötödik ecloga. In *Árkádia-féle*. Válogatott és új versek. Budapest–Kolozsvar, 2009, Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Ráció Kiadó.
 - 3 Lövétei Lázár László: *Zöld*. Budapest–Kolozsvar, 2011, Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Fialat Írók Szövetsége.

kritikai visszhang, amelyet Magyarországon Fried István, Kemsei István és Farkas Wellmann Éva, Erdélyben pedig a Gál Andrea – Papp Attila Zsolt szerzőpáros, valamint Varga Melinda írása teremtett.⁴ A *Miféle harag* által feltett kérdés, egyben egy majdani Lövétei-monográfia feladata tehát többek között az is, hogy miként írja át/tovább az *Árkádia-féle* befejezésének és a *Zöld* című kötetnek a recepcióját az a tény, hogy a *Zöld* című ciklus, amely korábban önálló könyv volt, az új könyvben egy újabb ciklussal, a *Sivataggal* mint könyvvel vagy könyvlehetőséggel egészült ki. S ha e szűkre szabott kritika keretei között nincs is lehetőség részletesen kifejteni, mindenképpen ildomos jelezni, hogy felmerül annak az olvashatóságnak a lehetősége, hogy a *Miféle harag* tulajdonképpen könyvekből álló könyv. A továbbiakban én csupán arra szorítkozom, hogy milyen elmozdulásokat észlelek a *Zöld* és a *Sivatag* között.

Minden bizonnyal Fried Istvánnak van igaza, amikor úgy fogalmaz, hogy miután a *Két szék közöttben*⁵ Lövétei élethelyzetei „irodalmi egzisztencialista felhangokhoz jutottak, a költői századokba vetett individuum ironizáló reagálásait, deretorizáló idézéstechnikáját, szövedék-jellegét tudatosítva”, és miután a „rendteremtés, egy zűrzavaros létben történő eligazodás vágya szembesült (...) a szubjektivizált szövegvilágokba (Aranyéba, Kosztolányiéba, József Attiláéba, Babitséba stb.) térés akarásával, (...) a megritkuló Lövétei Lázár-versek a hagyományra reflektálás látványos gesztusai mellett a megnövekedett kísérletező kedvről kezdtek tanúskodni”.⁶ Majd tanulmánya végén felteszi Fried a kérdést, hogy vajon „folytatható-e ez a fajta poézis, kimerült-e a dialógus az antikokkal, (...) fölmerülhet-e esélyként, hogy

4 Fried István: Lövétei Lázár László két kötete. In *Forrás*, 2012/5., 34–45.; Kemsei István: Lövétei Lázár László: *Zöld*. In *Kortárs*, 2013/7–8., 168–170.; Farkas Wellmann Éva: Felszabadult költészet, a kísérletezés nyitottságával. In *Bárka*, 2012/2., 107–108.; Gál Andrea – Papp Attila Zsolt: Téka/Klikkrec Lövétei Lázár László *Zöld* című kötetéről. In *Látó*, 2012/5., www.lato.ro/article.php/2355/ (utolsó megtekintés: 2019. május 3.); Varga Melinda: *Zöld eclogák*. www.irodalmi-jelen.hu/05242013-1552/zold-eclogak (utolsó megtekintés: 2019. május 3.). Fried István irodalomtörténész több tanulmányt is szentelt Lövétei költészetének: A költőről, akinek legalább egy feltett kérdése volt. In *Tiszatáj*, 2001/6., 73–82.; „amennyi szó szerint is benne van...”. In úó: *Magyar irodalom(történet)*. Szeged, 2010, 242–265.

5 *A Két szék között* (Pozsony, 2005, Kalligram) betegséggel számot vető, létösszegző halálversei, a „jelenlétre való kérdezés”, a „semmibe tartás” költeményei (Mészáros Sándor kifejezései, idézi Varga Melinda) hozzák meg Lövéteinek a költői elismerést.

6 Fried István: i. m. 34.

a pálya fordulójának egy közbülső, kísérletező, játékos megoldásokat prezentáló” állomásáról van-e szó.⁷ Az irodalomtudós felvetéseit – a „közbülső” jelzót leszámítva – megválaszolja a *Zöld* című kötet megjelenése óta tovább íródott életmű: az időközben megjelent *Alkalmiban*⁸ tovább tart a kísérletezés, a formával és a megszólalás lehetőségeivel való, a korábbi életmű szövegeire (ön)reflektáló játék, még egy idézőjeles, horatiusi-aranyi hangolású haikura zsugorodott „eklogá”-ra is futja, a *Miféle haragban* pedig a *Sivatag* című ciklus/könyv azt érzékelteti, az antikokkal való dialógus még folytatható, az ecloga modern hangszerelésében van még mondandója Lövétei Lázár László költőnek. Mit is mond, de főleg: hogyan mondja?

A kötet 2019. április 17-én Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott bemutatóján a *csíkszentdomokosi Vergiliusként* aposztrófált költő Smid Róbert kérdésére válaszolva úgy nyilatkozott, hogy „A *Sivatag* ciklussal olvasva a *Zöld* is más értelmet nyer. Nagyjából a rosszkedvekről szól, de ez nem új a nap alatt, hiszen az irodalomban elég sok mindenkinek volt rosszkedve. Ha van valami fontos ebben az új könyvecskében, akkor az az, hogy milyen nyelvet választ magának az ember, hogy el tudja dadogni a rosszkedvét...”⁹ Ezzel rejtetten/látszólag mintha azt is állítaná a szerző, hogy önálló kötetként a *Zöld* még nem a haragról, nem a rosszkedvről szól, hanem ellenkezőleg: a derúról, netán a kedélyességről. És a hexameterek ünnepélyessége, az ecloga bukolikus tája jó alapot is adna ennek az elgondolásnak. Ezt a felszínes értelmezői olvasatot azonban jócskán megkérdőjelezi az irónia („Nyílik a drága virág; / jól meggyújtotta a dolgom: / láttam, ahogy jöttél a bozótban, s úgy megijedtem – / azt hittem, hogy a tévések jönnek, vagy a Greenpeace!” – *Első ecloga*; „Mért nem zengsz dicshimnusz, mondjuk a pillepalackhoz: / látjuk, mit hoz a víz, de vajon van-e vinnivalója?” – *Harmadik ecloga*), az ünnepélyest hol a hétköznapival, hol a vulgaritással ütköztető, ezért groteszkbe hajló versbeszéd („Tegnapelőtt már két hete múlt, hogy az ágyam üres lett! / Nincs többé, aki elvigye majd az üszőt a bikához...”; „Ó, én marha, miért is nem mentem remetének? / Pár nap után jobb lábbal kellett volna kirúgni” – *Negyedik ecloga*) és a tragikummal érintkező önirónia („Volt ott

7 I. m. 43.

8 Lövétei Lázár László: *Alkalmi*. Kolozsvár, 2016, Sétatér Könyvek.

9 Kovács Eszter: Bemutatták Lövétei új kötetét. www.eirodalom.ro/aktualis/item/4243-bemutattak-loveitei-uj-kotetet.html (utolsó megtekintés: 2019. május 3.)

minden, amit csak megkívánhat az ember, / s úgy kiürültem, mint hét közben a templomi persely” – *Ötödik ecloga*; „Írok-e még... – hát persze hogy írok: / e-mailt és SMS-t. Sőt: rászoktattak a blogra: / harsányabb leszek én minden puccos megasztárnál...” – *Hetedik ecloga*). A *Zöldben* a hexameterek verszenéje által teremtett megtévesztő könnyedséget, kedélyességet az említett értékminőségek ellenpontozzák, ami annak a lírai-drámai magatartásnak a következménye, amely – Farkas Wellmann Éva kifejezéséből kiindulva¹⁰ – az önironikusan-álnaivan okoskodó Költő, valamint beszélgetőtársai, Vadór, Halász, Laptop és mások párbeszédében jön létre. Az, hogy a vergiliusi függetlenségi vágyból marad a lenti világ történéseinek a reflexiója, tehát az attól való elszakadás lehetetlensége, az idillből pedig az idill elérésének a kudarca,¹¹ poétikai szükségszerűségként hívja elő, hogy az idill álcájából harag legyen, a látszatkedélyből komorság, az iróniából tragikum, az utalásból olykor nyílt bírálat. A *Sivatag* című ciklus márpedig ilyen költői műnek mutatkozik, a *Zöldben* megteremtett világ eltúlzásaként olvasható, szójátékkal elve, elsivatagosodásának a lenyomata.

Ha a *Zöldben* gyakran szembesülhetünk is a modern világ trendjeinek a kritikájával, az embert, Költőt determináló-beskatulyázó törekvései elleni, olykor szándékolt vulgaritásban megmutatkozó lázadással, azért még van remény, amelynek kiküzdéséig számos, az irodalmi hagyományba ágyazott találkozáson kell átesnie Költőnek, és úgy tűnik, sikerül kijutnia a zöldmozgalom túlzásai, szlogenjei általi eltévelyedtségének a labirintusából. A *Sivatagban* azonban nyilvánvalóvá válik, hogy ami a *Zöldben* még perspektíva, az itt ember- és világundor. Ebben a tekintetben az alaphangot már a ciklus, Szabó Lőrinc fordításában olvasható Shakespeare-mottója megadja: „Erdőbe megy Timon: ott emberebb / A fenevad, mint itt az emberek!” A hegyhelyzetbe kerülés azonban semmivel sem tűnik elérhetőbbnek, amennyiben a *Töredék* szerint a kései Arany-hagyomány elégikumával kell nekivágni ennek

10 Vö. i. m. 107.

11 Erről a kudarcról ír Kemsei István is: „Lövétei Lázár Lászlónál az apatheia-ra, azaz a szenvedélymentességre, a benső szabadság elérésére, sztoikusz kiegyezésre törekvő, a világban és létében elbizonytalanodott »én« is csak vendégként és csupán néhány eliramló órányira látogathat fel a benső megbékélést ígérő »hegyre«. Felszínes kalandja lehet csupán evvel a stabilitást, a megváltoztathatatlan-ságot, az örök törvényeket megtestesítő hellyel, ahol bölcsességre és harmóniába merülő eszményi egója a világegyetem szabályai szerint élő »pásztor« (halász, vadór) képében lakozik, s amely helyzetében szintén nem érzi igazán jól magát.” I. m. 169.

az emberi-költői útnak. Inkább az út lehetőségeit, veszélyeit lehet számba venni, összegezni és számot vetni azzal, hogy mi történt és történik a világban, mióta megjelent önálló kötetben a *Zöld*, és Költő nem találkozott a természet örök rendjének ritmusára figyelő, az ember előtti isteni rendet vigyázó (*Első ecloga*), ugyanakkor a lenti világot is számon tartó, de attól magát távol tartani akaró önmagával. Költő Pásztorral való találkozása és újabb párbeszéd-sorozata az én osztódottságában az én különböző oldalainak szereposztásban, azaz szerepjáték-ként elgondolható lírai dramaturgiája, amelyben – úgy tűnik – nem egy végső én vesz fel különböző szerepeket, hanem Költő és Pásztor mint szerepek további különböző szerepekben reinkarnálódnak, ugyanis különböző alakok lépnek színre: Egyszerű Olvasó, Vezércikk, Ádám, Éva, Politika, Röpcédula, „Költő” (idézőjelben!), Kocsmaasztal, Versíró és Szar. Történik mindez a Löveteire jellemző szenvedélymentes, deretorizált versbeszédben, amely – nemcsak a mottók által evokált – gazdag irodalmi hagyomány dialogikus természetébe ágyazottan látszik továbbra is működőképesnek (az intertextualitásnak mint létmódnak az elemzése külön tanulmányt igényelne). Ennek a hagyománynak része az ecloga műfajához tartozó hexameteres forma érvényesülése is a ciklus tíz darabjában, amelyeket két ütemhangsúlyos ritmusú költemény keretez.¹² A *Töredék a Zöldből a Nulladik eclogának*, a *Csillag bár. Haláltánc-féle* pedig a *Vendég-eclogának* felel meg: előbbieket *Előszó helyett*, utóbbiakat *Utószó helyett* alcímmel ellátva egyaránt a keret szerepét töltik be, egységbe foglalva a két ciklus/kötet tíz-tíz versét, utalva ezzel Vergilius *Eclogae* című kötetének a szerkezetére.

S ahogyan örök a forma, a szerkezet, amelyben megszólal Lövetei sivatag, sívár világa, az antikban a modern, a modern által az antik, úgy tűnik, egyedül a tiszta esztétikumot teremtő irodalmi hagyomány képes felmutatni az állandóban a változást, az örök visszatérés és újrakezdés kényszerét/lehetőségét, az időtállóban az esendőt, az esetlegest, a mulandót, veszteségeink végérvényességét, azt, hogy kik is vagyunk valójában. Hiába az eltelt idő (például a *Zöld* című kötet óta

12 Az Arany János *Epilógusát* idéző *Töredék* (amely tulajdonképpen szimultán verselésű, amennyiben jambusi-trochaikus lejtésű verslábakból is építkeznek) négy-soros szakaszainak első két és utolsó sora ősi nyolcas, ennek sodrása torpan meg szakaszonként a harmadik sorban, amely egy félbemetsett ősi nyolcas, vagyis a két ütemből csak egy van meg. A ciklus- és kötetzáró *Csillag bár. Haláltánc-féle* felelő hetes (4/3) sorokból áll.

eltelt nyolc év), és a *Klíma-ecloga* szereplői hiába találnak újra egymásra, találkozásuk csak arra alkalmas, hogy még keserűbben konstatálják: a világ rossz irányba halad. Vulgaritásuk dühükből fakad, aminek oka mintha már nemcsak a lent világának milyensége és attól való függetlenedésük lehetetlensége lenne, hanem ennek szóba hozása is, és így mintha vadabbak is lennének egymással szemben, elidegenültebbek is lennének egymástól, ráadásul a fent világa sem a régi idill tere, hiszen Pásztor – akinek angol szavakkal tűzdelt beszéde álpásztor voltát, identitásválságát is jelzi – így panaszodik: „Errefelé egy szimpla »Dögölj meg!« is isteni szózat... / Persze, megint tele vagy csupa breaking news-os izével! / Most mi a headline?” Mire Költő így válaszol: „Ötszáz kecske között én is tudnék geci lenni...”.

Az önéletrajzíságot és a *Zöld* keletkezésének fikcióját körvonalazó *Földszag* Pásztor Egyszerű Olvasó álnaiv érdeklődésére visszamenőleg már a *Zöld* című ciklus (és kötet) pásztorának igaz voltát is megkérdőjelezi, relativizálva ezáltal a korábbi Lövetei Lázár-korszak, illetve az általa és mások által a magyar és a világirodalomban újra-/átértelmezett bukolikus hagyomány létjogosultságát, megszólalásmódját, értékképző szerepét, általánosabban pedig feltéve a kérdést, mi irodalom, mi nem, mi érték és mi nem: „(Egyszerű Olvasó)¹³ Mondd csak mennyire ismered ezt a Lövetei Lázárt? / olvastam valahol, hogy rólatok írta a »Zöld«-et! / (Pásztor) Rólam ugyan nem! / kartonból lehetett az a pásztor... / (Egyszerű Olvasó) Azt majd én mondom meg, hogy mi a »karton« a versben!” Egyszerű Olvasó megszólalása egyrészt a saját értékítéletében bízó befogadó reakciójaként, másrészt annak tudatosításaként olvasható, hogy itt irodalmat olvasunk, szöveg interpretál szöveget, amely immár nemcsak inter-, hanem intratextuális viszonyként is végiggondolandó, amelyben persze soha nem téveszthetjük szem elől, hogy milyen világban él, mozog alkotó és olvasó.

Az „*Ökovécé-ecloga*” című verstől kezdve Költő elveszíti Pásztor mint tulajdonképeni/közvetlen megszólal(tathat)ó beszélgetőtársát. Pásztor térvészítése nem véletlenszerű: vagy azt az értékvesztést érzékelteti, hogy a *Zöld*ben még megfogalmazódó hit szertefoszlott, és a vergiliusi hagyomány közvetlenül hozzáférhetetlen, az az idilli (Löveteinél a múlthoz mint pozitívumhoz képest idillvesztett, de paramétereit mégis-

13 A könnyebb idézhetőség kedvéért a kötetbeli elrendezéshez képest a megszólaló szereplő nevét nem külön sorba tördelve, vesszorként, hanem az idézet részeként zárójelben tüntetem fel.

csak felmérni engedő) világ ellehetetlenült, az ének az a minősége, amit Pásztor allegorizált, elérhetetlen, és ezért a továbbiakban új szerepekben reinkarnálódik; vagy azt sugallja, hogy Költő elvesztve vele a kapcsolatot (kérdés: kinek a hibája?) magára marad végleg, és emberi-alkotói függetlenségének új útjait, lehetőségeit és kudarcait úgy igyekszik számba venni, hogy a pásztorköltészet hagyománya mint emlékezet kíséri/kísérti őt. Költő Vezércikkkel folytatott allegorikus párbeszédében mintha az előző vers Pásztorának elkeseredettségét, kételyét visszhangozná, mintegy Pásztorra emlékeztető kívülállásával cáfolva az irodalomnak, az irodalmi életnek a politikától és társadalmi folyamatoktól, hamis ideológiáktól való érintetlenségét. Az „»Ecloga«, »ökloga« – öklendeznem kell az egészről...” sor blaszfémikusnak ható szójátéka Költő undorát fejezi ki Vezércikk allegorikus tartalmaival szemben – azért, amiért a modern társadalom egyfelől háttérbe szorítja az irodalmat, saját harsány ideológiai szócsöveinek biztosítva teret, kiiktatva az emberek manipulálhatósága érdekében a gondolkodást, másfelől amiért kisajátítja a saját céljaira, megszüntetve így az irodalmiság lényegét. Vezércikk egyrészt társadalomban elfoglalt helyének az elsőbbségével henceg cinikusan Költőnek: „Senki se mondta, hogy engem kell olvasni a vécén... / S hogyha csak annyi a bűnöm, hogy leköröztem a lírát, / akkor nincs is bűnöm!” Másrészt pedig azt gúnyolja, hogy hogyan váltak az öko-ideológia áldozatává a percembelek, percköltők: „Íme, milyen szlogenekkel házal a városi nép közt: / »Ő bár jönne a jófej zöldemberke az úrból: / megváltásom záloga ő, mert ténylegesen zöld!«” A legnagyobb vesztes mindebből a gondolkodni akaró, önmaga helyét az irodalomban, a világban megtalálni akaró ember, Költő. Nem véletlen, hogy hallgat, őrizve még magában a nemesebbre, az eszményire való vágyakozást vagy annak az emlékét. Az új barbarizmus pedig ítélkezik, a nemtudás a tudás fölött. A tragikum csúcsa az utolsó mondat, amely Vezércikk szájából hangzik el: „Már nem is ecloga ez, csak egy ócska, vidéki szatíra...” Mindeközben az ecloga műfajának versformája, a hexameter mint egyetlen kapaszkodó perel a *szép, új világ* divatszlogenjeivel, de megvilágosodásról, változásról szó sem lehet, biztosít erről az *Appendix az „Ökovécé”-eclogához* alcímmel ellátott *A damaszkuszi út* című vers is, amelyben szintén semmi nem az, aminek látszik: „(Politika) Öntsünk tiszta vizet, testvér, a korondi csuporba! / Költő: Állok elébe! kivált, ha a víz is kínai termék...”

Még a pillanatnyi fanyar mosoly is elkomorul, hiszen akár az iménti két vers közé ékelt *Édenkert-ecloga* Ádám–Éva-párbeszédét, akár az *Én, a facebook-költő* monológját olvassuk, Lövétei semmilyen zöld-perspektívát nem kínál. Előbbiben Ádámnak az ember megválthatóságába vetett naiv hite vagy egyszerűen csak demagóg szólama („Oszttjuk az észet, kijelölve egyúttal az üdvös irányt is!”) nevetségesnek bizonyul, hiszen Éva – aki itt is a koré, akárcsak Madách *Az ember tragédiája* című drámai költeményében – a 21. század programszerű, manipulatív módszerekkel végzett agymosása miatt állati szintre süllyesztett ember létállapotára emlékezteti: „Pallérozuk az állati elméket körülöttünk, / s képzeld, száz közül egy sem akadt, aki hallgat a szóra...” A zsidó-keresztény mítoszról szublimált isten- és/vagy emberformájú démoni erők uralják a kort, amelyben élnünk adatik (Kígyó mondja: „hát majd elmagyarázzuk nektek az Észt, idióták!”), és nincs semmiféle transzcendens vigasz, netán társadalmi-kulturális ellenőrzés ezek fölött az erők fölött, akár Madách falanszterében Tudós fölött, ezért megtörténhet bármi, és viszonylagos minden. Nem csoda, ha a facebook-költő is fél, száműzött a szóból. Önazonosságának elvesztéséről, meghasadtságáról ad számot, ahol így fogalmaz egyedül, társtalanul, emlékeztetve, hogy hol vannak már ehhez képest Pásztor és Költő innen olvasva a vulgarítások ellenére magasztosnak minősülő eszmecseréi: „jobban fázom a Szótól, mint sok ezer Nemerétől...”

Nem csoda, hogy a *Röpcé-eclogában* nem hisz Költő a költői szó hatásában, világmegváltó erejében. Már csak azért is ellenszenves számára ez a lehetséges szerep, mert nem ő vállalná önként – nem következik ugyanis a költészet és a társadalom jelenlegi viszonyából –, hanem a Röpcédulával allegorizált társadalom, politika által neki szánt eszközszerep lenne: „Úgy látom, hogy nincs mese: föl kell venni a kesztyűt – / mondd csak, lenne-e kedved jönni a forradalomba?” Ennek pedig köze nincs ahhoz a közösségi költőszerephez, amely idejétmúlt ugyan, de amelyről tudja, hogy valamikor volt létjogosultsága, hanem alkatrészt lenne maga is abban a gépezetben, amelyet láthatatlan erők irányítanak, s amelynek jelszava: „meg kell váltani ezt a világot, / most ez a fő-fő sláger New Yorktól Budapestig!” Akárcsak Vezércikk, Ádám vagy Politika, Röpcédula is, mint a modern újbarbár világ, a szellemtelenség hangja a nemtudás felől a teljesnek hitt igazság birtokában mond ítéletet a szellemi értékeket képviselő Költő fölött: „S nem vagy

költő, hogyha továbbra se érted a dolgot!” Költő úgy tudja megőrizni (átmenetileg?) alkotói létminőségét, vagyis szabadságát, integritását, hogy elégikus-ironikus legyintéssel, de öntudatosan tiltakozva mond le a társadalom által ráakasztott Költő elnevezéséről („Hát akkor viszlát, mert sírva lemondok e címről...”), és mondja mindezt szintén hexameterben, de hát ki érti ezt?

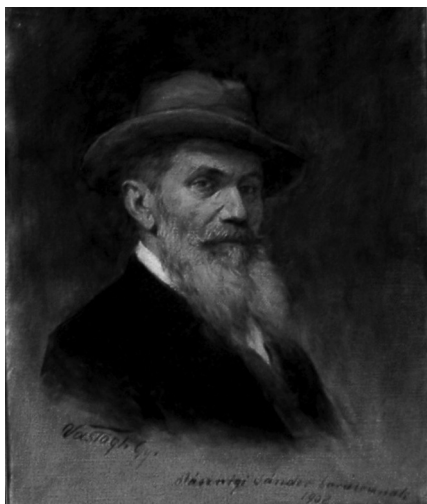
Meglátásom szerint ezért kerül idézőjelbe „Költő” neve a *Vintage*-ban, amelyben az idézőjelezés egyszerre fejezheti ki a társadalom Költővel szembeni megvetését és Költő társadalombírálatát. A társadalom csak ítélkezni, címkézni tud, ez az idézőjel jelzi azonban, hogy Költő óvja még magában – ha a világ szemében lecsúszottan is – a tiszta költőséget, ami az emberi helyett már a tárgyi-anyagi világhoz fordul, azt kelti életre. Így lesz a 21. század tragikus-szarkasztikus kritikája a *Vintage*, amelyben Kocsmaasztal és – ihlet hiányában – az *Epigramma-félében* Szar lesz a beszélgetőtársa. Költő és költészete sorsa egyre tragikusabb: mintha a *Zöld* című ciklus első felütésétől kezdve az embert középpontnak és ezért minőségnek tekintő költészettől, a költőlet nemesebb hagyományaitól fokozatosan haladna a költészetellenes világ, a nem-költészet poklának egyre mélyebb bugyraiba, és mintha ez a folyamat a *Sivatagban* látványos módon felgyorsulna, egyre nyilvánvalóbbá válna. Apokaliptikus vízióval határos az a drámai párbeszéd, amely szerint a tűzpróbát Kocsmaasztal, az alantas, az állati éli túl, „Költő”-t pedig „már le se szarja a vintage-ipar se...” (*Vintage*). Így jut el arra a mélypontra, hogy ihlet hiányában megőrizve ugyan az ecloga hexameteres formáját, de kiesve „Költő” az idézőjelből, immár lefokozottan, csak Versíróként epigrammafélét írjon, látszatműfajkeverést hajtva végre, Szarral társalogva (*Epigramma-féle*). A végső kérdésekre azonban még a költői mesterség blaszfémiaja sem ad megnyugtató válaszokat. Ennek a megállíthatatlannak tűnő folyamatnak a láttatása viszont úgy történik Löveteinél, ahogy jelentős költészetekben tetten érhető: az esztétikum tiszta közegében mutatja fel azt, ami az emberben aggasztó, ami az embert körülvevő szűkebb-tágabb környezetében tapasztaltak miatt a gondolkodóban bosszúságot vagy tartós haragot okoz, ami kétségbeejti, tiltakozásra vagy értékörzésre készíti. Horatius, Vergilius, Tibullus és Juvenalis mellett Berzsenyi, Vörösmarty, Arany, Babits, Weöres és más költők művei jelentik azt az intertextuális-motivikus és formai gazdagságot, amelyben lehetővé

válík a költő, a szellemi ember poklának érzelemmentes, tragikus-elégikus tudomásulvétele, elviselhetősége, és felmutatható a gyötrelomból születő szépség.

Ezért nem *veszélyes*, hanem ellenkezőleg, katartikus ez a szépség megőrzéséért született harag (ezért nincs se kérdőjel, se felkiáltójel a cím végén), mert a szerepek oszcillálásában megragadható-megragadhatatlan én e pokoljáró, szellemi kaland után képes újra – és már ki tudja, hányadjára – eljutni a *Két szék között* című kötettől datálható szemlélődő, a sztoikus életérzéssé szelídülő, az unalom fogalmával megnevezhető esztétikai magatartásig. Az érzelemmentesség senkiföldjéről egyrészt képes más művész művészetéért rajongani, de csak annyira, amit a tragikus veszteségek nyomán közérzete, a resignált unalom megenged („Mondd el Zs.-nek, Múzsám, hogy gyönyörű Ady-estjét / szinte naponta eszembe idézem”; „S hogyha a hogyléte mről kérdez, mondd neki azt, hogy / – őszintén megvallava – unom már ezt az egészet” – *B. Zs. színművészhez*), és így lesz a művészet (költészet) egyben a művész (Költő) közérzetéről szóló lírai napló is (erre erősít rá a versek keltezése); másrészt a könyv záró versében, a *Csillag bár. Haláltánc-félében* pedig képes számot vetni étellel, halállal, búcsúzik a világtól, és *leszarja* annak visszasságait, talmi voltát, saját vállalásaként választva a világon kívüliséget. Ennek metaforikus tere a kocsma és a hozzá kapcsolódó rituális cselekvés, az ivás, hiszen egyéb dolga sincs, mint kívül lenni a világon, tudomásul venni saját költői-emberi megváltatlanságát. Ez a búcsú és kívüliség szintén a Lövéteitől megszokott laza, köznapi, itt balladisztikus ismétlésekkel, kihagyásokkal, elhallgatásokkal telített költői nyelven történeik. Búcsú ez ugyanis nemcsak a léttől, hanem a költői nyelv egy lehetséges (eclogai) megszólalási módjától, a költőlét fentiekben értelmezett minőségeitől. Ezt úgy hajtja végre a szerző, hogy kilép (kérdés: végérvényesen vagy csak ennek a kötetnek a végén?) az antik és antikizált ecloga időmértékes metrumából, és átlép abba a bensőséges, magyaros verstérbe, amelynek sajátosságát a mottóként szolgáló csíkszentdomokosi kocsmai rigmus („*ha meghalok, elásnak, / s vége lesz az ivásnak*”), a székely népballadákra is jellemző (fentebb említett) poétikai megformáltság és a felező hetes forma adja. Az élettől és költészettől való totális búcsú, a búcsú mint *ars poetica* pedig beíródik a haláltánc hagyományába, amely által miközben élet és halál viszonylagossága hangsúlyozódik

(„így is lehet csinálni / élet halál akármí”), váltig azt állítja, a vers zenéje azt súlykolja, egyedül a költészeté az érdem: mert vigasz a létben (itt nevezzük ivásnak: „ezt a sört még iddssa meg”), hiszen élni hagy, és a remény a léten túlra, hogy túléli, mi szellemietlen, barbár, bűnös. Csoda-e, ha kell, ha létszükséglet Költő haragja, Lövétei Lázár László, a költő dühe az unalommal eljegyzett szépségért? Már aki érti, annak, a többiekről meg ennyit: „lókupecek gépzene / úgy se érti senki se”, „patkószegecs homlokom / fatolvajok leszarom / úgyse érti senki meg / hazajöttem medveszag”.

És aki érti vagy érteni véli Költő haragját, annak még marad egy kérdés, legyen Egyszerű Olvasóé: a meg nem értettség visszhangtalan-ságának a tudatában, az új barbarizmus kegyesnek (demokratikusnak?) látszó embertelenségében tartogat-e még újabb verslehetőségeket a költészet szépségével eljegyzett költő/Költő? S ha igen, merre tart ez a költészet: újabb kísérletek következnek a formával, a dialógusként értett hagyománnyal, feloldódva egy önfeledtebb nyelvi játékban, vagy a létköltészet irányába mozdul el (vissza a *Két szék között* felé), amelynek markáns nyomai fedezhetőek fel a *Miféle haragban*? Vagy egészen új belső alakulástörténeti fordulat következik, amiről most még csak Lövétei Lázár László tud? Vagy ő se?

Önarckép

Nagy Attila

A HARAG ARGUMENTÁCIÓI HEXAMETEREKBE

Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia által 2019-ben Budapesten megjelentetett kötetnek, Lövétei Lázár László *Miféle harag* diptichonjának a címét az előző, a *Zöld* kötet *Vendég-eclogájának* pásztora előlegezi meg: „Nos hát, bökd ki: miféle harag tett ennyire mássá?” Diptichonról szoltam, mert jelen könyv tartalmazza mind a *Zöld* teljes tartalmát, mind a másik szárnyat *Sivatag* címen. Nos, ezt kellene körüljárunk, a költő által megidézett mottók szerzői mellett néhány gondolkodót vonva be, gondolom, építő jellegű kritikát írandó.

A kötet cím után – bár kérdésként hangzana el – sem kérdőjel, sem másfajta írásjel nem található, talán azért, mert érzésem szerint a költő kontemplál, ergo: harag lesz ebből egyáltalán? Harag, amely nem ártani, hanem felmutatni, át- és újragondolni, cselekedni firtat, egyéni – és tágabb világunkat mentve mindattól, ami már vészeszen – akár – lényegünké is válhat? Netán menteni a még menthető?

Végigolvasva a mottókra építő két kötetnyi anyagot, egy ismeretlen költőt idézve, föltehetjük a kérdést: „De honnan a harag, a mindenkori? Az egylényegű, de oly sokféle?” És mert a harag veszélyes állapot mind az egyénre, mind a közösségre, amellet nem old meg érdemben semmit, hiszen nem arra kódolt, a kérdés felvetése igencsak jogos.

Arisztotelész a haragot elengedhetetlenül szükséges dolognak tartotta, az emberi jellem alakulása egyik ismérvének. Peter Sloterdijk pedig nem kevesebbet állapít meg *Harag és idő* című politikai-pszichológiai kísérletében, minthogy: „Az európai hagyomány legelső mondatának elején, az *Iliászt* bevezető verssorban bukkan föl a »harag« szó (...): »Haragot, istennő zengd Péleidész Akhileuszét«, föltéve ugyanakkor a kérdést: „vajon az indulatok e legfélelmetesebbjét – és egyben legemberibbét – (...) szükséges-e tompítani, megzabolázni és elnyomni?” (Typotex Kiadó, 2015, 9., ford. Felkai Gábor) Ugyancsak ő teszi föl a másik, a művészi alkotás szempontjából is igen fontos kérdést, ugyanott: „De hogy is lehetne komoly formában újdonságokként bemutatni a haragot és kivetüléseit és kirobbanásait?”

Jelen kötet a harag argumentációjának és a verses formának (hexameter) szerves egysége a maga teljességében is esendő-emberi

Lövétei Lázár László-diptichon. Egyféle válasz arra is, amit Rilke-elemzése kapcsán már Heidegger is megpróbált Hölderlinre utalva: „Költőnek lenni szűkös időben azt jelenti: a dalban az elmenekült istenek nyomára figyelni.” (Martin Heidegger: *Költők – mi végre?* In *Rejtektak*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó, 236.). A költőt (is) meghatározó *szellem és környezet* (Egyed Péter) összecsapásaként is értelmezhető-értelmezendő Lövétei diptichonja. Az egyik szárny, a *Zöld* rácsapása a másikra (*Sivatag*: „úgyse érti senki se”), miközben zajlik végig a *harag anamnézise*, illetve a *Sivatag* visszacsapása, ami már szinte kegyelemdőfésként is értelmezhető volna, ha a költő nem tenne közben/végül mégis hitet a *Szép* mellett: „mert csak a szépnek / van még vajmi kevés értelme a kőkler-időkben” (*B. Zs. színművészhez*). Ugyanakkor ott bujkál a hexameterekben az *epiktétoszi sztoikus attitűd* is: „Ha olyan szerepet vállalsz, amely az erődöt túlhaladja, akkor egyrészt ebben is kudarcot vallasz, másrészt pedig azt is elszalasztod, amelyet képes lettél volna betölteni.” (*Epiktétos Kézikönyvecskéje*. XXXVII. tanítás, é. n., Gladiátor Kiadó, 90., ford. Sárosi Gyula). Vajon a kötet cím után ezért sincsen írásjel?

Fontos ez a hexameterekben megírt *antikolt mai* könyv, ez az elbizonytalanító-tudósító-tudatosító, itt-ott mintha ironikusan buzdító-belenyugvó, de a jaspers-i értelemben vett transzcendentális jelek mellőzése okán inkább elkeserítő könyv, az egyaránt 12 eclogából építkező két párbeszéd, a *Zöld* és a *Sivatag*. Mondhatnám: *egyetemes kor*, azaz *kórrajz*, amelynek mind fizikailag, mind morálisan elkövető és szenvedő alanya az ember, azaz mi, mindannyian. Epe, mely nem önt el még, de annyira megkeseredett már, hogy föloldaná annak a Montaigne-nek a lúdtollát is, aki a haragról írott esszéjében figyelmeztet: „Nincs még egy szenvedély, amely jobban megrendítené ítéletünk őszinteségét, mint a harag (...). Onnan nézve a hibák is nagyobbaknak tűnnek, akár csak a testek a ködben.” (Ford. Csordás Gábor) Lövétei Lázár László Füst Milánból is iskolázottan az *indulat* verset ihlető szerepére is utal, de azt – nagyon okosan! – nem firtatja.

De ne tévesszen meg senkit ez a két hivatkozásom, hiszen itt súlyosabb dolgokról van szó! Itt szó sincs az őszinteség megkérdőjelezéséről, sőt! Jelenkori szépirodalmunkban hiánypótló alkotással szembesülünk: Lövétei bátran (vállalva megannyi beszólást, leszólást, szerény pozitív kritikát stb.) kimondja mindazt (ki-ki magára ismerhet), ami a lelki gyötrődéseken túl – Úristen, kik és mik vagyunk, mit és miket cselekedtünk?! –, illetve azok következményeként visznek bennünket a francos fenébe. Az ellehetetlenedés tünetegyüttese világméretűvé vált, és sem megoldás, sem megváltás már nem várható. Mert

a jóakarát brontozaurusszá lépett elő, már-már lehurrogott atavizmus. A morálnak pedig *annyi*... (lásd például Nietzsche-nél).

És kikre is hivatkozik Lövétei Lázár László? Kikkel vállal közösséget, megadva a maga nyugtalanító, de talán mégis cselekvésre indító válaszait? Mely költők a mottók elkövetői? Nos, itt a névsor, akik a kötet mottóinak szerzői: Hölderlin, Vergilius, Bión, Horatius, Moszkosz, Dante, Virág Benedek, Kosztolányi, Faludi Ferenc, Babits Mihály, Weöres Sándor, Vörösmarty Mihály, Iuvenalis, Tibullus, Shakespeare, Arany János, illetve egy apokrif szentírástörredék, a lövétei világháborús obeliszks felirata, kocsmái rigmus. Jelen kötet (ismétlés tőlem!) a harag argumentációinak (személyes és közösségi leképezése) és a verses formának (hexameter) szerves egysége. Iuvenalis sorai jutnak eszünkbe: „Több bünt már a jövő se tetézhet gaz jelenünkre, / vétünk és vagyunk lesz példa a korcs ivadéknak! / Itt csúcspontra jutott a gonoszság!” (Iuvenalis: *Első satíra*, ford. Muraközy Gyula)

Költőnk haragja (ha néhol nem túl ildomosan is jelenítődik meg), megemeli a hexametert, és elsősorban nem mint költői eljárást, hanem azt a lelkiséget, amely éppen a hexameterben veszhetne el, hiszen érzésem és tapasztalatom szerint is a hexameternek indulatokat temperáló hatása is van (vagy lehet). Ugyanakkor kijózanító is, mert kiszámíttósága önruralmat kíván, azon túlmenően pedig fölülemelkedést a téma (jelen esetben) le- vagy visszahúzó, akár igen viciózus természetén.

Nem szándékom jelen írásomat teletömni a kötetből vett Lövétei Lázár-idézetekkel. Ezt a könyvet EL KELL OLVASNI, meggyőződésem, hogy az élményen túl kötelező is, hiszen vigyázni, ébren tartani (is) van! Végigolvasva a művet, a költő kedvencével, Arany Jánossal igyekszem nyugtatgatni önmagamot és a kedves olvasót is: „Szenvedek én egyben másban” (*Szenvedek én*), „De nyugtat az, hogy – lehetek.” (*Így is jó*), mert ha nem is vesszük észre, „a Lényeges várótermében üldögélünk és várakozunk” (Peter Sloterdijk: A világígéret és a világirodalom. In *Világra jönni – szót kapni*. Pécs, 1999, Jelenkor Kiadó, ford. Weiss János), valamint Paul Celan gyönyörű soraival: „Járj a művészettel léted legszűkebb útján. És tedd magadat szabaddá” (*Medridián*, ford. Schein Gábor).

Befejezésképpen érdemes elidőzni a *Zöld* (a külön kötet) és a *Miféle harag* Lövétei Lázár László-fotóinál: előbbin még egy nagyon fiatal almafa első termését emeli tenyerébe bukolikus szalmakalapja védelmében, amely saját kertjében virágozik, utóbbi a költő másnapos szakállú portréja, mintha minket figyelne, vagy – talán mégse... Érdemes megszívlelni, elgondolkodni a fotókon is!

Ecce poeta, a jelenkori!

Mirk Szidónia-Kata

ÜNNEPEINK NÉPI SZÍNHÁZA¹

Barabás László, az erdélyi magyar népszokások szakavatott kutatója újabb utazásra hív bennünket szűkebb és tágabb szülőföldjére, Sóvidékre, Marosszékre, Mezőség Székelyfölddel érintkező területére, Küküllőmentére, Nyikómentére, Gyergyóba, Torockó vidékére, hogy együtt barangolva megismerhessük mi is az esztendő ünnepeinek játékos népszokásait. Ezen vidékek, tájegységek sokáig fehér foltnak számítottak a magyar népszokáskutatásban, és a szerző érdeme, hogy a négy évtizedes kutatómunkája során több mint száz településről közel ezer népszokás, dramatikus játék hiteles leírását, rendszerezését, elemzését tette közzé.

Alapos, lelkes és kitartó gyűjtő-, kutatómunkájának eredményeiről tanulmányok, önálló kötetek, monográfiák tanúskodnak. A gyűjtés és rendszerezés mellett fontosnak tartotta az általa vizsgált vidékek néprajzi körülhatárolását, a tájak belső tagolódásának kérdéseit és ezek vizsgálatát. Terepmunkája során nemcsak a népszokások gyűjtésére, leírására törekedett, hanem résztvevői megfigyelőként ezek belső működését, szerveződését próbálta megragadni, feltárva ezzel alapvető funkciójukat, az addig esetleg rejtve maradt jelentéseiket. A 2015-ben megjelent, *Az otthonosság gyökerei* című, néprajzi tanulmányokat és népmismereti írásokat tartalmazó könyve ennek a több évtizedes kutatómunkának a főbb irányvonalait, kiemelt területeit fogja össze: először szülőföldjére, Sóvidékre kalauzolja az olvasókat, majd a szomszédos néprajzi tájak: Murokország (az egykori Marosszék falucsoportját nevezik így, a lakosok piacozó zöldségtermesztő életformájából ered e humoros elnevezés), Marosszék, Mezőség táji tagolódásának kérdését tisztázza, e vidékek népszokásaiból válogat, majd áttekintést ad az erdélyi népszokáskutatásról, különös tekintettel a farsangi dramatikus színjátékokra. E kötet mintegy szerves folytatásaként vehetjük kezünkbe Barabás László legújabb, *Ünnepeink népi színháza* című kötetét,

1 Barabás László: *Ünnepeink népi színháza. Erdélyi játékos népszokások karácsonytól pünkösdig*. Marosvásárhely, 2017, Mentor Könyvek.

amelyben „színházba” invitálja olvasóit. Meglátásom szerint a cím mintegy előrevetíti azt a megközelítési módot, amely a szerző több előző tanulmányához hasonlóan ebben a könyvében is meghatározó: nem rideg, tudományos szokásleírásokat olvashatunk, hanem olyan ünnepi alkalmakat ismerhetünk meg, amelynek a főszereplője az EMBER. De azt is sugallhatja a cím, hogy napjainkban számos dramatikus népszokás néhány évtizedes kihagyás után – sokszor a kutató segítségével – rekonstruált formában elevenedik meg.

A szerző három fejezetbe válogatta a tanulmányait, amelyek a naptári esztendő népszokásokban gazdag ünnepköreit veszik sorra, kezdve a karácsonyi és újévi, folytatva a farsangi, majd a húsvéti, pünkösdi időszakkal zárva a kötetet.

A könyvben az 1980-as évekből származó írások mellett (a legkorábbi 1987-ből való) olvashatunk egészen frisseket is, így a több évtizedes kutatómunka keresztmetszetét is megkaphatjuk. Több tanulmány végén nemcsak egy évszám, hanem időintervallum van feltüntetve (pl. 1989–2010, 1992–2015, 1996–2017), ami jelzi azt, hogy a szerző az adott népszokást időbeli folyamatában is követte, leírta annak változásait, esetleges megszűnését és újjáélesztését. Nemcsak az események egyszeri rögzítését tartotta fontosnak tehát, hanem arra is kereste a választ, mit jelentenek ezek a szokások a közösség, az emberek életében, hogyan élnek meg, milyen összetartó erejük, milyen szerepük lehet a kulturális önazonosságuk megtartásában.

Akár gyűjtési naplóként is tekinthetünk a kötetre, amelynek segítségével ablakot nyithatunk egy másik világra, jobban megérthetjük a vidék falusi közösségeinek életmódját, sajátos világszemléletét. Megismerhetjük az eseményekben részt vevő embereket, történeteiket, hiszen neveik nemcsak az adatközlők névsorában jelennek meg monogrammként, hanem aktív szereplőként, dizlettervezőként, rendezőként.

A színházi előadás első felvonása karácsonyi és újévi népszokásokról szól. Megtudhatjuk, hogy a sóvidéki reformátusok katolikus szokásnak tartották a betlehemezést, de több faluban (Parajdon, Sóváradon, Alsó- és Felsősfalván) beengedték a falubeli vagy a szomszéd településekről érkező betlehemezőket. Külön szól a betlehem összeállításáról, az előadás szereplőiről, menetéről, majd részletesen ismerteti a betlehemes játék felújított szovátai változatának szövegét, dallamait, kottákkal

együtt. Murokországban ez a szokás valamikor a reformátusok hagyományvilágába tartozott, de már a múlt század 40-es éveitől nem gyakorolták. Felújított változatának sorsát Teremiújfaluban követhetjük végig, és tanúi lehetünk annak, hogyan vált ez a szokás a gyermekorból ifjúkorba lépés szimbolikus szertartásává. Kántálási szokásokból is kapunk ízelítőt a Kis-Küküllő menti Héderfájáról, Gógánváraljáról, Mezőfeléből és Teremiújfaluból.

Egykor szinte az egész magyar nyelvterületen elterjedt szokás volt az István-napi köszöntés vagy istvánozás, mára azonban már legtöbb helyen feledésbe merült. Az 1992-ben dokumentált nyárádselyei változatban több legénycsapat indul el éjfélkor, hogy felkeressék az Istvánokat, és énekkel, verssel köszöntsék őket. Élesen megkülönböztetik a „künt való és bent való énekeket”, melyeket nem szabad felcserélni. Az istvánozó legényeket betanító „tanító bácsik” sorát is felidézi a szerző, akik szinte kivétel nélkül helybéli, földműves emberek voltak. Megtudhatjuk, hogy a faluban ilyenkor nemcsak az Istvánokat köszöntötték, hanem tisztességet tettek a leányos házaknál is, ami napjainkban is része a népszokásnak.

Külön figyelmet szentel az aprószentek napi gircsózásnak, ami egy dramatikus szokásjáték Kis-Küküllő mentének néhány református és unitárius falvában. Gircsóknak nevezték azokat a maszkos alakoskodókat (falovas, hamubotosok, kurva), akik az aprószentek napi felköszöntők menetét kísérték. Legfontosabb kellékük a botra kötött, vizes hamuval teli zacskó, a hamubot, amivel minden rendetlenkedőt megcsaphattak. A köszöntők végigjárták a falu leányos házait, a gricsók azonban némák maradtak, vagy csak elváltoztatott hangon beszélhettek. Jól körülírható szerepkörük volt.

Érdekes színfoltja az év végi népszokásoknak a Kis-Küküllő menti Szászcsován megőrkötött óesztendő-temetés, amikor a legények tüzes kereket engednek be a falu fölé magasodó domb tetejéről. Pontosan éjfélkor kellett beengedni, hogy gurulása összekösse az óesztendőt az újjal.

Az előző írásoktól eltérően, a szerző rendhagyó módszert választott arra, hogy elinduljon az aranycsitkók nyomába: kizárólag a beszélgetőtársait szólaltatja meg, tőlük tudjuk meg, hogy „ki is ez az aranyos csitkó”, mikor járt, mit hozott a gyermekeknek.

A második felvonásban a farsangi ünnepkör kapja a főszerepet. Köztudott, hogy a farsang a naptári év népszokásokban és dramatikus játékokban leggazdagabb időszaka. Olyan télközepi időszak, amely profán jellegével különbözik a két nagy egyházi ünnepkörtől (karácsony és húsvét), hiszen ilyenkor feje tetejére áll a világ, fellazulnak a szigorú előírások, szabályok. A társas házimunkák és összejövetelek sajátos népi intézményekként működtek, de gazdasági funkcióik mellett népi színjátékok keretétül is szolgáltak, és segítették a hagyományokba való belenevelődést, valamint a párválasztást. Megismerhetjük az írásokból az asszonyfonók rendjét, játékait, táncait, a leányfonókat, a párosító játékokat. A farsangi dramatikus játékok külön csoportjaként tartják számon azokat, amelyekben az emberélet fordulóinak szokásai eleve-
nednek meg: a lakodalmas és a halottas játékokat. Mindkét játék nagyon népszerű Marosszéken, az előbbiből közel nyolcvan, az utóbbiból negyven változatot sikerült dokumentálnia a szerzőnek, és ezekből válogatott néhányat jelen kötetbe: a gyulakutai batykózást, a nyárádgálfalvi álesketést, a szabédi temetést, a kelementelki halottas batykót. A farsang utolsó hete a maszkos alakoskodásnak és a népi színjátszásnak a leggazdagabb időszaka. Megtudhatjuk, milyen volt a kibédi legénypróba, vagy a púpos napi farsangolás a Szászrégen melletti Beresztelkén. A fejezet legnagyobb lélegzetű tanulmánya ez utóbbi szokásjáték alakulásáról szól, arról, hogy hogyan is sikerült visszaemlékezések alapján rekonstruálni, miben különbözik a '90-es évek elején felújított változat a régitől, nyomon követhetjük a szervező személyek kiválasztását, a nemzedékek hozzáállását, esetleges ütközését.

A farsangtemetés rituális játéka több változatban maradt fenn a vizsgált néprajzi tájakon: a kászoni bikaütés, a torockói Farsang Döme koporsója, az üvegsűri élő-halott, a sóvidéki siratások, csak hogy néhányat említsünk. A szerző hosszabb tanulmányban követi nyomon a katolikus Görgényüvegsűr farsang végi szokásrendjét, kezdve az 1930-as évektől egészen napjainkig.

A Konc király és Cibere vajda küzdelme tulajdonképpen a farsang és a böjt jelképes vetélkedése: előbbi a húsos ételek, az eszem-izsom, utóbbi a hús nélküli ételek, a böjti fegyelem és megtartóztatás jelképe. Márkodi, menasági, parajdi, gyergyóditrói változatok bizonyítják, hogy sokfelé gyakorolták ezt a látványos dramatikus népszokást, de rávilá-

gítanak arra is, hogy több helyen már csak történetként élnek a szájhagyományban.

A harmadik felvonásban a tavaszi ünnepek két jelentős időszakának, a húsvétnek és pünkösdnek a népszokásai kerülnek a színpadra. A húsvéti ünnepek hagyományainak bemutatását virágvasárnaptól kezdi. A negyven napos böjti, bűnbánati időszak végén, húsvét előtti vasárnap tartják a konfirmációt a protestáns közösségekben, amely fokozatosan, egyre több szokáselemmel bővülve, az egyik legnagyobb ünnepé alakult. Az egyházba való befogadás eseménye mellett sok helyen ilyenkor került sor a fiatalok felavatására is: Magyarón a nagyobb legények csoportja az aznap konfirmálókat felverte – a lányokat magasra dobták, a fiúkat még meg is csipkedték. A fiatalok felavatása összefonódhatott más tavaszi szokásokkal is, mint például a határkerüléssel. A nyárádmonti falvak protestáns közösségeiben a határkerülésben először részt vevő fiatalok meg kellett találják a faluhatárokat jelző hompokat, s ezeknél „megcsapásban” részesültek, vagyis a fenekükre vertek, hogy jól megjegyezzék a helyeket. Marosszék falvainak többségében gyakoribb volt ennél a fenyőággal történő felavatás.

Nagypénteken szigorú böjt és munkatilalom volt érvényben mind a protestáns, mind a katolikus közösségekben. A reformátusok feketébe öltöztek, a katolikusok szentsírt készítettek, s nagypéntektől a feltámasztásig az szentsírőrőzök vigyáztak mellette.

A húsvéti ünnepek széles körben elterjedt szokása a határkerülés, amelyet katolikus és protestáns falvakban egyaránt gyakoroltak. Részletes leírást kapunk mindkét felekezet szokásrendjéről, fő mozzanatairól: kik vehettek részt, milyen tisztségviselőket választottak (király, ítélőbíró, csapómester, oldalverő, sereghajtó) és végül hogyan változtak szokáselemei az utóbbi 40 év folyamán.

A szerző saját gyermekkori emlékének felidézésével indulhatunk a parajdi hajnalozó legények nyomába, akik több csapatban, zenészekkel indultak végig a falun, hogy felkeressék a lányos házakat. De nemcsak Parajdon hajnaloztak, hanem amint a későbbi kutatásokból kiderült, szokásban volt a két Sófalván, Siklódon, Atyhában s Korondon is.

A vidék húsvéti szokásaiban találkozhatunk komikus, parodisztikus jellegűekkel is, amelyek kevésbé ismertek, mint például a húsvét hétfői gerneszegi buhuzás, a szentgericei didergés („ez a csúfolódó köszöntés

kijárt mindenkinek, akinek a magatartása nem egyezett a közösség értékrendjével”), a kórészúp állítása, kapuelvitel, fűrészporozás, szemelítés.

A szerző a pütkösi hagyományokat is a folytonos változások figyelembevételével mutatja be. Megismerhetjük a zöldágazás néhány formáját Mezőségről (a templomban elhelyezett zöld ág, a leányos házak kapuinak zöldágazását, feldíszítését), a sóvidéki pütkösi királynézést, a későbbi hesspávázást, a gyergyói királynéültetést és az ezzel kapcsolatos ezredfordulói hagyományteremtést.

A kutató a kötet utolsó tanulmányában tág teret szentel annak, hogy bemutassa, milyen formában és funkcióban él még a májusfaállítás szokása Keresztúr környékén. Mintegy ötven faluból származó adatait kistrégiókba csoportosítva mutatja be.

A könyv célja meglátásom szerint kettős: elsősorban elmélyítheti az olvasó a vizsgált néprajzi tájak népszokásaira vonatkozó tudását, másodsorban fontos szerepe lehet a hagyományápolásban is. Barabás László ugyanis korán felismerte, hogy a szokáskultúra állandó változásban van, és ez a változás az utóbbi évtizedekben erőteljesen felgyorsult. Tudatosítja bennünk, hogy megszűnőfélben vannak azok a hagyományos közösségek, amelyek évszázadokon keresztül irányítani és biztosítani tudták a hagyományok átadását. Bebizonyosodott, hogy intézményes keretek között is lehet ismereteket átadni, és ebben a folyamatban fontos szerepet játszhatnak a néprajzkutatók, ha kutatásaik eredményeit megismertetnék a közművelődési szakemberekkel, pedagógusokkal. Jelen kiadványt haszonnal forgathatják mindezek, hiszen több mint negyven játékos népszokást tartalmaz szöveghű lejegyzéssel és kottákkal kiegészítve. A könyv végén található fotótár több mint száz, népszokásokat megörökítő fényképe vizuális értékükön túl társadalomtörténeti jelentőséggel is bírnak.

A szerző olvasmányosan író szakember, s az elvont, tudományos beszédmód helyett – talán nem véletlenül – ebben a kötetében inkább a közvetlenebb hangvételt részesíti előnyben. Ez a tény azonban nem csorbítja tudományos jellegét, jelentőségét, így mind a szokáskutatás, mind pedig a nagyközönség számára érdeklődésre tarthat számot.

Halász Péter

BERSZÁN LAJOS-BREVIÁRIUM¹

A történelmi Magyarország legkeletibb szélén, a Gyimes völgyében élő, csángóknak nevezett magyarokat nem kényeztette el különösebben az úgynevezett anyaország. Két kezünkön megszámlálhatjuk azokat a létesítményeket, amelyekért hálás lehet e páratlan természeti szépségű helyen, mérhetetlen nehézségek között élő népcsoport saját közössége közigazgatásának, amelyhez tartozónak vallotta és vallja magát két-három évszázada több mint tízezer itt élő magyar. De az a kevés, mind fontos, maradandó és nagy formátumú személyiségek nevéhez kötődik. A teljesség igénye nélkül számon tarthatjuk a 17. században Bethlen Gábor – mások szerint I. Rákóczi György fejedelem – építtette, ma is *Rákóczi-várnak* nevezett őrhelyet, a Mária Terézia akaratából és idejében létesült, *Kontumác* néven ismert határállomás-együttest, a Ferenc József korában létesített vasutat és annak Erzsébet királyné kedvéért kibővített impozáns állomását, a Mailáth – mások szerint Majláth – Gusztáv Károly, gyulafehérvári püspök által építtetett középloki iskolát, a Horthy Miklós korában felhúzott, Mátyás Ferenc tervezte határőr-laktanyákat, a Dani Gergely gyimesbükki plébános által a legsötétebb diktatúra idején teremtett, az immár „anyaországgá” lett Magyarországról is megsegített gyimesbükki templomot, valamint a most ismertetett könyvben bemutatott Berszán Lajos nagy vállalkozását, az Árpád-házi Szent Erzsébet nevét viselő gimnáziumot. Itt a hadi, majd szellemi végvár körülményei között többnyire olyanok emeltek maradandót, akik bátrak voltak és mertek.

A Veszprémben élő, tanárként és újságíróként bemutatkozó szerző is szép és nagy feladatra vállalkozott, amikor összegyűjtötte ennek a könyvnek az anyagát, aminek úgy érzem, jogosan adtam a *Breviárium* címet, hiszen az idézett szótár mindkét értelmezésének megfelel.²

1 Toldi Éva: *Az aranymisés Papbácsi, Berszán Lajos*. Budapest, 2019, Trianon Kutatóintézet Közhasznú Alapítvány.

2 „breviárium: 1. katolikus papi zsolozsmáskönyv; 2. többnyire egy szerző – író, tudós – műveiből összeállított szemelvénygyűjtemény”. (Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest, 2006, Akadémiai Kiadó.)

Berszán Lajos iskolaalapító, címzetes kanonok, ugyan se nem író, se nem tudós a szavak megszokott értelmében, hanem olyan szellemi ember, aki *gondolatait* az élet tudósaként *megvalósítja*, és általában az emberek, legfőképpen a gyermekek szívébe *írja*. Ezeket a zömükben cselekvéssé váló elhatározásokat, falakká, iskolatermökké, oktatási rendszerre épülő vágyakat szedte össze és szerkesztette könyvvé Toldi Éva. Hogy – mint Tamás József püspök úr írja a könyv olvasóihoz szóló *Ajánlásában* – másokat is „lelkésítsen arra, hogy ő maga is valami szépet tegyen a jó Istenért, szülőföldjéért és népéért”.

Az iskolaalapító és iskolát építő Berszán Lajos azok közé az emberek közé tartozik, akik nem úgy hagyják majd itt ezt a földet, ahogyan találták. Azok közé, akik nemcsak megtakarítják a rájuk bízott talentumokat, hanem gyarapítják, megsokszorozzák a rájuk bízott kincset. Azon papok közé, akik nemcsak a templom falai között szolgálják Isten szándékait, hanem azon kívül is keresik a szolgálat lehetőségeit. Ahogy Márton Áron püspök úr megfogalmazta egy papszentelés alkalmával Isten szolgájának ideális jellemzőjét: „álljon mindig a gyöngék és szenvedők mellé. Életmódjával, magatartásával és konkrét állásfoglalásaival bizonyítsa, hogy az emberekért van... Nem a maga érdekét, kényelmét, érvényesülését keresi, hanem egyetlen ambíciója a közösség (...) szolgálata.” Másfelől Berszán Lajos azok közé a legjobb értelemben vett pedagógusok közé tartozik, akik – Kodály Zoltán szavaival szólva – „déli harangszókor nem dobják vissza a maltert a ládába”. Vagyis nem azt lesik, hogy mikor szólal meg a csengő, mikor indul a buszunk.

Toldi Évának az aranymisés Berszán Lajosról szerkesztett könyve igen nagy szeretettel és megértéssel készült. Mint előszavában írja: „Örömmel és hálával készültem a kötet összeállítására”. Érzelmi ráhangolódásával olvasói elé tudja varázsolni a mindenki által *Papbácsinak* szólított és emlegetett Berszán Lajos atya sokoldalú egyéniségét, akinek személyiségében együtt van jelen a pap és a pedagógus, ami ilyen szerencsés és alkalmas ember esetében természetesen nem is választható szét. Érdekes műfajú a kötet, aminek anyaga a gyóntatószékhez hasonló módon gyűlt össze, de a szokásossal szemben itt a pap „vallja”, vagy talán inkább „gyónja” meg életét egy hívő és pedagógus végzettségű, tehát kétszeresen „szakmabeli” szerkesztőnek.

A könyv fejezetei követik a „főhős” életének tagolódását a kezdetektől, sőt annál is korábról. Édesapja és édesanyja mesébe illő összetá-

lálkozásáról, tanulságos gyermekkoráról szól az első fejezet, korai félárvaságra jutásának megéléséről, az édesapa hiányának keserűségéről, és hogy már kisfiúként meg kellett tapasztalnia a kommunista állam cselszövéseit. Élete nagy, meghatározó fejezete a gyulafehérvári szeminárium, ahová a szülőfalu isteni sugallatot közvetítő és az elvesztett édesapát is pótolni igyekvő plébánosa vezérelte. Itt megismerkedhetett az üldözött keresztény egyház önvédelmi módszereivel, aminek eredményeképpen „ínségben, de sok örömben” volt részük. Szinte valamennyi tanárára, az általános iskolaiakra is nagy szeretettel emlékezik. Eltűnődhettem, hogy nekem bizony 12 év alatt mindössze három olyan tanárom volt, akiknek meghatározó szerepük volt az életemben; a zágoni és a gyulafehérvári tanárok azonban vagy valóban kiválóbbak voltak, vagy az idő szépítette meg emléküket, de lehet, hogy a Pappácsi mindenkiben az előnyös tulajdonságokat kereső természete csillogtatja a múltat. Bár ez a dicséretes tulajdonsága mintha elillanna, mikor a szemináriumi hallgatók között is fel-felbukkanó szekusokra emlékezik.

Méltán kap külön fejezetet a vallomások kötetben Berszán Lajos édesanyja, aki egymagában nevelte és taníttatta Lajos fiát, az egyetlen, akit az öt megszültből fel tudott nevelni. Molnárságot és más nehéz munkákat vállalt, s „gondoskodott, hogy nekem mindenem meglegyen” – emlékezett rá a hálás fiú. Meg is kapta a jutalmát, mégpedig nem kisebb személytől, mint Márton Áron püspöktől, aki a papszentelés szertartása után „megfogta édesanyám kezét, szemébe nézett és megköszönte, hogy özvegyen az Egyháznak papot nevelt”. Aki aztán a püspök temetésén szerét ejtette, hogy lerója háláját, s a ravatalon megsimogatta „Isten emberének” a kezét. A „Püspök Atya” sugárzó személyisége, mint oly sokaknak, Berszán Lajosnak is meghatározta élete számos cselekedetét. Emlékei közül elsősorban a szuggesztív tanár előadásait, a keresztényüldözés sötét esztendeiben is belső lelki békét, kegyelmi méltóságot sugárzó magatartását idézi, ami életre szóló élményt jelenthetett, jelentett számára. Jól emlékszem, mikor az 1990-es évek elején egy alkalommal együtt mehettem a gyimesi keresztaljakkal a somlyói búcsúba, s Lajos atya szinte egész úton Márton Áronra emlékező, részben felemelő, részben felvidító, de mindig tanulságos anekdotákkal rövidítette hosszú gyaloglásunkat.

Négy helyszín, négy fejezet következik, az ifjú pap szolgálatának négy jelentős állomása, ha az apróbb helyettesítéseket nem számoljuk, bár szinte mindenhol van szeretnivaló, szép emléke. Nem tudom, hogy Toldi Éva mekkora „nyersanyag”-ból szemezgette a legjellemzőbbeket, mert hiszen ha valamennyi történet, élmény és gondolat belekerült volna, az a Katolikus Lexikon egy-egy kötetét meghaladó terjedelmű könyvbe se férne. A szerkesztőasszony mindenestre jó érzéssel válogatta a tartalmas élet legjellemzőbb, legtöbb tanulságot hordozó mozzanatait. A titokzatosságában is beszédes nevű, marosszéki Görgeyüvegcsúrben való helyettesítés volt papi szolgálatának első színhelye, ahol már érkezése napján éjféλι misét kellett végeznie a megbetegedett plébános helyett a zömében katolikus vallású faluban. A karácsonyi ünnepekre érkezve jóleső érzéssel tapasztalhatta, mennyire örülnek neki a hívek, mennyire várták a papot a jeles alkalomra. Itt végezte a házszenteléseket és tartotta a hittanórákat a szépszámú gyermekeregnek – életében először. Aztán néhány helyettesítést követően megkapta püspökétől az első kápláni kinevezését Csíkszentgyörgyre. Pünkösöd szombatján foglalta el új állomáshelyét, s a zágoni szórványkatolikuságból érkezett ifjú pap boldogan tapasztalta, milyen jó érzés falunyi hívősegek előtt prédikálni. Ennek a plébániának szórvány részén – Csinód, Egerszék, Gyúrke – Gyimesből kirajzott csángók is élnek, itt találkozhatott életében először ezzel a sajátos népcsoporttal, akik később aztán élete nagyobb részét kitöltötték.

Plébánosságának első szolgálati helye a Kolozs megyei Magyar-szarvaskend lett, ahol a katolikus magyarok mellett többségben voltak az ortodox vallású románok, s akkor még akadtak reformátusok is. Elhanyagoltság fogadta az ifjú plébánost a templom épületében és a hívek lelkében egyaránt. Mindkettőt rendbe kellett hoznia, különösen a filiában, Magyarköblösön volt elkeserítő a helyzet. De Berszán Lajos plébános úr nem keseredett el. Megható még olvasni is azt a szeretetteljes, gyöngéd erőszakot, amivel sikerült elmulasztania a gyülekezet apátiáját. A kezdeti húszról hamarosan 60-70-re nőtt a templomlátogatók száma, akikkel aztán a templomot is megújították. Miből merítette a Papbácsi mindehhez a lelkierőt? Emlékei szerint kolozsvári főesperesének szolgálatba állító szavaiból, aki azzal biztatta, hogy „Igaz, kevesen vannak Köblösön a katolikusok, de hát az Úr Jézus őértük is meghalt!” Itt, Szarvaskenden mutatkozik meg Berszán Lajos munkás-

ságában az a másik erő, ami később egyenrangúvá teljesedik a templomi feladataival. Ez pedig az *oktatás és a közművelődés*. Az érdeklődést és a muníciót természetesen a szemináriumban kapta, de már itt hasznosította. Pásztorjátékokat tanított be, szenténekeket énekeltek a különböző ünnepi alkalmakkor. Ezzel felkeltette az ifjúság érdeklődését is, egyre többen jöttek a templomba, mégpedig nemcsak imádkozni, hanem hogy verseket szavaljanak, színdarabokat játszanak, tartalommal töltsék meg az ünnepeket.

De milyen a sorsa egy plébánosnak? Akármilyen szoros és bensőséges kapcsolatot alakít is ki egy-egy közösséggel, a sors – vagyis a püspök, tehát a gondviselés – újabb és újabb helyekre szólítja, irányítja. Így került Berszán Lajos 1972-ben, Szent Márton napján a Kézdivásárhely közelében lévő Feltorjára, ahol történelmük során a református vallásúak voltak többségben, akárcsak szülőfalujában. Persze minden ilyen helyváltoztatás után tájékozódnia kell a papnak a sajátos helyi viszonyokról s azok történelmi gyökereiről. Egy kis túlzással: helytörténeásszé kell válnia, hogy megértse az először talán meglepő jelenségeket. Itt sem értette, hogy a település legbuzgóbb, mondhatni „legkatolikusabb” részén, házszeneléskor miért nem akarják őt fogadni a hívei. Időbe telt, míg megtudta, hogy az 1940-es évek elején, a „kicsi magyar világ” idején egy túlbuzgó helyi plébános ügyvédkézre adta az egyházi adóval hátralékosokat, s ezzel évtizedekre megromlott a vízkeresztkori házszenelés emelkedettsége. Egy esztendőnek kellett eltelnie, amíg az ott lakók megérezték, hogy „Ez a pap nem a pénzért van”.

Nyolc esztendő múltán a Beszterce és Szászrégen között fekvő, egykor többségében szász lakosságú járásszékhelyre, Tekére került a Pappácsi, ahonnan a német lakosság nagy része akkorra már visszamenekült egykori hazájába. Az alig százfőnyi katolikus gyülekezetnek jó, ha tizede látogatta hétköznaponként a templomot, de az atya – szülőfalujában szerzett tapasztalata alapján – azt vallotta, hogy „nem lehet elbogatellizálni az ünnepeket, de a hétköznapi szentmiséket sem”. Itt is rátalált a továbbéltetésre érdemes helyi hagyományra: a Szent Péter és Pál napján tartott búcsú ünnepén az ortodoxok is eljöttek a katolikus templomba, és mise végén énekeltek a maguk énekeit, majd részt vettek a szeretetvendégségben is. Úgy képezem, hogy az ilyen tevékeny pap, mint Berszán Lajos, jobban érezheti magát, ha filiái is vannak, mert azok változatosságot jelenthetnek az életében. Tekéhez

tartozott például Szászlúdvég, ahol nyolc katolikus férfi mellett egyetlen leánya képviselte a női nemet, aminek természetesen ugyancsak megvolt a maga kedves története. Szentmátén pedig emberöltőnyi idő óta nélkülözött húsvéti feltámadási vigíliát tartott, amin részt vehettek a görögkatolikusok is, akiknek egyházát a kommunista román állam betiltotta. Minden szórványbeli élményéről szívhez szóló emlékeket idéz fel Toldi Évának Lajos atya.

A pappá szentelése óta eltelt 53 esztendő több mint háromnegyedét Gyimesfelsőlokon töltötte, tölti, s itt teljesedett ki igazán küldetése és elhivatottsága. A gyulafehérvári püspökök nagyon jól tudták, hogy a magyarság peremének peremén lévő Gyimes csángó népe nemcsak a legfiatalabb, legmagasabb tengerszint feletti magasságban élő, de egyik leginkább hagyományőrző népcsoportunk, ahol a megélhetés fizikai nehézségei mellett a vallási és nemzeti identitást is állandóan erősíteni kell. Ezért Márton Áron, Jakab Antal, Bálint Lajos és Jakubinyi György olyan papokat juttatott a „Patakország”-nak is nevezett Gyimes völgyébe, akiket „Isten is építésre hivatott”, mint Dani Gergelyt Gyimesbükkebe, Szilveszter Imrét Gyimesközéplekora és Berszán Lajost Gyimesfelsőlokra. Olyanokat, akik sohasem tévesztették szemük elől Reményik Sándor intelmét, és nem hagyták *a templomot s az iskolát*, inkább újabbakat építettek a gyimesi nép és gyermekeik számára. Az akkor még csak 38 esztendőes Pappácsi hamar otthonossá vált új plébániáján, s új hívei is „jóakarattal és barátsággal fogadták”. Mint 2017-ben, a Kárpát-medencei magyar értékeket bemutató Gyimes-kötet előszavában írta: „Gyimest a szívembe zártam”.

Minden elismerés Toldi Éva szerkesztőasszonynak, hogy az arany-misé s Pappácsi Gyimesen töltött 38 esztendejét 14 oldalban össze tudta foglalni, annak számos gyönyörűségével, emelkedettségével és... árnyoldalaival. Berszán Lajos azonban ezekre az évtizedekre emlékezve sem elsősorban önmagáról beszél. Hanem gyimesi kollégáiról, ahogy ő nevezi őket: *szolgatársairól*: a gyimesbükki Dani Gergelyről, a gyimesközépleki Kiss Andrásról, akiktől lelki támaszt kapott. Új papját befogadó gyimesi hívekről, akik hamar megnyíltak előtte, s számos ötlettel segítették szolgálatának teljesedését. Egymásra találtak a megtartó hagyomány közös megbecsülésében is, ami a népviseletben való elszállás és bérnyomás visszaállításában, a karácsonyi pásztorjáték felelevenítésében mutatkozott. „Sajátos székely humora, emberba-

rati kapcsolatai, s ahogy együtt érzett a környezetében élőkkel, a nehéz sorsúakkal, az élet útján botladozva járókkal, s ahogy segíteni igyekezett őket, mindez hamar a település egyik kulcsemberevé tette” – olvassuk róla. Ez pedig azt jelentette, hogy Berszán Lajos folyamatosan rajta tartotta az ujját gyimesi hívei ütőerén, s mint a jó orvos hamar fölismerte a bajokat és ki tudta választani közülük a talán legaggasztóbbat, aminek megoldását magára szabott feladatként igyekezett megvalósítani. Ez pedig egy olyan középiskola létesítése volt, ahol azoknak a szegényebb sorsú csángó gyermekeknek is lehetőségük nyílik az érettségi megszerzése, akiknek szülei nem rendelkeztek a Csíkszeredában való tanuláshoz – kollégiumhoz, bejáráshoz – szükséges anyagiakkal. A kommunista diktatúra megbukása után, a Kárpát-medencei magyarság példamutató összefogásával, az isteni segítségben való rendíthetetlen bizalommal Gyimesfelsőlok plébánosa 1993-ban belevágott a Sziklára Épített Ház létrehozásának hatalmas vállalkozásába, ami – Bálint Lajos érsek javaslatára, és talán az iskolaalapító Erzsébet nevű édesanyjának mennyei sugallatára – az *Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Teológiai Líceum* nevet kapta. A nemzeti összetartozás és az ökuméné szép példájaként Debrecen, a „kálvinista Róma” Keresztény Értelmiségeinek Szövetsége (KÉSZ) kezdeményezésére jött létre a tervezés és az építkezés megindítását támogató alapítvány.

Ha Berszán Lajos felsorolja és Toldi Éva leírja, hogy ki mindenki járult hozzá a gyimesfelsőlaki középiskola felépüléséhez és a tanítás megindulásához, igencsak vastkos „breviárium” születhetett volna. Mert az elérendő célok egyre szaporodtak: az eredetileg elgondolt zarándokházból elsősorban iskola lett, a gyimesi csángó diákok mellé idővel moldvai csángók is érkeztek, hiszen ők éppen úgy rászorultak az anyanyelvű középiskolában való tanulás és érettségizés lehetőségére, mint gyimesi testvéreik. Mindenképpen rendhagyó tehát a Papbácsi iskolája. Rendhagyó körülmények között, nem mindennapi összefogás eredményeként született, különleges módon – négy, máshol igazgatói beosztású oktatóval – indult, „hátrányos helyzetű vidékek sokszorosán hátrányos helyzetű gyermekei” jutottak benne tanulási és továbbtanulási lehetőséghez, és rendhagyó módon történik a kicsengetési ballagás is, amikor – az egykori gyimesi lakodalmak módján – lóháton és lovas fogatokkal járnak végig a hagyományos viseletben feszítő diákok és

tanáraik a település főutcáját. Berszán Papbácsi nem titkolt büszkeséggel és boldogsággal sorolja, végzősei közül hányan és milyen tudományos és kulturális eredményeket értek el a náluk érettségizett és tovább tanuló diákok. Egyszer érdemes lesz felmérni egy rendhagyó és alapos szociológiai kutatással azt is, hogy az itt érettségizett diákoknak mennyire nőttek meg az esélyeik az életben, mennyivel műveltebb, rátermettebb szakmunkások, gazdálkodók, vállalkozók, háztartást vezető családanyák lettek, mint ha – más lehetőség híján – megmaradtak volna azzal a tudással, amit a nyolc osztályban szereztek.

A Breviárium utolsó fejezetei – képletesen szólva – Berszán atya „érdemelt koszorúi”. Ünneplik ezek az írások az aranymiséés Papbácsit, összegyűjtik a jeles alkalommal elhangzó beszédek, megjelent köszöntők, elismerések, szeretetteljes jókívánságok színe-javát, amik az egész Kárpát-medencéből áradtak az ünnepelt felé. A legutolsó fejezet pedig a *Silva rerum* címet viseli, ami magyarul tulajdonképpen a „dolgok erdejét” jelenti, de talán találóbb, ha úgy mondjuk: *a dolgok rengetege*. Mert ebben a részben a könyv „főhőse” – a szerkesztő segítségével – felidéz néhányat azokból az eszmékből, amik életét táplálták, munkásságának motorját hajtották, elhatározásait irányították, cselekedeteinek rendjét igazították. Az emlékek *rengetegéből* felidézi a legkedvesebb gyermekkoriakat, majd a diktatúra megaláztatásait, s az azokkal kapcsolatosakat, akiknek hálás lehet, hogy elhatározásaiban, rugaszkodásaiban mellette álltak, akiktől a leghatékonyabb, gyakran túlvilági segítséget kapta, mindenekelőtt az Úristentől és onnan is biztatást küldő édesanyjától.

Szívem szerint még tovább sorolnám azokat a felemelő és tanulságos mozzanatokat, amik hozzájárulnak Berszán Atya életének, Breviáriumának teljességéhez. Mert mint az imádságoskönyv, ez is kis, önmagukban is kerek részekből teljeseedik egészsé, ami bár – hála Istennek! – befejezetlen, de máris egységes, követendő példa. Ámde nem sorolom tovább, ajánlom mindenkinek elolvasását.

OLVASÓLÁMPA

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR AZ ÚJABB KUTATÁSOK TÜKRÉBEN¹

Idén, 2019 novemberében lesz kerek kétszáz esztendeje, hogy Körösi Csoma Sándor elindult hosszú keleti útjára, melyről sosem tért vissza. Az ő élete, keleti útja, munkássága iránti érdeklődés az idő teltével nem csökkenni, inkább bővülni, szélesedni látszik. Hozzájárulhat ehhez a híres székely nyelvész közismert szűkszavúsága is, ha saját személyéről kellett nyilatkozzon, életének így sok fontos részletét rejtélyes homályban hagyva. De szerepük lehet ebben az újabb kutatások révén ismertté vált adatoknak, dokumentumoknak is, melyek sokszor régi, közel kétszáz éve meggyökeresedett tévhiteket cáfolnak meg. És egyben új kérdéseket vetnek fel.

Meglepő, hogy nemcsak nyelvészeket, történészeket, keletkutatókat foglalkoztat Csoma személye. Került kezembe pszichológus, grafológus, sőt csillagjós tollából származó, vele kapcsolatos írás is. A rendületlen céltudatosság, eltántoríthatatlan kitartás, valamint ennek érdekében a fölösleges dolgokról való lemondás, amellyel Körös nagy szülöttje fiatal korától haladt kitűzött célja felé, valamint az általa elvégzett úttörő munka sok és sokféle ember fantáziáját foglalkoztatja – nemcsak magyarokét. Olvastam indiai szerző tanulmányát, mely a Csoma Sándor által lefordított és magyarázatokkal ellátott buddhista szent könyvekről szól, de tudunk amerikai írónak Csomával foglalkozó – sajnos elég felületes és a valóságot eltorzító – regényéről is. Japán egyik egyetemén már az 1930-as években bódhiszattvává, egyfajta buddhista szentté avatták a Kelet és Nyugat között kapcsolódási pontokat kereső ottani fiatalok, egy francia szerző pedig sok évi kutatását és több könyvét szentelte Csoma Sándor utazásainak, munkásságának.

A kötetbe került írásokat igyekeztem úgy összeválogatni, hogy azok valamiképpen tükrözzék az utóbbi évek-évtizedek Csoma-kutatását, az ennek révén felszínre került eredményeket, vagy legalábbis ízelítőt adjanak belőlük. Másik szempont az volt, hogy az az olvasó is kapjon lehetőség szerint teljes képet Csoma Sándor egész életéről, fiatal

1 Válogatta és szerkesztette Molnár Vilmos. Csíkszereda, 2019, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 76.)

korától haláláig, aki eddig nem sokat tudott róla. Ennek megfelelően akad a könyvben egy-két szerző, aki több írásával is szerepel benne, másrészt le kellett mondanom olyan írásokról, melyek bizonyos fokig hasonló témát tárgyalnak, mint a kötetben már olvasható tanulmányok némelyike, vagy amelyek hosszúságuk miatt nem kerülhettek bele – területi korlátokra is figyelemmel kellett lenni.

Egy-egy Csoma-kutató, miközben új dolgokat fedez fel, régi tévhiteket cáfol meg, néha maga is görget tovább tévedéseket – melyeket ismét más Csoma-kutatók javítanak ki. Erre is akadnak a könyvben példák, több évtized több kutatójának munkájáról van szó, folyamatról, nem pedig lezárt ügyről. Sokan hozzájárultak ahhoz, hogy minél teljesebb, minél világosabb legyen a kép Kőrösi Csoma Sándorról, de hogy valamikor meg lehet-e ismerni róla a teljes igazságot – az egyelőre kérdés marad.

Tudom, az objektivitásra való törekvés dacára, ez az összeállítás is – mint minden válogatás – valamennyire szubjektív. El tudok képzelni Kőrösi Csoma Sándorról hasonló válogatást más szerzők más írásaiból összeállítva – az is érdekes és új dolgokkal tudna szolgálni az olvasóknak.

Befejezésül feltétlenül szólni kell a kötetben szereplő írások forrásáról. A válogatást a székelyföldi Kovászna városában működő Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület által eddig kiadott huszonöt *Évkönyvben* közölt írások alapján végeztem. A Gazda József irányítása alatt lassan immár három évtizede működő egyesület az évente megrendezett konferenciákkal és az *Évkönyvekbe* gyűjtött új, Csoma Sándorról szóló írásokkal elévülhetetlen érdemeket szerzett nagy nyelvészünk életének kutatásában, emlékének méltó ápolásában. Köszönettel tartozunk nekik. (*Molnár Vilmos*)

TAMÁSI ÁRON: JÉGTÖRŐ MÁTYÁS²

Tamási Áron számára, aki színdarabot írt *A vitéz lélekről*, és már első kötete is a *Lélekindulás* címet viselte, a *lélek* sosem volt üres kifejezés. Ellenkezőleg, írásai megértéséhez fontos kulcsszó, világlátásának lényeges eleme. Babits Mihály így üdvözölte az 1936-ban megjelenő *Jégtörő Mátyást*: „Ez a világnézet, mint némely ősvallások, az egész világot lelkes valaminek látja, amelyben egyszerű és egyetlen

2 Csikszereda, 2019, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 77.)

küzdelem folyik: a Jó és a Rossz öröktől fogva tartó küzdelme. A regény mindinkább ennek a nagy eposzi küzdelemnek mitologikus epizódjává árad, ahol a voltaképpeni regénytartalom, az emberi hősök alakja és sorsa nem is fontos többé, csak hordozója, könnyed eszköze, pehelyként dobált játéka a nagy varázsharcoknak és boszorkányságoknak, akár a legidősebb népmesékben.”

Tamásinak ez a regénye ténylegesen is egy lélek története, amely alászállva az úr végtelen tartományából (avagy a mennyből), számos állati alakban ölt testet, míg végül egy újszülött csecsemő testében emberré lényegül át. Mindeme fantasztikus történet mellett azonban a legtermészetesebb valóságában ott található a mindenkori székely falu, egy benne lakó székely család minden bajával, örömeivel, nekikeseredésével és reményeivel, s időnként, persze, humoros figurázásaival. Mert mintha a sanyarú állapotok is szelídülnének kicsit, ha az ember ízesen és figuráson odamondogat nekik. Meg nem oldódnak ugyan, valahogy mégis kezeesebbé válnak, az élcelődés sokat lecsiszol az élükből.

De még a különböző állatok is – bolha, méh, pók, bagoly, gólya, sas, róka, kutya –, amelyekbe a vándor lélek belebújik, olyan jó székelyes észjárással és beszédmóddal hányják-vetik meg a világ dolgait, beszél ki saját gondolatait, hogy az olvasónak időnként az a benyomása támad, miszerint ez az egész beláthatatlanul nagy és kiszámíthatatlanul bonyolultnak tűnő világ végeredményben olyan, mint egy nagy székely falu, s a világot keserítő mérhetetlenül sok gond is leegyszerűsíthető néhány ősbajra, amelyek nem olyan kezelhetetlenek, ha az ember használja a tudását, lehetőleg jóra.

Méltatói egyetértenek abban, hogy a *Jégtörő Mátyás* a Tamási-életmű legkülönösebb regénye.

Sokaknak, mint fentebb Babits Mihálynak is, a népmesék jutnak eszébe róla. De szintén az éles szemű Babits veszi észre azt is, hogy minden meseszerűsége ellenére „különös realizmussal dolgozik itt az író” és hogy „új, különös műfajt” fedez fel a magyar irodalom számára. Ez az új műfaj, amelyet Tamási Áron székely-magyarul egyszer már működésbe hozott a ’kilencszázharmincas években, majd csak később, a ’kilencszázhatvanas években fog nevet találni magának világszerte. (A megnevezés létezett már előbb is, de kezdetben csak bizonyos észak-amerikai festők képeire alkalmazták, nem az irodalomra.) Az új irodalmi műfaj felfedezése és elnevezése néhány dél-amerikai író műve, de

leginkább Gabriel García Márquez híres regénye, a *Száz év magány* kapcsán fog történni, és úgy hangzik: mágikus realizmus. (Molnár Vilmos)

SZÉKELY KÖLTŐK AZ ÁRNYÉKOS OLDALRÓL³

...Lukáts István, Kováts Tamás, Szentiváni Mihály, Dózsa Dániel – olvasóink talán még emlékeznek, hogy sorozatunk *Régi székely költők* című kötete ezekkel a nevekkal fejeződött be. És most itt egy újabb csinos kötet tizenhét új névvel a „költészet árnyékos oldaláról”, olyan szerzőkkel tehát, akiknek nem lesz önálló kötetük a *Székely Könyvtár*-ban, de akikről megfeledkezni felelőtlenség lett volna a sorozat szerkesztői részéről.

Minden válogatás szubjektív – szoktuk hallani az obligát szerkesztői választ, ha elhangzik a kérdés, hogy X miért került be egy-egy antológiába, Y pedig miért nem. Ami engem illet, mindössze két kritériumot tartottam szem előtt:

1. élő költők nem szerepelnek a válogatásban, hiszen egy élő költő hosszú hallgatás után is megtáltosodhat, s elkezdhet olyan jó verseket írni, hogy önálló kötetet is megérdemel majd a sorozatban (adná Isten, hogy minél több, hosszú évek óta hallgató székely költőnk megtáltosodjon! Milyen jó lenne például újabb remek verseket olvasni a nagyon jól induló Hodos Lászlótól...!);

2. olyan szerzőket válogattam ebbe a kis kötetbe, akikről nyugodt lelkiismerettel kijelenthetem, hogy Költő az illető, nem csak rímfaragó vagy sorokat egymás alá tördelő dilettáns. És itt jön a bonyolultabb kérdés, hogy tudniillik hogy jövök én ahhoz, hogy eldöntsem: X költőnek nevezhető, Y viszont csak dilettánsnak? Nos, mint oly sok kollégám ilyen esetben, én is főleg a *megérezéseimre* hagyatkoztam: egy-egy adóniszi kólon („hóviharoknak vad heve meghalt” – Elekes György) vagy egy-egy jelző („kerítés-rabló hó-habos szelek” – Holló Ernő) már meg tudott győzni, hogy ezeknek a költőknek igenis itt a helyük ebben a kötetben!

Ami meg a beválogatott verseket illeti... „Maglehetősen egy húron játszik, s talán szántszándékkal elfogja fülét az új líra dübörgő erejű hangjától, mely ma fölveri Európa csöndjét” – írta Dsida Jenő a

3 Csíkszereda, 2019, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 78.)

Pásztortűzben Eröss Alfréd *Az út* című kötetéről. „Hibátlan verse alig akad a könyvnek, de szép és gazdag versszakok gyakran mentik meg a költői közhelyekkel túlterhelt egészet” – írta Radnóti Miklós a *Nyugatban* Mihály László *Költő, ne félj!* című könyvéről. És persze lehetne folytatni a sort a többi költő kielemezésével. Hogy vajon Zsögön Zoltánnak sikerült-e „epikában is új művészetet” teremtenie (mint Adynak a lírában). Hogy mennyire üdítő tud lenni Farcádi Sándor önróniája. Hogy mennyire torokszorító Salamon Ernő „szociális érzékenysége”. Hogy Kacsó Sándor lágerversei... Hogy ki mennyire számít egyhúru költőnek stb. De a lényeg mégiscsak az, hogy van itt bizony jócskán teljes értékű vers. Én például teljes értékű versnek érzem még Józsa Béla *Napló* című bűbajos „riportját” is. Szondy György *Nagyanyám* című versét úgyszintén! Salamon Ernő 1933-as, *Hűszévesek* című, kevésbé ismert verséről nem is beszélve! Hadd álljon itt kedvcsinálóként – „szép és gazdag versszak” gyanánt is – ennek a versnek az utolsó szakasza: „A jövőt ellopták előlünk, / s a küszöbön állnak és várnak / nagyszállítói a halálnak...” (*Lövétei Lázár László*)

A VADAKRÓL ÉS A GYENGE ÁLLATRÓL, AZ EMBERRŐL

Lehet, hogy Panigay Róbert vadásznovelláiból nem a magamfajta városi, a természet közelségét csak gyermekkori emlékként őrző embernek kellett volna válogatnia és szerkesztenie. Ebből az előző mondatból egyrészt rögtön kiderül, hogy – mint sok más mindenről – a vadászatról, vadorzásról való tudásom olvasmányaimból származik, másrészt jelzi, hogy a szövegek válogatásában kifejezetten azok minősége számított, nem segített a témához kötődő semmiféle gyakorlati ismeret. Sajnos nem tudom már megkérdezni a szerzőt (Szatmárnémeti, 1937 – Gyergyószentmiklós, 2016), hogy az orvosláshoz hasonlóan hivatásának tekintette-e a vadászást és az írást is, és mit jelentettek neki, de a *Válogatott novellák*⁴ alapját képező több kötetnyi⁵ szöveg alapján állítható, hogy mindenképpen a szenvedélyének. Természetesen sem a vadászás, sem az írás (és megannyi egyéb)

4 Csíkszereda, 2019, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 79.)

5 *Puska a szegen*. Bukarest, 1982, Albatrosz Könyvkiadó; *Farkasnyomon*. Bukarest, 1985, Albatrosz Könyvkiadó; *Rönkök között*. Kolozsvár, 1989, Dacia Könyvkiadó; *Magaslesen*. Csíkszereda, 1999, Pro-Print Könyvkiadó; *Megölte a nyúl*. Gyergyószentmiklós, 2007, Mark House Kiadó; *A sánta vadőr*. Gyergyószentmiklós, 2007, Mark House Kiadó.

szakszerű, pontos műveléséhez nem elég csupán annak szenvedélyes szeretete, de úgy gondolom, szükségszerű, vagy legalábbis nem árt, ha az is társul hozzá. Hogy milyen vadász volt Panigay, azt talán vadásztársaitól kellene megkérdezni, ha fontos lenne, de nem az. A lényeges az olvasó szempontjából ugyanis inkább az, hogy a vadászlét alapját képező ember-, állat- és törvénytisztelet, a vadorzók erkölcsileg és büntetőjogilag elítélhető magatartása, illetve a természet örök rendje iránti csodálat, szeretet írói, irodalmi témául szolgált számára. Olyan témául, amely által mondanivalója volt, és kifejezetten ezen keresztül volt mondandója az emberről, a világról a világnak. Ez pedig bizony feltétele az írásnak. Igaz, nem elégséges feltétele. Panigay Róbert ugyanis minden igyekezete ellenére sem hibátlan író, mert nem tudta nyelvi birtokba venni, következetesen megjeleníteni tapasztalati életvalóságából ihletődő témáját. Nem volt birtokában azoknak az írói fogásoknak, elbeszéléstechnikáknak, amelyekkel sajátossá, sajátára hangoltta tudta volna tenni azt az erdélyi, székelyföldi terrénumot történeisével, életérzééseivel együtt, amelyet írásai középpontjába állított, és nem sikerült maradéktalanul kialakítania, védjegyévé tennie egy olyan nyelvet, nevezzük nevén, stílust, amin mindez egyszerűként, egyediként szólal meg. S minden bizonnyal ez az oka annak, hogy az olvasóban bár megidézi a vadászirodalom nagyjainak életművét, de nem válik Fekete Istvánná, sem Széchenyi Zsigmonddá – nem tud olyan kataritikus tájélmény maradni a szatmári születésű szerző választott szülőföldje, a Székelyföld, a Gyergyói-medence és annak hegyei, mint Feketénél a Kis-Balaton, a Szigetköz, a Hanság, a Lajta vagy Széchenyinél Egyiptom, Líbia, Kenya, Tanganyika, Alaszka, India.

Ha a kritikus nem is mehet el az említett hiányosság(ok) mellett, a szerkesztőnek viszont ezzel együtt is arra kell gondolnia, nem kizárt, Panigay úgy tekintett az írás művészetére és annak sikerére, mint a vadászatra: vagy beszalad a vad a magaslesről rendületlenül figyelő vadász látóterébe, aki az adott pillanatban, ha pontosan céloz, leteríti az állatot, vagy elszalad a vad, a vadász pedig hoppon marad. A szerző ilyen értelemben vadásztárssá avatta a válogató-szerkesztőt, utóbbinak azt a feladatot adva, hogy a mintegy harminc év alatt született vadásznovelláiból, horgászbeszéléseiből hagyja el azokat, amelyekre a vadász a maga nyelvén azt mondja, hogy „selejt őzbakok”, és gyűjtse egy könyvbe a vállalható „trófeákat”. E munka során tizenhét ilyen

„példány” akadt, amelyek immár a Székely Könyvtár sorozat 79. köteteként Panigay Róbert *Válogatott novellák* című könyvét alkotják.

Ha ezt a szűk keresztmetszetet szemügyre vesszük, azt olvashatjuk ki belőle, hogy Panigay vadászat, pontosabban a tökéletes vadászat fogalmába nemcsak a vadon élő állatok elejtése tartozik bele, hanem a vadgazdálkodás, a vadvédelem, a tróféák kezelése, az állatok gondozása és befogása is. Írásainak leggyakoribb szereplője a vadász (esetenként a halász) mellett a vadór, aki felügyeli a rá bízott területet, hogy a vadászat mint a vadgazdálkodás része, a vad elejtésére vagy elfogására irányuló tevékenység törvényesen folyjon. Ő a törvény, az erkölcs megtestesítője, akit a természet, a vadvilág iránti szenvedélyes szeretet jellemez (*Március*) addig elmenőn, hogy nem egyszer inkább a természetjáró, a kalandokat kereső életforma mellett dönt, feláldozva legmeghittebbnek ígérkező emberi kapcsolatát, a szerelmi viszonyt (*Válassz!*), a házasságot. Utóbbi rossz értelemben is, amennyiben a vadászatot a felesége igényei elé helyezi (*Ólomcsillag*). Ha vadászati-vadóri tekintetben a törvény, az erkölcs megtestesítője nem is teljesen hibátlan az élet más területén (például a magánéletben), a vadvilág iránti odaadása megmenti attól, hogy bűnt kövessen el, még akkor is, ha emiatt naivnak tűnhet mások szemében. A *Görbe úton* Bélája például inkább a farkasvadászatot választja, mint a Tündével való titkos szerelmi légyottot. S ha a nő nevetséges helyzetbe kerül is, az nem azért van, mert Panigay hímsoviniszta lenne, hanem azért, mert ez egy dominánsan férfi világ, amelyben nincs helye a nőnek. Azaz mégis van: a vadászaton kívüli időben és térben, a hétköznapi életben, a társadalmi életben. Az állatokra való vadászás mellett ugyanis egyébként sincs, mint a nők elcsábítására való törekvés (*Nyolc gramm diazepam*), sőt közvetetten még az állatiasságot, az ösztönszerűséget is kihozzák a férfiből, aki a Poe-novellát idéző *A fekete macskában* a macska rituális szétverésével semmisíti meg az őt megcsaló asszonyt.

De nem vagy nem csak ettől drámai Panigay Róbert novellavilága, hanem elsősorban azért, mert mindaz, amit a vadászat ideája magába foglal, nem valósulhat meg. A vadór, a tisztességes vadász ugyanis minduntalan az orrvadászok bűnözésével szembesül, és többnyire tehetetlenül el kell viselnie azt. Amennyiben igaz, hogy a vadászat, vadgazdálkodás módszereit, eszközeit, hatékonyságát mindig meghatározta a környezet adottságai mellett az emberi társadalmak fejlett-

sége, akkor nem kérdés, hogy Panigay vadászterülete a Romániához tartozó Székelyföld, ahol a kommunizmusban vadorzónak számít az előre bevetett állatokat kilövő diktátor, a párt helyi hatalmasságai, akik ahelyett hogy megkövetelnék a törvény betartását, maguk járnak elől a törvény megszegésében, megfenyegetve azt, aki esetleg az igazság mellett emelne szót, a vadórt. A posztkommunista időkben pedig a vadászatot úri passzióból úzó, külföldről érkező pénzes vadászok, pénzéhes vadbefogók pusztítják vagy pusztítanak az értékes állatállományt (*Nyolc gramm diazepám*). Az esztelen mészárlásnak emlékezetes megjelenítése a *Vadaratók* című novella, amelyben a kukoricásban rekedt őzbakokat aratógépekkel kerítik körbe és kaszabolják le, a vadór pedig tehetetlenül szemléli a barbár vadirtást. Így válik gyakran – a hatalmasoknak való kiszolgáltatott helyzetéből adódóan – a vadór nézése, figyelése és a magaslese az egyetlen lehetséges magatartásnak, a kívülállásnak, a lázadásnak, az erkölcsi magaslatnak a metaforájává. A bűnös társadalmi felelősségre vonása pedig elmarad, mint a *Magaslesenben*, vagy a vadász/vadór sérelmére elkövetett bűnös tett nyomán marad benne a fájdalom, mint a *Zergekórban*, de olyan is van, hogy a vadász irgalmas, és a személyesen ellene elkövetett bűnt megbocsátja, mint a *Porhóban*. Ez a humánus az egyik, aminek kiemelt helye van Panigay értékrendjében. A másik az otthonosság, amit egyedül a természet nyújthat az embertársaktól elszenvedett sérelmek, a társadalmi visszasságokat megélt ember számára, akinek ugyan nem paradicsom, mert ott is jelen van az emberen keresztül a bűn, de mindenképpen identitást meghatározó tényező, közeg, múlt és jelen, élet és halál, kezdet és vég (*A hajtó halála*). A harmadik és talán a legfontosabb, ami majdhogynem axiomatikus ebben a novellisztikában: hogy ha nincs is társadalmi igazságtétel, megkérdőjelezhetetlen a világ ellenében felmutatott igazságérzet, az igazság melletti elköteleződés. És ez írói igazságtétel is a szatmári-gyergyói írónál.

Ez az igazság pedig – ami narrációs eljárásaikat tekintve is a legsikerültebbeknek ítélt novellákban jut kifejezésre – a természet igazsága, örök rendje a mulandó emberi élet fölött, még akkor is, ha ez a mulandóság tragikus az emberre nézve, mint ahogyan a *Farkasnyomonban* a hivatásos vadór és az egyetemi hallgató egyetlen, majd kettéváló és párhuzamos szálacon futó történetében megformálódik. Ez az igazság gyakran úgy artikulálódik, hogy a társadalom helyett

maga a természet mond megfellebbezhetetlen ítéletet az ember fölött: a realista *Nyolc gramm diazepam*ban az emberi spekulációt a természetes közegében megzavart, majd elaltatni nem tudott medve bünteti meg, a mágikus realizmus jegyeit magán hordozó *Vasárnap reggelben* pedig az emberektől korábban megsebzett vadkan maga vesz elégtételt a szállásukra nyugovóra tért vadorzókon.

A kötet végére került az – egyébként szerencsétlenül megfogalmazott címmel ellátott – *Ahogy ők látnák...* – szürrealisztikus elbeszélés. Kis túlzással azt is állíthatnám: csak ezért az egy szövegért érdemes volt foglalkozni Panigay novellisztikájával. Az eljárás, amelyet benne alkalmaz, vagyis az abszurdot eredményező szokványos nézőpont kibillentése, kifordítása Franz Kafka *Az átváltozás* című elbeszéléséből vagy Edgar Lee Masters *A Spoon River-i holtak* című temetőverseiből ismert: előbbiben Gregor Samsa beszél bogártávlatból családjáról, a világról, Masters halottai pedig a halálon túli létből halott élökként beszélnek el földi életüket, halálukat, és szólnak be(le) egymás történetébe. Panigay Róbert elbeszélésében vélhetően egy állattani múzeum kiállítótermében, miután este lesz, csend, elalusznak a villanyok, és hazamennek a teremőrök (csak szinekdochészerűen van megjelenítve az ember: „Kulcs csikordult a zárban, elnémult a távolodó léptek dobbanása.”), az állatbőrök és trófeák megelevenednek, párbeszédbe elegyednek, mindegyik elmondja a maga történetét, hogy hogyan halt meg. Nemcsak az teszi hátborzongató vízióvá a szövegvilágot, mert a halálon túli létből beszélnek vissza az életbe, hanem – mivel szinte mindegyik állat halálát az ember okozta – az is, amit az emberről mondanak, ahogyan az embert látják. És ebből a(z) (nagyon is antropomorf) állatmetafizikai dimenzióból abszurdnak és életellenesnek bizonyul emberi világunk, legaljasabb állat pedig maga az ember, és emberibbek az állatok, hiszen efelől a történet felől olvasva a többit, vagyis a halál perspektívájából eltűnik minden olyan vélt vagy valós etikai különbség, amely a vadászt erkölcsösebbnek mutatná a vadorzónál (amivel a magamfajta, vértől irtózó pacifista mélységesen egyet is ért). Ezekkel az embert demitizáló, bizonyos szempontból naivnak is tűnő állatkritikákkal teszem az olvasó asztalára Panigay Róbert novelláskönyvét: „Gyenge állat az ember, csak a dörgő botjában van erő” – mondja a vadkan; „Az ember, ha nem mozdul többet, a földbe dugják – huhogta a sarokból egy nagyfülű uhu. – Nagy lyukat kaparnak, aztán kijönnek

sokan, mindnek fekete a bőre, egy darabig vonyítanak, szipognak, majd a fadarabok közé zárt mozdulatlan leengedik a lyukba, rákaparják a földet.”; a hiúz így vélekedik: „Soha nem szerettük az embert, sem én, sem fajtestvérem. (...) Igen, szerinte minden az ő tulajdonát képezi, az erdők, sziklák, a folyók, a mezők és a szabadon élő állatok is, nemcsak azok, amiket ő etet, nevel. Megölhet közülünk annyit, amennyit akar, pedig a húsunkat sem eszi meg, csak a bőrünket húzza le, tőlünk sajnálja a zsákmányt, ami nélkül éhen pusztulnánk. De hát ilyen az ember!”; a holló így ad számot a háborúról: „Az emberé az erdő, a hegyek, a folyók, a rétek, erősebb, okosabb mindanyájunknál, azt csinál velünk, amit akar, mégis egymást pusztítja.” Erre az állatoknak sincs mit mondaniuk, hát egy ideig döbbenően hallgatnak. Az emberről szóló éjszakai állatvitát és az újonnan megjelent könyvet a hold szarkasztikus szólama zárja, a végén egy apokaliptikus vízióval a teremtett világ utáni állapotáról, amelyben nincs ott a már mindent elpusztított kártékony ember, csak az Isten által alkotott, a bibliai, ember előttire emlékeztető, érintetlen és öröknek hitt természet marad: „Nem lesz többé ember, állat, növény, zsvivaj, nyüzsgés. Csendben járhatjuk régi útjainkat az öreg Földdel.” Most épp tán efelé az állapot felé tartunk. (*Borsodi L. László*)

„HOMLOKOM MÖGÖTT APRÓ FALVAK LAKNAK”

– *Magyari Lajos válogatott versei*⁶ –

Négyszögben állunk az iskolaudvaron, szemben velünk, U betű alakban az iskola épülete, hátunk mögött a frissen épült tornaterem, két hatalmas kőrisfa árnyéka nyújtózik hátrafelé, a Tódor Anna néni kertje irányába, délelőtt van, négyszög, pionírünnepség, Mártika néni, a pionírparancsnok vezényel, egyenruha, kék nadrág, kék szoknya, fehér ing mindenkin, pionírnyakkendő, az ingvállakon pionír-rangfokozatok, a vezetők jelentést tesznek éppen Mártika néninek, a legfőbb pionírnak, szalutál Mártika néni, szalutálnak a fiúk, lányok, a jó tanulók, akik első körben lettek pionírok, és ott állunk mi is, akik második vagy harmadik körben csak, szalutálnak, jelentenek a fő pionírok, aztán beszédek hangzanak el, az igazgató elvtárs, a szülőbizottság elnöke beszél, elsősők vonulnak be az óvónéni vezetésével, aztán szavalatok következnek, Varga Jolán, Pál-Varga István, Bögözi

6 Csíkszereda, 2019, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 80.)

Tünde szavalnak megrendülten, patetikusan, magyarul, a román vezényszavak stb. között magyarul, aztán a polgármester elvtárs is szólásra emelkedik, hosszan beszél, nem értünk semmit belőle, nem is érdekel, talán nem is nekünk mondja, hanem magának, vagy az elvtársaknak, a Párt megvalósításairól, a fő elvtársról és elvtársnőről, virágzásról és kommunizmusról, az ingyen tankönyveinkről, pártunk és államunk gondoskodásáról, aztán megint szavalatok jönnek, a *Nem a fenyők*, a *Van olyan föld*, ezeknek a szerzőjét ismerjük, Magyarai Lajos költő előző félévben volt az iskolánkban, hozta a *Kötések* című verseskötetét, felolvasta a *Csoma Sándor Naplóját*, ő *A költő* nekünk, Az élő költő, akit ismerünk, ő az a régies beszédű költő bácsi, az elég lesz-e, a hágy nékem is, a föltétették stb. írója-mondója, így olvassa nálunk az osztályban is, ő az, akinek egy nép terhe, egy nép gondja nyomja a vállát, helyettünk is viseli, hordozza ezt a terhet, ő a költő, aki pennájával küzd a megmaradásunkért, és viszi és hordozza ezt a gondot, viszi és hordozza és felmutatja, ő az, akit lehet szavalni dörgedelmesen, avagy elhaló hanggal, kiizzadt halántékkal, ő a megtartó erő, ő az erősítő, ő a ház, a haza, a szülőföld, a nép, a nyelv, a saját múltunk, az erdő, a mező, a falu, a falvak, a véreink, a szabadság, a hit, a kenyér, a harang, az eke, a kasza, a kard, a konok hűség és kitartás, és ő az összes magyar történelmi hős, akiket nem tanítanak, nem taníthatnak nekünk, ő az a színész nekünk, aki eggyé vált a szerepével, ez a szerep az ő ruhája, bőre, maszkja, arca, aki ha kell, sebeit vakarja, és nem pirosra festett víz, hanem igazi vér szakad fel belőlük, sebeit vakarja előttünk, körmével mélyen belevág azokba... nem a fenyők, a hegyek, a borvizek, / nem mítosz, nem ködlő hangulat, / nem a születés bíbor mágiája, / mi e földdel engem összead... zúgja, harsogja, hogy ...a szépség, a vérség mind kevés, / több kell ide: hú számvetés - / itthon vagy, itt lehetsz magad, / kötések kötnek, hogy légy szabad, / léted csak itt lelheti igazát, / lényegét: házat és Hazát... és igen, húsba, idegbe metszenek ezek a szavak, eláll a lélegzet tőlük, Magyarai egy népért vállal felelősséget miérettünk, mondja párás tekintettel osztályfőnökünk, és megfedd, mert még ilyenkor sem bírnak magunkkal, még ezekben a szent pillanatokban is máshol jár az eszünk, és meglátjuk majd, csak menjünk be az osztályba, hogy mit is tudunk majd mondani a hűségről, a megmaradásról, a felelősségről, vajon mit a költőről, aki a mi nevünkben is töpreng erős sodrású, izzó gondola-

tiságú költeményeiben, mert Magyarai nekünk a történelmünk, a lelkiismeretünk, világa a mi világunk, gondja a mi gondunk, sodró, dübörgő versei erőt adnak, együttgondolkodásra, gondmegosztásra sarkallnak, és ez az igazi, a jelenkori költői feladat, tudjuk hát meg tőle, ha nem tudnók, az elkötelezett, a közösségi, a nemzetiségi poéta és poézis feladata ez, mert Magyarai nyílt költői hitvallással sokak, igen, igen, a mi nevünkben is beszél ezekben a sokszor tikkasztóan darabosan kigörgetett versekben, amikor a tollat markoló már nem is igazából a szóra, hanem a pattanásig feszült gondolatra figyel, az ebből kicsapódó huszadik század végi közérzetre figyel, és ez a mi... a mi gondolatunk is, a mi közérzetünk is, amikor magára a kimondásra, kevésbé a hogyanra veti tekintetét, versei gördülő kősziklák, a népköltészet erős nedveivel átjárt tájhagyomány és költői világ az övé, becsületesség, csodálni való merészség, aki minket is, igen, minket is képvisel, és ezt a népet, mi kis népünket itt a Kárpátkanyarban, míg lesz világ és lesz élet ezen a vidéken egyáltalán... *(Fekete Vince)*

Vastagh György műterme

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos

- Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely
 Cseke Péter - Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-köszvényes
 Csiki Zoltán - Parajd
 Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
 Csúcs Mária - Csíkszereda
 Daczó Katalin - Csíkszépvíz
 Dánél Sándor - Csíkszereda
 Damó Csaba - Kézdivásárhely
 Darkó Béla - Marosvásárhely
 Daróczi Béla - Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József - Csíkszereda
 Darvas Mária - Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula - Kolozsvár
 Dávid Katalin - Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán - Kolozsvár
 Deák Botond - Réty
 Deák Ferenc - Csernáton
 Deme László - Csernáton
 Demeter Edit - Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke - Homoródalmás
 Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
 Dénes László - Nagyvárád
 Dézsi Zoltán - Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor - Nagybánya
 Dimény Attila - Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya - Csernáton
 Dobos Sándor - Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
 Domokos Éva - Arad
 Ft. Drócsa László - Nyáradszereda
 Duma András - Klézse
 Egyed Emese - Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
 Elekes András - Csíkpálfalva
 Elekes Antal - Temesvár
 Elekes István - Gyergyóújfalu
 Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter - Kászonaltíz
 Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal - Székelyudvarhely
 Farkas László - Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós - Segesvár
 Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert - Csíkszereda
 Ferencz Éva - Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
 Ferencz Imre - Csíkszereda
 Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
 Fischer Alfréd - Székelyudvarhely
 Fodor György - Székelyudvarhely
 Fodor Levente - Csíkszögöd
 Dr. Fodor István - Csíkszereda
 Fodor István - Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
 Forró László - Bukarest
 Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva - Szeben
 Fülöp Géza - Marosvásárhely
 Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás - Majlát
 Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
 Gábor Emőke - Csíkszereda
 Gajdó Albert - Csernáton
 Gál Katalin - Gyergyóújfalu
 Gáll Levente - Csíkmadaras
 Gálfalvi György - Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt - Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely

- Gergely Borbála – Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
Haáz Sándor – Székelyudvarhely
Hadnagy Géza – Farkaslaka
Hantz András – Kolozsvár
Hegedűs Enikő – Csíkszereda
Hegyí Sándor – Székelyudvarhely
Hertza Mikola – Csíkszereda
Dr. Holló Attila – Csíkszereda
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Imre Jolán – Csíkszereda
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
Jankó András – Arad
János Ágnes – Csíkszereda
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Bertalan – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kacsó Elemér – Temesvár
Kacsó József – Hármásfalva
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
Kánya József – Csíkszereda
Kassay Vilmos – Csíkszereda
Katona Lajos – Kolozsvár
Kedves Béla – Gyimesközéplek
Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárad
Dr. Kerekes Jenő – Maksa
Keresztes Éva – Brassó
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
Király László és Edit – Nagyenyed
Király Zoltán – Kolozsvár
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
Kiss Lóránd – Marosvásárhely
Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán Gábor – Énlaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Koncsag László – Szentegyháza
Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kosztá Gabriella – Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert – Bukarest
Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Katalin – Csíkszereda
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroska – Méréfalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köblös Attila – Kézdivásárhely
Köllő Éva – Borszék
Köllő Félix – Csíkszereda
Kőszegi Enikő – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár

- László Bakk Anikó - Kolozsvár
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely
 László Károly és Katalin - Kézdivásárhely
 Lázár Lilla - Csíkszereda
 Lázár Pál - Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc - Arad
 Léstyán Dénes - Csíkszereda
 Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
 Liker Henrietta - Székelykeresztúr
 Loghin Gizella - Brassó
 Lőrincz József - Székelyudvarhely
 Madaras Lázár - Brassó
 Mag István - Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba - Felsőbánya
 Markó Béla - Marosszentkirály
 Márk Dezső - Csíkszereda
 Dr. Marton József - Gyulafehérvár
 Márton Ferenc - Temesvár
 Márton Károly - Marosvásárhely
 Maşteriu Erzsébet - Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
 Mátyás Endre - Szováta
 Menyhárt Csaba - Marosvásárhely
 Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
 Mester János - Marosvásárhely
 Mester Zoltán - Szováta
 Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
 Mihály András - Csíkszereda
 Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
 Mihály János - Lövéte
 Mihály Orsolya - Kolozsvár
 Mikes Borbála - Uzon
 Miklós Imre - Csíkszereda
 Miklós Levente-József - Székelyudvarhely
 Miklós Sándor - Csíkszentlélek
 Mikó Júlia - Brassó
- Mikola Éva - Torja
 Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
 Mirk László - Csíkszereda
 Molnár Csaba - Csíkszereda
 Molnár Endre - Marosvásárhely
 Murádin László - Kolozsvár
 Murányi János - Székelyudvarhely
 Müller Dezső - Vámfalu
 Nádudvary György - Brassó
 Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
 Nagy Benedek - Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
 Nagy József - Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda - Nagyvárad
 Nagy Sándor - Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter - Csíkkarcfalva
 Nete Mariana - Csíkszereda
 Novák Sándor - Marosvásárhely
 Oláh Sándor - Csíkszereda
 Olti Kálmán - Csíkszereda
 Orbók Ilona - Csíkszereda
 Orendi István - Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
 Pál Zoltán - Csíkdánfalva
 Pálffy József - Csíkszereda
 Papp Zoltán - Zilah
 Péntek János - Kolozsvár
 Pénzes Jenő - Bereck
 Péter Éva - Csíkszereda
 Péter Gergely - Csíkszereda
 Péter Péter - Székelyudvarhely
 Pethó Ilona - Csíkszereda
 Petres Sándor - Csíkszereda
 Dr. Piros György - Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely

- Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda
Szabó Attila - Nagyalambfalva
Szabó Enikő - Szentegyháza
Szabó Ferenc - Gyergyóditró
Szabó Judit - Kézdivásárhely
Szabó Magdolna - Csíkcicsó
Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
Szabó Nándor - Marosvásárhely
Szabó Piroska - Nagyvárad
Szabó Sándor - Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
Szász Zoltán - Székelyudvarhely
Szatmári József - Marosvásárhely
Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
Szávai Márton - Énlaka
Szekeres Adorján - Csíkszereda
Székely Ágnes - Balánbánya
Székely Ferenc - Vadasd
Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
Szén Olga - Datk
Szén Sándor - Siménfalva
Szentés Gábor - Madéfalva
Szilágyi István - Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd -
Sáromberke
Szöcs István - Szentegyháza
Szöcs Viktor - Kovászna
Tamás Béla - Csíkszereda
Tamás Géza - Székelyudvarhely
Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára - Csíkszereda
Tamás József - Csíkszereda
Tánczos Vilmos - Kolozsvár
Tankó Gyula - Gyimesközéplek
Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István - Csíkszereda
Tódor Béla - Kézdiálbis
Tódor Gábor - Homoródmás
Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
Tomonicska Ingrid - Csíkszentlélek
Tóth Mária - Arad
Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
Tőtös Katalin - Zilah
Török Áron - Sepsiszentgyörgy
Török József - Lővéte
Török István - Koronka
Dr. Török Sándor - Kovászna
Tövissi Zsolt - Csíkszereda
Tulit Ferenc - Csíkszereda

- Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsóok László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós

- Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
 Tortoma Kft. - Barót
 Unitárius Parókia - Marosvásárhely
 Városi Könyvtár - Barót
 Városi Könyvtár - Borszék
 Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár - Kovászna
 Városi Könyvtár - Maroshévíz
 Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár - Szentegyháza
 Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház - Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag - Budapest
 Ágh István - Budapest
 Dr. Antal Balázs - Budapest
 Bakos József - Budapest
 Dr. Balássy Péter - Szombathely
 Bálint Gábor - Dabas
 Barta László - Budapest
 Dr. Bartók Gergely - Budapest
 Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Benke Éva - Paks
 Bereczky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Bozó Zoltán - Szentés
 Burján Pál - Pécs
- Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentés
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Demse Márton - Budapest
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentés
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferencz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fürjesi Csaba - Budapest
 Fűzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Hayek Ibolya - Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
 Iancu Laura - Velence

- Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Gyula – Dunapataj
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Kántor József – Baja
Kádár Tibor – Veszprém
Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Keppel Gyula – Budapest
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kósa Lajos – Debrecen
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császáz
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Lajos – Érd
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Keszthely
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyzsűcs
Péter László – Szeged
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Serdült Benke Éva – Paks
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Térey János – Budapest

Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula

Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonen – Jyväskylä

FranciaországLangrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs**Izrael**

Lichtenegger Vera – Neshet

NémetországDr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld
Dr. Wieser Györgyi – Starnberg**Svédország**Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby
Török Ernő – Vällingby**Szerbia**Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta
Fekete J. József – Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – MagyarkanizsaKosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek
Rancz Károly – Pancsova
Tari István – Óbecse**Szingapúr**

Marosi Gábor – Szingapúr

SzlovákiaFehér István – Komárom
Kiss Mónika – Órös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom**Olaszország**György Alfréd – Róma
Kovács Gergely – Róma**Oroszország**

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. <i>Székely népballadák</i>	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.